

A DÍJÁTADÁS A MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI EGYETEMEN,
2000. MÁRCIUS 18-ÁN TÖRTÉNT

A geometrikus, reduktív festészet általában hívős és távoltartó. Barcsaynál nem. Minden felületét szeretettel festette.

BARCSAY JENŐ

festő és grafikus

monumentális művészete

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Barcsay Jenő száz éve – mint Nagy László mondotta róla – „angyalnak született, és festő lett belőle”. Önéletírásának első mondata: „Az életemet a véletlenek sorozata irányította.” Szívesen korrigálnám, és mondanám helyette, hogy a véletlenek elfogadása és megragadása irányította az életemet.

„Amikor feljöttem Pestre – írja – Soófalvynak a négyszáz koronájával kerülgettem a Zeneakadémiát, hogy én oda beiratkoznék. De mivel a jóakaróm, Soófalvy azért segített engem, hogy festészetben képezsem magam, lemondtam naiv szándékomról...” A tanítás is véletlen, és természetesen megélhetési kényszer. Előbb az ipariskolában, majd a Képzőművészeti Főiskolán. Az előbbiről: „Hálás is voltam – én mindig nagyon szerény voltam – a sorsnak, hogy taníthattam, megvolt a létminimumom...” Az utóbbiról: „Nagy dolognak tartottam, hogy meghívtak...”, máshol: „mindig nagyra becsültem a Főiskolát, olyan mesterek tanítottak ott, mint Rudnay, Vaszary, Szinyei, Csók.” A meghívás öröme mellett ott a kétely: „de egy évig, 1945-ben még azért tanítottam a régi iskolában is. Nem bíztam meg saját magamban...”

A véletlen: Pilch Dezsőt pótolni kell, tehát anatómiatanárra van szükség. „Szőnyi ismét megkérdezte: – De Emil, hát tudja Jenő az anatómiát? – Tudja, vagy nem tudja, majd megtanulja – válaszolta erre Krocsák...”

„Gyorsan elloptam a csontvázat...” – írja később, és hazaviszi. És szakadatlanul, óráról órára készül. Tanítás közben tanul rajzolni és dolgozza ki a tanítás módszertanát. „Minden óra után tudtam, mik voltak a hibáim... Próbáltam mindig egyszerűbben és gyakorlatiasabban tanítani... Egyre inkább azon igyekeztem, hogy a hallgatók maguk is rajzoljanak.” Rájön, hogy nem a fej vagy a hát izomzatával kell kezdeni a tanítást, az

túl bonyolult: „a mimikai izmok nem csontokról erednek és nem izomhoz tapadnak, mint általában a többi izom, hanem izomról erednek és izomhoz tapadnak...” „Mondhatom, hogy már közeledtem az ötvenedik évemhez, amikor megtanultam rajzolni. Mert a Főiskolán nem tanultam meg... Nyolc év alatt körülbelül négyezer rajzot és vázlatot készítettem...” Tehát véletlennek köszönhetően született meg a világ mindmáig talán legismertebb művészeti anatómia könyve és művészeti anatómia módszertana?

Még egy rövid adalék az anatómia könyvhöz. Amikor először viszi a kiadóhoz a kész könyvet, észreveszi, hogy kicsik a rajzok. Újrarajzol minden lapot másfélszeresre nagyítva. Mint írja, fotótechnikával lehetett volna nagyítani, de így az eredeti méret kevesebbet veszített a nyomdai műveletek közben. Természetesen amíg nyomtatják a könyvet, „beköltözik” a nyomdába, és minden egyes lap nyomtatását ellenőrzi.

Barcsay élete a munka. Gondolataival kizárólag a festészetre koncentrált. „Ha nem dolgoztam volna, ha nem nézem a természetet, a figurát, akkor hiába gondolok ki akármilyen formát, munka nélkül a festői forma nem alakul ki. Nagyon sokat kell ahhoz rajzolni, festeni. Én mindig a legszorgalmasabbak közé tartoztam, már öt órákor fölkeltem, mentem a hegyekbe, négy-öt kilométert gyalogoltam, vállamon a teljes felszerelés... Muszáj. Ez az élet. Olyan nincs, hogy ne fessek! Még azzal sem törődtem volna, hogy ez halálos bűn, vagy ilyen-olyan bűn, hanem lopotam volna, mert festék nélkül egy festőt elképzelni sem tudok...”

Barcsaynak bármely korszakát vizsgáljuk, még akkor is, amikor látszólag öntörvényű festészeti problémákkal foglalkozik, mint a késői nonfiguratív képein, mindig a természetből indul ki.

„Kellett a természet, a modell, figyeltem az embert, és közben a vásznon folyton komponáltam, átírtam, és lassan kialakult az a forma, amire vágytam. Ezek a formák bennem voltak, csak el kellett odáig jutnom, hogy ami bennem kialakult, azt ki is tudjam fejezni... A munkám során mindig a természetből indultam ki... De én (amennyire festőnek érezhetem magam) a természet nélkül sosem tudtam egy lépést sem tenni... Nagyon érdekelték a természet formái, a föld gyűrődései, kitüremkedései, a nagy arányok. És fejből is meg tudtam volna már az egésztestet festeni, de nem bíztam meg magamban, kivittem, föl tettem a vásznat... Oda sem néztem többé. De kint voltam, és tudtam, hogy nekem ezt egy sárgával vékonyan le kell kenni, utána ronggyal kicsit letörlöm, hogy ne legyen vastag, és akkor megéreztem, hogy milyen rozsdás-vörös foltot kell belerakni, tudtam a vonalak játékát, és az akkori érzéseim, a kezem rezgése is mind benne lettek a képben...”

Tudatosan értékeli és építi festői életművét. Pontosan látja hibáit és korlátait. A *Dombos táj* című képéhez hasonló, erős fekete vonalakkal konstruált képei után írja: „nagyon kívántam az oldottabb piktúrát. Akkor, amikor az ilyenfajta képeket megfestettem, éreztem, hogy én ezeket továbbvinni, fokozni, fejleszteni nem tudom... minek ebből hat darab... Lekromofágoztam...”

A gyűjteményes kiállítása után írja: „azt mondom, hogy a festézetem kialakulása lépcsőzetesen, szépen alakult, nagyobb kisiklások nem voltak...” A fordulópontokat is pontosan regisztrálja. Például, amikor az első monumentális kartont megrajzolja: „Sejtettem én ezt már régen is... ha kis dolgaimat fölvetítettem, nagyon jól hatottak, nagyon bírták a nagyítást. De ez a kartonom úgy jött létre, olyan hirtelen, hogy meglepetés volt számomra is (mintha a földből nőtt volna ki)... elmondhatom, hogy az utamat talán életem végéig is ez a kartonom határozta meg...”

Festészetének egy lényeges vonását szeretném még kiemelni. Különösen szembetűnő ez késői képein. A geometrikus, reduktív festészet általában hűvös és távontartó. Barcsaynál nem. Minden felületét szeretettel festette. Ezért a legelvontabb képei is barátságosak, „meghitték”. Nem nehéz megérteni, miért. „Mert ha festői problémáim vannak, akkor azokkal foglalkozom, de akarva-akaratlanul beleszivárogoz ezekbe valami többlet. Az, amit emberinek vagy művészetnek nevezünk, az úgyis ott van mögötte.” Ezt nevezzük hitelességnek!

Barcsaytól már akkor tanultunk, amikor még nem volt a mesterünk, és Barcsaytól tanul ma az is, akinek már nem lehetett a mestere. Egyetlen mesterünket sem emlegetjük annyit, mint őt. Nem véletlenül, számtalan történetet és anekdotát őrzünk róla. Ezek egytől egyig melengetőek, mert az esendőségről szólnak. Barcsay esendőségében volt nagy, mint testvérei: Weöres, Tóth Menyhért. Szeretni lehet!

Szívesen használta a fegyelem szót. Mégis engedékeny volt. De alapvető dolgokban, etikai kérdésekben és magával szemben soha. Szívesen mondanám: fegyelmezetten huncut volt. Pontosan érezte a kötés és oldás – szándékosan használok a József Attila-i kifejezést – „emberi szükségletét”.

Sokszor vonta vissza mondandóját, hogy azután nyomatékosan, immár visszavonhatatlanul ismétlje meg. Úgy hiszem, belül mindig kész volt az ítélet, csupán a kimondásához gyűjtött bátorságot. Élete és életműve bizonyosság-keresés. Törekenységének ellenszere. Biztosan építkezni. Tisztán és végérvényesen.

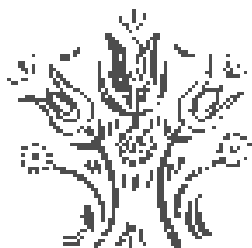
Szabados Árpád

BARCSAY Jenő festő, grafikus (Katona, 1900 – Budapest, 1988). Erdélyi fejedelmi család leszármazottja. 1919-ben jött Budapestre, s beiratkozott a Képzőművészeti Főiskolára, ahol 1924-ben végzett. Mesterei Vaszary János és Rudnay Gyula voltak. Az 1926-os év nyarat Makón és Hódmezővásárhelyen töltötte, itt ébredt rá először a tájban rejlő konstruktív szerkezeti erőkre. 1926 őszétől egyéves ösztöndíjjal Párizsba utazott. Itt elementáris erővel hatott rá Cézanne festészete, amely egy életen át bűvöletében tartotta. 1927-ben Itáliában járt, ahol a quattrocento festészet embereszménye, a testek tömegének ábrázolási módja hatott rá. 1929 tavaszán Szentendrére látogatott, ahová később vissza-visszatért, majd itt telepedett le. 1929-30-ban ismét Párizsban dolgozott, ösztöndíjjal. Ekkor a kubizmus által hirdetett képalkotási törvényeket sajátította el. 1931-től 1945-ig a Fővárosi Iparostanonc Iskolában, 1945-től nyugdíjazásáig a Képzőművészeti Főiskolán tanított.

Kitüntetései: Kossuth-díj (1954), érdemes művész (1964), kiváló művész (1969).

Jellegzetes művei: *Kintornás* (1924), *Munkáslány* (1928), *Szentendre* (rézkarc, 1931), *Dombos táj* (1934), *Önarckép* (kréta, 1949), *Ülő nő* (1958), *Szentendrei templom keresztel* (1962), *Képarchitektúra* (1963), *Szentendrei mozaikterv* (1968, felállítva), *A Nemzeti Színház előcsarnokának mozaikja* (1968, felállítva), *Kék hangulat* (1972), *Fekete-fehér kompozíció* (1981).

Könyvei: *Művészeti anatómia* (1953), *Ember és drapéria* (1958), *Forma és tér* (1966).

*Okkal lett a műsornak monopolhelyzete itthon, még inkább túl határainkon. Oda baze-
érkezik a madárlátta szó, biztos lehet benne, hogy várják. Ott még inkább érzelmi szükség-
let az együvé tartozás.*

PADISÁK MIHÁLY

„levelesládája”

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Padisák Mihály végzettségének megfelelően maradhatott volna a külkereskedelemben. Nem így történt. 1952-ben a Fiatal Írók Munkaközösségének tagjaként, próbaidős rádiósnek jelentkezik a Bródy Sándor utcában. A próbaidő alighanem jól sikerült, mert meghatározatlan időre hosszabbítanak. Az elmúlt csaknem ötven év alatt – már mérlegre tehető, de még nem lezárt – életmű lett belőle, mellékesen – erről nem Padisák tehet – rádiótörténet is. Senki nem születik rádiósnek, de azzá lehet, ha meg akarja tanulni a mesterségből azt, ami megtanulható, és szereti azt, amit csinál.

Ő megtanulta és szerette. Különös szerencséje volt, hogy a Gyermekrádiónál „inaskodhatott”, a gyermek és ifjúsági főosztályon lehetett mesterré, majd egyszemélyes intézménnyé. A rádió sem járt rosszul vele. Eléggé újságíró volt ahhoz, hogy időről-időre kitapintsa, mi a rádió dolga és lehetősége, és eléggé író volt ahhoz, hogy az emberhez szóló szavakat megtalálja. Ezért lehetett sokműfajú rádiós. Volt riporter és szerkesztő, műsorvezető és dramaturg, írt forgatókönyveket és hangjátékokat, de mindig kultúrát akart csinálni. Mikor tollal, mikor mikrofonnal. Valami fontosat tudott a rádiózásról, amit Németh László úgy gondolt, hogy ez a valamikor varázsdoboz, ma elektronikus média egy országnyi embert képes egy műveltségi körbe beemelni, hiszen a kultúra asztala teríthető a legnagyobbra, mindenkinek helye van körülötte, aki emelkedni vágyik. Bizonyítom: Padisák Mihály csinált először a rádióban műveltségi vetélkedőt, ifjúsági kabarét, tehetségkutató versenyt. Fontosnak tartotta, hogy a gyerekek felfedezzék, az ifjúság megismerje azt a történelmet, azt a kultúrát, amelybe született, szeressék és becsüljék anyanyelvüket, amelyen minden kimondható. Érezzék, hogy a nyelvnek szépsége és erkölce van. Ezért születtek íróportréi, városműsorai, *Magyar tájak* című sorozata.

Az ő műsoraiban ismertük meg Andor Éva, Baranyi Ferenc, Fodor Tamás, Kristóf Tibor, Ötvös Péter, Pege Aladár, Ütő Endre és Záborszky József nevét. Nála riporterkedett az Oscar-díjas Szabó István, ő fedezte fel a mesére vágyó gyerekek számára Kányádi Sándort, ő találta meg a kabarénak Kaposi Miklóst.

Legnagyobb hatósugarú műsora mégis a *Miska bácsi levelesládája*. Ez az 1976-ban indult műsor – címe is jelzi – levélkapcsolatra épül. A csaknem negyed század alatt érkezett kétszázötvenezer levél azt bizonyítja, hogy ezt a kapcsolatot komolyan kell venni. Mint ahogy komolyan is vették és veszik ma is mind a két oldalon. Nem maradt levél válasz nélkül. Miska bácsi nagy kincset kapott, a gyerekbizalmat és gyanútlan őszinteséget. Levelezőtársai hétköznapijaikról beszélnek, amelyekben egyaránt megterem az öröm és a szomorúság, és az írásban az a legjobb, hogy elmondhatják saját magukat. Nem él vissza vele. Okkal lett a műsornak monopolhelyzete itthon, még inkább túl határainkon. Oda hazaérkezik a madárlátta szó, biztos lehet benne, hogy várják. Ott még nagyobb érzelmi szükséglet az együvé tartozás. Ott még inkább kellenek az egymáshoz, a jó felé vivő utak. De a történelmet is éltetik a rendre kiírt pályázatok, amelyek a szülőföldről, a nemzeti örökségről, a magyar szellemi élet nagyjairól, a közös történelemről szólnak, esélyt adva a közös jövőnek. Ez már ügy és szolgálat, amelyhez a húsz könyv, tizenöt rádiójáték, négy színházi darab, amelyek a rádiós évtizedek alatt megíródtak, csak széljegyzetek. De tegyük félre a gyakran használt múltidőt! Padisák Mihály töretlen hittel dolgozik most is. A történetnek még nincs vége...

Szabó Éva

PADISÁK Mihály szerkesztő, író (Budapest, 1930). 1944–48-ban felsőkereskedelmi iskolában érettségizett. 1959-ben az ELTE-n magyar–történelem szakos tanári diplomát szerzett. 1948-tól külkereskedelmi üzletkötő volt. 1952-től a Magyar Rádió riportere, dramaturgja, szerkesztője, műsorvezetője. 1977 óta a *Miska bácsi levelesládája* című műsor vezetője. Nevéhez fűződik az első „tévététlenség” (1957) – az elnevezés is tőle származik. Rádiójátékokat is írt.

Regényei: *Éljen a száműzetés* (1977), *Csipisz mégis győz* (1979), *A csúcs mindig fölöttünk van* (1980), *Gyalog Juli* (1983), *Kanóc, az emberszelidítő* (1984), *Kanóc, az életművész* (1987), *Ki tap-sol nekem?* (1990).

Megérte a sok küzdelem, fáradság, lemondás: 1968-ban ő volt a világ legjobb kalapácsvetője...

ZSIVÓTZKY GYULA

kalapácsvető atlétikai teljesítménye

MAGYAR ÖRÖKSÉG

1951-ben Tatán, az olimpiai edzőtáborban teljes erőbedobással készült a magyar atléta válogatott a helsinki olimpiára. Senki nem figyelt arra, hogy a kerítésen kívülről csillogó szemmel figyeli az edzéseket egy gimnazista fiú. A vékony, magasra nőtt legényt a londoni olimpia kalapácsvető bajnoka, Németh Imre és a későbbi helsinki bajnok, Csermák József mozgása nyűgözte le.

Vashulladékból házilag készített egy egyszerű dobószert, és egy iskolatársával a közeli réten próbálták a kalapácsvetés bonyolult mozgását megtanulni.

Antikváriumban szakkönyvet is talált, majd a kiskunfélegyházi sportgimnáziumban tanári segítséggel már 50 m fölé dobta a kalapácsot. Ezzel ifjúsági válogatott lett, és felvételt nyert a Testnevelési Főiskolára. Itt már szakszerű irányítással készülhetett határozottan megfogalmazott célja elérésére, ami nemcsak a hazai, hanem a világelsőség megszerzése volt.

Ilyen reménye sok sportoló fiatalnak van. Zsivótzky Gyula viszont nemcsak remélte ezt, hanem vasakarattal egész életét ennek is szentelte. Tizennyolc évesen, még ifjúsági versenyzőként, a korábbi olimpiai bajnokot legyőzve került a felnőtt válogatottba.

A római olimpiára már nagy esélyesként utazhatott, hiszen a bajnokság előtt Európa-csúcsot ért el. Ekkor érte pályafutása első nagy csalódása, hiszen a túlzott győzni akarásnak erőlködés, és a számára óriási csalódást jelentő ezüstérem lett az eredménye.

A kudarcként megélt második hely még keményebb munkára ösztönözte. Minden edzésen csak a következő olimpiai győzelem járt a fejében.

Nem volt ideális dobó alkat, hiszen tíz-tizenöt kilóval könnyebb volt társainál. Ezt a hátrányt csak kitűnő technikával és emberfeletti mennyiségű edzéssel lehetett behozni.

Eredményei azt igazolták, hogy jó úton jár. 1963-ban, az olimpia előtti évben senki sem tudta legyőzni, és 70 m feletti Európa-csúcsot dobott. Megnyerte az előlimpiát. Mindenki biztosra vette, hogy ami nem sikerült Rómában, négy évvel korábban, az Tokióban valóra válik. Zsivótzky Gyulától nem lehet elvenni az aranyérmet.

De ami nem sikerült a pályán az ellenfeleknek, azt megtette a betegség. Egy tíz évvel korábbi átfúródott vakbélműtétje súlyos bél-elzáródást okozott. Azonnali életmentő műtéttel tudták csak megmenteni. Két újabb műtét stabilizálta egészségét. Mindenki az életéért aggódott, de ő már titokban az olimpiában reménykedett. Alig több mint fél évvel a játékok előtt, tizenöt kilót lefogyva, legyengülve, a kórházi ágyon fekvve kezdte az edzéseket, óvatosan erősítve felsőtestét, majd még bekötözött sebbel járta a lépcsőket, hogy fokozatosan hozzászokjon a terheléshez.

Nem akarta elhinni, hogy minden elveszett, hiszen számára a mindent az olimpia jelentette. Emberfeletti küzdelmet vívott a természettel, az idővel, mert az olimpia gyorsan közeledett. Egy ország sportszerető közvéleménye figyelte küzdelmét, és remélte a megérdemelt sikert.

Amikor elérkezett a várt nap, a kalapácsvetés döntője, az egész magyar tábor Zsivótzkynak szurkolt.

A kitűnő formában lévő versenyzőt most az időjárás fosztotta meg a győzelem lehetőségétől. A döntő alatt olyan felhőszakadás zúdult az olimpiai stadionra, hogy a jó technikájú, de könnyű testsúlyú versenyző nem érhetette el a legjobbját. Ismét második lett. Kevés sportoló volt még így elkeseredve olimpiai ezüstérem megszerzése után. Úgy tűnt, hiába való volt az emberfeletti küzdelem, a sok lemondás.

Sokan feladták volna, hiszen több munka már alig volt elvégezhető, a technikán alig volt csiszolni való.

Zsivótzky Gyula viszont sosem adott fel küzdelmet.

1965-ben, egy évvel az olimpia után 73,74 méteres világrekorddal bizonyította, hogy a világ legjobbjá.

1968-ban – néhány héttel a mexikói olimpia előtt – újabb világrekordja azt igazolta, hogy mindent megtett a remélt olimpiai sikerért.

Legnagyobb ellenfele ugyanaz a szovjet Klim volt, aki már 1964-ben legyőzte, és minden addigi találkozójukon jobbnak bizonyult nála.

Az olimpiai döntőben különversenyt vívott a két kitűnő atléta. Felváltva vezettek a versenyben, de a kitűnő fizikális és lelki felkészítésnek köszönhetően Mexikó kalapácsvezető olimpiai bajnoka a korábban kétszer ezüstérmet nyert Zsivótzky Gyula lett.

Igazi, belülről jövő, önfeledt mosolyt ekkor láttunk először az arcán. Célba ért.

Megérte a sok küzdelem, fáradság, lemondás: 1968-ban ő volt a világ legjobb kalapácsvetője, az olimpiai bajnok és világrekorder: Zsivótzky Gyula, Magyarország!

Pályafutása során a következő sikersorozatot érte el:

olimpiai bajnok,
kétszeres olimpiai ezüstérmes,
Európa-bajnok,
Európa-bajnoki ezüstérmes,
Európa-bajnoki bronzérmes,
kétszeres világcsúcstartó,
hétszeres Európa-csúcs tartó,
háromszoros Universiade-bajnok,
kétszeres angol bajnok,
kétszeres Európa-válogatott,
két alkalommal az Év Sportolója,
tizenháromszoros magyar bajnok,
tizenhétszeres magyar csúcstartó.

1999-ben a Magyar Atlétikai Szövetség Elnöksége a fenti eredmények alapján Zsivótzky Gyulát választotta az évszázad magyar atlétájának.

Példamutató munkája és kiemelkedő eredményei alapján a Magyar Örökség kitüntető címet igazán méltó sportember nyerte el.

Eredményeire, példamutató küzdeni tudására az egész ország büszke.

Schulek Ágoston

ZSIVÓTZKY Gyula atléta (Budapest, 1937). 1973-ban végezte el a Testnevelési Főiskolát. 1952–55-ig a Kiskunfélegyházi Vasas, 1955–58 között a Testnevelési Főiskola Sportegyesülete, 1958–73-ig az Újpesti Dózsa kalapácsvetője, tizenháromszoros bajnok. 1956–73 között válogatott, 1959-ben, 1961-ben és 1965-ben Universiade-győztes. 1968-ban olimpiai bajnok, 1960-ban és 1964-ben ezüstérmes, 1962-ben Európa-bajnok, 1966-ban Eb-ezüstérmes, 1958-ban EB-bronzérmes, négyszeres Európa-, kétszeres világcsúcstartó. Az Év Sportolója 1965-ben és 1968-ban. 1991–93-ig az Újpesti Torna Egyesület elnökhelyettese. 1993-tól a Magyar Atlétikai Szövetség elnökségi tagja, 1999-től alelnöke. 1988-tól a Magyar Olimpiai Bizottság tagja. 1995-től a Zselici Rend elnöke. 1999-ben az Évszázad Magyar Atlétája.

[Áprily Lajos] ...sem a háború alatt, sem utána, semmilyen csábításnak nem engedve teljesíti ki sajátosan erdélyi, magyarul európai líráját, amely bensőségességében, érzékeny emberségében századunk magyar lírájának legmagasabb csúcsait éri el.

Jékely Zoltán idegeiben és neveltetésében tovább hordozza az apai örökséget. De nem a harmóniát, annál inkább a maga baláltudatával együtt a nemzethalál lidércnyomását, felelősségét az elhagyott kishazáért, Erdélyért.

ÁPRILY LAJOS és JÉKELY ZOLTÁN

költészete

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Amikor az ifjú erdélyi tanár-költő Jékely Lajos, később írói nevén Áprily, lázadó ifjúként kopogtat a sors ajtaján, hogy Ady Endre lovaggá ütő kézfogásával erősítse magában a tojását feltörni készülő költőt, egy Arany János-i hang hívja vissza, az öngyötrő lelkek befelé fordító röghöz kötöttsége.

Áprily Lajos pályája a történelmi tragédiának legalább olyan szorításában alakul, mint Aranyé. Erdély múltja és tragikus jelene a választott poétában válik sorssá, költői megformálás kényszerévé, egy elhivatás boldogtalan és boldog vállalásává. Akkor is, amikor ifjú tanár és családfő, egy kisebbségben alakuló irodalom vezető költője, felelősséget hordozó szerkesztője, a Trianon utáni magára maradt erdélyi irodalomnak keretet adó marosvécsi írói közösség vezető egyénisége, az *Erdélyi Helikon* szerkesztője. Akkor is, amikor lelkiismeretfurdalástól gyötört, örökre otthontalanul, az elszakadást vállalva, de soha el nem szakadva, Magyarországon folytatja, amit Erdélyben kezdett. Lesz legjobb iskolák legjobb tanára, amikor a körülötte dülő gyűlölettel az ember feletti s ember alatti természet békéjét, a disszonanciával a korokon átnyúló magasrendű emberi szellem harmóniáját fordítja szembe. Az örök értékeket, Antigonét, Puskind, Goethét, Shakespeare-t, Ibsent. Magányosan, irodalmi csoportoktól idegenül, eszméihez híven. A háború után mint költő tizenöt évig hallgatásra, a műfordítás gályapadjára ítélve, de sem a háború alatt, sem utána, semmilyen csábításnak nem engedve teljesíti ki sajátosan erdélyi, magyarul európai líráját, amely bensőségességében, érzékeny emberségében századunk magyar lírájának legmagasabb csúcsait éri el.

Ritka jelenség, hogy nagy költőnek a fia is az legyen. Jékely Zoltán idegeiben és neveltetésében tovább hordozza az apai örökséget. De nem a harmóniát, annál inkább a maga haláltudatával együtt a nemzethalál lidércnyomását, felelősségét az elhagyott kishazáért, Erdélyért. Vállalja mindazt a kétségbeesést és szenvedélyes szerelmet, amely az európai örökséghez úgy köti, hogy a legfontosabb ebben a magyarság, annak veszélyeztetett léte, s ezen belül a leginkább veszendő kisebbségi magyarság, Erdély.

A történelem döbbenetes embertelenségei mitologikussá nőttek az ő korában, korunkban. Ezzel állítja szembe azt a kozmikus életszeretetet, ami szerelemben, természetben, a korok feletti művészetek teljességében örökkévaló. Írja egy földrengésekkel teli kor látomásait, amikor háborúk és nyomorúságos békék közepette, a halál fenyegetettségében végletes és teljes életet kell élni.

És lehet még játszani is, a tragédiában meglátni a groteszket, megörökíteni lidérces kisvárosi történeteket és hidegrázós játékot a halállal a nagyvárosban. „Ily nagy tojásból ily piciny madár” – írja a földből kibújó hóvirágra, s kozmikus szemléletében együtt él a *Csillagtoronyban* mitológiája, a földdel együtt forgó inkák csontjai meg a mienk, a bécsi István templom földöntúli zenéjébe torlódó vesztett szabadságharcaink látomása. Petőfi csizmájának nyoma kíséri a végtelenség lányhaj illatát, a gyermekkor játékos rajzait, az örökké szeretett apa kalapkoronáját, az édesanya simogatását. Szóval mindaz, ami emberi, megjelenik szertelen és szélsőséges, nagyszerű művében, amely a magyar költészet örökségét a maga teljességében viszi át történelmi kataklizmák fölött a jövő századokba.

Albert Zsuzsa

ÁPRILY Lajos, (eredeti nevén Jékely) költő, műfordító, szerkesztő (Brassó [ma Románia], 1887 – Budapest, 1967). 1909-ben elvégezte a kolozsvári egyetem magyar–német szakát. 1909-től a nagyenyedi Bethlen Kollégium tanítóképzőjében, 1910-ben a nagyenyedi gimnáziumban tanított. 1923-ban Dijonban francia nyelvtanári diplomát szerzett. 1924. október 1-jétől Kuncz Aladárral a kolozsvári *Ellenzék* vasárnapi mellékletét szerkesztette. 1925–28-ban az *Ellenzék* irodalmi szerkesztője. 1926-ban Kolozsvárra költözött, a református kollégiumban magyar és német irodalmat tanított. 1926-ban részt vett az első marosvécsi írótalálkozón. 1928–29-ben az *Erdélyi Helikon* szerkesztője. 1929-ben áttelepült Budapestre, a Lónyay utcai református gimnázium tanára lett. 1930–38-ban a *Protestáns Szemlé*t szerkesztette. 1934-től a Baár-Madas Leánynevelő Intézet igazgatója. 1935 szeptembere és 1936 februárja között tanulmányúton járt Észak- és Nyugat-Európában, pedagógiai feljegyzéseket készített. 1942–43-ban ismét Parajdon élt. 1943-tól nyugdíjas. A Visegrád melletti Szentgyörgypusztán lakott. 1945–48-ban állást vállalt a református konventben, az *Új Magyar Asszony* című református folyóirat felelős szerkesztője volt. 1951-ben megnyerte az *Anyegin* újrarendelési pályázatát. – Már egyetemi hallgatóként, név nélkül és Jékely Lajos aláírással is közölt verset, Áprily néven először 1918-ban az *Új Erdély*ben publikált.

Művei: *Esti párbeszéd* (1923), *Versek* (1924), *Rasmussen bajóján* (1926), *Vers vagy te is* (1926), *Idabegyi pásztorok* (színmű, 1929), *Az aranymosó balladája* (1934), *Az aranyszarvas* (1964), *Fegyvertelen vadász* (1966), *A kor falára* (1967), *Összes versei és drámái* (1990), *Összes versei* (1993).

JÉKELY Zoltán költő, író, műfordító (Nagyenyed [ma Románia], 1913 – Budapest 1982). Nagyenyeden, majd 1916-tól a kolozsvári református kollégiumban, családjának Budapestre költözése után 1929-től a budapesti református gimnáziumban tanult. 1931-ben érettségizett. 1931–34-ben az Eötvös Kollégium tagjaként a budapesti egyetemen magyar–francia–művészettörténet szakon végzett. Doktori értekezése: *Az erdélyi magyar irodalom kezdetei a háború után és Kuncz Aladár* (1935). 1935–41-ben az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa. 1939–40-ben római ösztöndíjas volt. 1939-ben Baumgarten-díjat kapott. 1941 tavaszán Kolozsvárra költözött, az egyetemi könyvtár munkatársa lett. 1942-ben házasságot kötött Jancsó Andrienne-nel. 1942 nyarán részt vett a marosvécsi író-találkozón, tagja lett a *Térkép* szerkesztőségének. 1944–46-ban a Magyar Népi Szövetség hivatalos lapjának, a *Világosságnak* munkatársa. 1946-ban Budapestre költözött, és 1954-ig az Országos Széchényi Könyvtár hírlaptárában dolgozott. 1948-ban a római Magyar Akadémia ösztöndíjasa volt. Már kieszedett *Álom* című verseskötetét betiltották. Az ötvenes években kizárták az Írószövetségből, műfordításból élt. 1956-ban helyreállították írószövetségi tagságát, 1957-ben megjelenhettek válogatott versei.

Kitüntetései: József Attila-díj (1970, 1979).

Főbb művei: *Éjszakák* (1936), *Kincskeresők* (1937), *Medardusz* (1938), *Új évezred felé* (1939), *Zugliget* (1940), *Mérföldek, esztendőnk...* (1943), *Tilalmas kert* (1955), *Lidérc-űző* (1964), *Mátyás király jubásza* (1968), *Őrjengő ős* (1968), *Csillagtoronyban* (1969), *Az idősárkányhoz* (1975), *Válogatott versei* (1977), *Minden csak jelenés* (1977), *Őszvégi intelem* (1979), *Évtizedek hatalma* (1979), *A Bárány vére* (1981), *Édes teher* (1982), *Az utolsó szál liliumhoz* (1983), *Oroszlánok Aquincumban* (1984), *Az utolsó szó keresése* (1985), *Összegyűjtött novellái* (1986), *Sorsvállalás* (1986), *Elefántszerelem* (1988), *Kirepül a madárka* (1989), *Két kard keresztben* (1993).

Életemet a csehszlovákiai magyarságnak akarom szentelni.

DURAY MIKLÓSNAK

a magyar megmaradás küzdelmét felmutató

Kutyaszorító című könyve

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Nem szükséges a Trianon utáni megvesszőzés, a ránk kényszerített „béke”-diktátum összes, máig sajgó sebet elősorolnunk, hogy világossá váljék: az anyaország földarabolásával kezdődött a kisebbségek – az erdélyi, a felvidéki, a délvidéki és a kárpátaljai magyarság – stációja. Ha a stószai remeteként is vox humanát hirdető Fábry Zoltánt idézem (*A vádlott megszólal* című, 1946-os röpirata csak 1968-ban kapott nyomdafestéket), azonnal a közepébe jutunk az el nem követett bűnökért ránk rótt szenvedésözönnek. „Nyelvem, mely az emberi hang egyik legcsodálatosabb hangszere volt, kihágási objektummá szürkült. Újság a bűnös nyelven nem jelenhet meg, rádiót tilos hallgatnom. Lekonyult fejjel járok és némán, és ha lehet, ki sem mozdulok emberek közé. Vak, süket és mozdulatlan gettóélet ez mindenképpen: a jogfosztott emberek szégyen- és félelemterhes élete. És az ok? Egyetlenegy tény, vádak vádja: magyarságom.”

A második világháború után vagyunk, amikor – természetesen a Szovjetunió beleegyezésével – a csehszlovákiai magyarság három évre letöröltetett a térképről. A kitelepítések, áttelepítések, a cseh rabszolgapiacra való hurcolás évei ezek.

És a befelé nyelt könnyeké, meg a gyászé.

Azonban a történelem felhői sem tudták annyira elsötétíteni a felvidéki – a két világháború közötti megnevezéssel: szlovenszkói – eget, hogy azon ne törjön át valamilyen reménysugár. Amely isteni sugallatra jöhetett ugyan a Fennvalótól, de a kétségbeesés szakadékaiban veszteglő, ám önmaga körül világosságot látni akaró embertől is.

Duray Miklós – rakoncátlan, igazságkereső gyerekkora a bizonyoság rá – már a kezdet kezdetén ilyen ember volt. A politikai hatalmak előtt meg nem hunyázkodó szülői környezetnek – a kristálytisztán gondolkodó és egyenes gerinccel cselekvő apának és anyának – köszönhető, hogy már lurkóként fölfedezte a kisebbségekre (a magyarokra) különösképp

veszélyes, álságos társadalmi béke-bilincs szorítását. Még nincs tizenöt éves, amikor egyik fiatalkori szerelmének megvallja: „életemet a csehszlovákiai magyarságnak akarom szentelni”.

Minő, fölízgult lelkiállapotból következő nagyotmondás, gondolhatnánk, ha nem ismernénk az önismeretről nagyon is tanúskodó *Kutyaszorító* eleven körképét: megejtő családrajzában és ítéleteiben (politikusi meglátásaiban) fölöttébb következetes közösség-tablóját. Amelyekben a dokumentum-hűség lírai futamokkal ötvöződik, hiszen belőlük nem csupán az övéiért élő-haló, előzetes letartóztatásban lévő vádlott megtörhetetlensége (1983) világlik ki, hanem a losonci, füleki évek megannyi, a felnőttet később irányító emberség példája is.

Erkölc nélkül nincs politikus, nincs író (ezt hangsúlyozta az önéletírás első kötetéhez készült, s akkor, 1983-ban itthon gyalázatosan „pörbe fogott” Csoóri Sándor-előszó is), a szava semmibe száll annak, aki a közösséget nem tiszteli meg az igazmondás súlyával.

Duray, szerencséire, ettől nem szenved, sőt – amellet, hogy mindig megmarad réalpolitikusként – nagyon is kitárulkozó.

Nyílt, őszinte, s még a legszigorúbb statisztikákba is lelket lehel, hogy a kopogó adatok-számok – a (cseh)szlovákiai magyarság jogsérelmével (iskolaügy!) sokkoló egzakt látélet – mögött ugyancsak lássék a kibontakozás reménye. Épp a helyzet tarthatatlansága miatt. Aki jelentést küld a (szlovákiai) magyar kisebbség állapotáról – Párizs elég hathatós szócső –, az tisztában van a szó erejével is.

Ha valaki a hajdani pozsonyi ifjúsági vezető – a börtönt is elszenvedő éber látnok – pályáivére kíváncsi, vagy mostani parlamenti (bölcslévén, gyakran parlamenteri) szerepére, az üsse föl a *Ki kicsodát*, merüljön el szépirodalmi jellegű műveiben (*Tegnap alighanem bolondgombát etettek velünk*), tanulmányozza politikusi-publicisztikai munkásságát. Ez utóbbira az *Önrendelkezési kísérleteink* a kiváló példa.

Az Együttélés VI. (utolsó, 1998-as) kongresszusán elmondott elnöki beszédében ott a bizodalom: értéket teremtetünk! „A szlovákiai magyarság azon a véleményen van, hogy alapvető kérdésekben kell elérnünk javulást. Ez azt jelenti, hogy a szlovákiai magyar politikának az iskolaügyben, a magyar nyelv hivatalos használatában, a kultúra autonómiájában és a lakóterülethez kötődő gazdasági és közigazgatási kérdésekben kell határozott álláspontra jutnia.”

Önkéntelenül is megkérdezzük: még mindig ennyi a tennivaló?

Ha igen, szükség van minden tevő akaratra. Élén a magyar–magyar párbeszéd hívével, Duray Miklóssal. Aki igazi cölöp-ember, hiszen a politikának nincsen az a mély mocsara, amely magába szippanthatná a vállán nyugvó terhet: a várfalaknál súlyosabb, ám az ethosz révén könnyeden viselt igazságot.

Szakolczay Lajos

DURAY Miklós geológus, politikus, író (Losonc, Csehszlovákia, ma: Szlovákia, 1945). Pozsonyban, a Komensky Egyetemen végzett geokémia szakon 1971-ben, majd az Indiana Egyetemre járt 1988–89-ben. 1968–69-ben a szlovákiai Magyar Ifjúsági Szervezet elnöke, a Csemadok elnökségének tagja. 1972–73-ban a pozsonyi Talajtani Kutatóintézet, 1973–77-ben a Szlovák Tudományos Akadémia Geológiai Intézetének tudományos munkatársa, 1977–90-ben a Doprastav állami vállalat geológusa. 1978–89-ben a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságának alapítója és szóvivője, a *Charta '77* egyik aláírója. 1982–85-ig az államrend felforgatásának vádjával bebörtönzik. 1988-ban vendégprofesszor az Egyesült Államokban, 1990 és 1998 között az Együttélés politikai mozgalom alapítója, elnöke, 1998-tól a Magyar Koalíció Pártja tiszteletbeli elnöke. 1990–92-ig a csehszlovák Szövetségi Gyűlésben képviselő, a parlament elnökségi tagja. 1994-től a Szlovák Nemzeti Tanácsban képviselő, 1994–96-ig a Magyar Koalíció frakcióvezetője, 1996-tól a Liberális Internacionálé alelnöke, 1997-től a Magyarok Világszövetsége nemzetstratégiai bizottságának elnöke.

Kitüntetései: a tokiói Kőrösi Csoma Központ díja (1986), Bethlen Gábor-díj (1988), Ius Humana Díj (1992), Esterházy János-díj (1995), Magyarságért Díj (1995), Tőkés László-díj (1996), Berzsényi Dániel-díj (1996).

Főbb művei: *Kutyaszorító I–II.* (1983–89), *Tegnap alighanem bolondgombát etettek velünk* (1983), *Kettős elnyomásban* (1989), *Csillagszilánk és tövistörök* (1993), *Önrendelkezési kísérleteink* (1999).

Ő maga is élete végéig így él, Isten jelenlétét sugározva maga körül ... családjában, ... egyházában, magyar népében és a világ evangélikusságában.

ORDASS LAJOS

evangélikus püspök hitvalló élete

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Ordass Lajos a Szepességből a dél-magyarországi Torzsára származott Wolf Arthur hatgyermekes kántortanító ötödik gyermekeként 1901. február 6-án született. A falusi gyermekek egészséges, dolgozó életét éli. A szülői házban úgy nő fel – amint erre visszaemlékezik –, hogy „bennünk, gyermekekben is kétségtelenné tudták tenni meggyőződésüket, hogy otthonunkban velünk együtt lakik az Isten”. Ő maga is élete végéig így él, Isten jelenlétét sugározva maga körül hattagú családjában (öt gyermekük közül egy korán elhunyt), egyházában, magyar népében és a világ evangélikusságában. Élete szinte napról-napra végigkövethető vaskos köteteket kitevő írásaiból, melyeknek egy része titkon külföldre juttatva jelent meg.

Teológiai hallgatóként, fiatal lelkészként Németországban, majd Svédországban tesz tanulmányutakat. Lelkeszi szolgálatát Hartától kezdve Cegléden s Budapest–Kelenföldön át a Deák térig mindenhol lelkiekben s anyagiakban gyarapodó gyülekezetépítés kíséri. A háborús évek alatt, majd utána következetesen kiáll az üldözöttek mellett, akár zsidók, akár németek, akár magyarok azok. 1944. március 19-én, amikor a német hadsereg megszállja Magyarországot, nevét Wolfról Ordassra magyarosítja. Amikor azonban a kormány elhatározza a német kisebbség kiutasítását, akkor mellettük áll ki.

Ordass Lajos 1945-től harminchárom éven át, haláláig a Magyarországi Evangélikus Egyház törvényes püspöke volt, de tisztét – két részletben – mindössze öt évig gyakorolhatta. Hite, egyháza s annak iskolái és magyar népe melletti bizonyosságtevő kiállása a kommunista hatalom üldözését váltotta ki. 1948-ban koncepciós perben kétévi fegyházbüntetésre ítélik, amelyet a szegedi Csillag börtönben és Vácott magánzárkájában tölt ki. Kiszabadulása előtt egyházi különbíróság – állami nyomásra – hivatalvesztésre ítéli. 1956-ban rehabilitálják. A forradalom idején

szózatban fordul az ifjúsághoz, az ország népéhez és – segítségért – a külföldi hittestvérekhez. 1958-ban törvénytelenül ismét eltávolítják, és 1978. augusztus 14-én harmadik infarktusa okozta haláláig hallgatásra kényszerítik. Vele együtt hitvalló lelkészek egész sorát üldözik. Közülük itt – mint leghűségesebb munkatársait – dr. Keken Andrást, Kendeh Györgyöt és Zászkaliczky Pált említjük meg, akiknek sorsa internálás, kitelepítés, hivatalvesztés, s akiknek – őhöz hasonlóan – még a családtagjait is külön üldözik. Az ellenük elkövetett bűnökkel az egyház valójában önmagán ejtett mély sebet, amely máig vérzik.

Ordass Lajos tevékenysége, hite, személyisége világszerte ismert, elismert. Már 1947-ben, az Evangélikus Világszövetség alakuló ülésén, Lundban alelnökké választják, s 1957-ben Minneapolisban újraválasztva, haláláig a világszervezet alelnöke. Nemzetközi tevékenységét azonban az állam és az akkori egyház egyaránt megakadályozta.

Ordass Lajos püspök úr hallgatásra ítéltége idején is ír, fordít (dán, angol, német, norvég, svéd és izlandi nyelvről), gazdag irodalmi tevékenységet fejt ki. Gépelve sokszorosított és névtelenül terjesztett írásai, imádságai és napi igemagyarázatai még csendes visszavonultságából is sokakban tartották a lelket: a hitet és a magyarságot.

Bizonyágtevő élete, hűsége legyen követendő példa számunkra és utódaink utódai számára is!

Rókusfalvy Pál

ORDASS Lajos, eredeti nevén Wolf, evangélikus püspök (Torzsa, [Ima Savino Sclo, Kis-Jugoszlávia], 1901 – Budapest, 1978). Apja evangélikus tanító. A gimnáziumot Újverbáson, majd Bonyhádon végezte, ahol 1920-ban tett érettségi vizsgát. Teológiát Budapesten, Wittenbergben és Sopronban tanult. 1924-ben szentelték lelkésszé. Hartán, Mezőberényben, Budapesten, Soltvadkerten segédlelkész. 1927–28-ban Svédországban tanulmányúton járt, majd miután Debrecenben és Budapesten két évig katonalelkész, 1931-től Ceglédén lelkész, 1937–1941 között a Közép-Pest vármegyei evangélikus egyházmegye esperese. 1941-től Budapest–kelenföldi lelkipásztor, 1945. augusztus 15-től a Bányai Evangélikus Egyházkerület püspöke. Szembeszállt az egyházi iskolák államosítását követelő törvényjavaslattal. 1948-ban két évi fegyházra, továbbá öt évi hivatalvesztésre ítélték. 1950. május 30-án szabadult. 1956. október 5-én a Legfelsőbb Bíróság „bűncselekmény hiányában” semmisnek nyilvánította az 1948. évi elmarasztaló ítéletet, október 8-án a Magyarországi Evangélikus Egyház Egyetemes Bírósága is hatálytalanította püspöki hivatalából való elmozdítását, rehabilitálta. 1956. október 31-én Dezséry László lemondása után a Déli Evangélikus Egyházkerület püspöki hivatalát vezette. 1958. január 24-én azonban ismét eltávolították az egyházkerület éléről. Ettől kezdve haláláig visszavonultan élt Budapesten. Az altentowni egyetem (Pennsylvania, USA) 1947-ben, a reykjavíki (Izland) egyetem 1971-ben tiszteletbeli doktorává avatta. 1957 nyarán az Evangélikus Világszövetség minneapoliszi nagygyűlése a világszervezet alelnökévé, 1963-ban Helsinkiben elnökségének tiszteletbeli tagjává választotta. Cikkei hazai és külföldi egyházi folyóiratokban jelentek meg. Ezek legteljesebb gyűjteménye: *Válogatott írások* (Bern, 1982) és *Önéletrajzi írások I-II.* (utószóval, vál. Szépfalusi István, Bern, 1985, 1987).

...ma az általa nemesített szőlőfajtákat Ausztriában, Svájcban, Németországban is termesztik, és nő irántuk az érdeklődés Izraeltól Brazíliáig, Oroszországtól az Egyesült Államokig.

CSIZMAZIA DARAB JÓZSEF

magyar szőlőkultúra megmentéséért folytatott

küzdelme

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Bianca, Medina, Nero, Turan, Zalagyöngye – minőségi bort adó, magyar nemesítésű szőlőfajták. Rezisztens magyar szőlőfajták, amelyek betegségekkel szembeni ellenálló képességüknek köszönhetően minimális vegyszeres kezelést igényelnek, ezért környezetkímélő módon termesztethetők és gazdaságosabbak is, mert a vegyszerek nemcsak károsítják a környezetet, hanem drágák is.

E kitűnő tulajdonságú szőlőfajták dr. Csizmazia Darab József több évtizedes nemesítő munkájának a gyümölcsei.

Csizmazia József a szőlő iránti érdeklődését, a szőlő szeretetét otthonról hozta magával. Otthonról kétszeresen is: Balatonfüreden született, ahol a szőlő- és borkultúrának gazdag hagyományai vannak, és édesapja, Csizmazia Darab József maga is szőlőbirtokos volt.

Csizmazia József Szarvason, a Tessedik Sámuel Mezőgazdasági Tanintézetben érettségizett 1938-ban. Ezután Németországban és Ausztriában volt szakmai gyakorlaton. A szakmai gyakorlatot katonai gyakorlat követte a keleti fronton: 1942–43-ban a Szovjetunióban, Ukrajnában harcolt. A háborús éveket követően a Keszthelyi Mezőgazdasági Akadémián, a mai Pannon Agrártudományi Egyetem elődjén szerzett diplomát 1947-ben. Egy újabb, rövidebb tanulmányút következett Svájcba, majd a Szőlészeti és Borászati Kutató Intézet kutató munkatársa lett, és azt a feladatot kapta, hogy kutatóállomást létesítsen Egerben, és a *Bikavér* garantáltan jó minőséget adó szőlőinek és új, gombabetegségeknek ellenálló szőlőfajtáknak a nemesítésével foglalkozzék. Károsítóknak ellenálló, a magyarországi éghajlati- és talajadottságokat tűrő francia szőlőfajtákat keresztezett olyan hagyományos magyar fajtákkal, mint a *Csabagyöngye, Leányka, Muskat Ottonel, Mézesfőhár*.

Nagy türelemmel és kitartással végzett nemesítő munkája során 150 kombináció jött létre, és mintegy százezer növényt nevelt fel. Tíz-tizenkét éves munka eredményeként született meg az első érdemleges új hibrid. A betegségnek ellenálló új szőlőfajta nemesítésével azonban nem ért véget a munka. Magyarországon vagyunk – a történet ismerős: a szakmai közvélemény nehezen akarta elfogadni az új szőlőfajtákat. Végül is Zala megye bocsátott rendelkezésre megfelelő nagyságú földterületeket az összehasonlító kísérleti termesztés céljára. Nyilván ennek is köszönhető, hogy a sikeres kísérletek után az *Egri Csillagok* 24-es hibrid *Zalagyöngye* néven vált ismertté és elismertté. 1958-ban keresztezte a szőlőt, és 1978-ban kapta meg a szőlő az üzemi termesztésre alkalmas fajta elismerést. Húsz év! Hogy ezt Csizmazia Darab József végig tudja csinálni, ahhoz nemcsak türelemre és kitartásra volt szüksége, hanem szakmai tudásra alapozott hitre, hogy eredményt fog elérni. És mivel mindez megvolt benne, ma az általa nemesített szőlőfajtákat Ausztriában, Svájcban, Németországban is termesztik, és nő irántuk az érdeklődés Izraeltól Brazíliáig és Oroszországtól az Egyesült Államokig.

Csizmazia Darab Józsefet 1994-ben Németországban Peter Morio-díjjal tüntették ki, elismerve szőlőnemesítő munkájának eredményeit.

A jövő a környezetkímélő módon termesztendő szőlőfajták térhódítását fogja hozni. A magyar minőségi borok az utóbbi néhány évben sikeresen igyekeznek kivívni, helyesebben: visszaszerezni rangjukat a nemzetközi piacokon. A betegségnek ellenálló nemes szőlőfajták sokat segíthetnek ebben.

Újabban gyakran lehet olvasni arról, hogy Magyarországnak nehézségei lesznek az Európai Unióhoz való csatlakozás során környezetvédelmi problémák miatt. Valóban sok a tennivalónk e téren. De talán nem árt, ha felhívjuk a figyelmet arra, hogy érdemeink is vannak ugyan-ezen a téren, hogy milyen nagy a környezetvédelmi jelentőségük a vegyszermentesen, vagy csak minimális vegyszer felhasználásával termesztendő szőlőfajtáknak, azoknak is, amelyeket Magyarországon nemesített Csizmazia Darab József munkatársaival.

Nyolcvanadik születésnapján, 1998-ban szülővárosa, Balatonfüred dr. Csizmazia Darab Józsefet Pro Urbe Balatonfüred Díjjal tüntette ki, a Balatonvin–Csopak Borrend pedig „Borrendi tag”-gá fogadta. Az erről szóló híradásból tudhatjuk, hogy a kitüntetett a következő szavakkal köszönte meg az elismerést: „Jó szívvel jöttem a hazai hívásra, azzal a gondolattal, hogy ami eddig késett, az csak nem múlik el maradandó emlék nélkül.”

Nem. Nem múlik el: dr. Csizmazia Darab Józsefnek a magyar szőlőtermesztés és borkultúra terén végzett munkája és elért eredménye bekerül a magyar nemzet láthatatlan múzeumába.

Poprády Géza

CSIZMAZIA DARAB József szőlőnemesítő (Balatonfüred, 1918 – Budapest, 2000). A Keszthelyi Mezőgazdasági Akadémián (ma Pannon Agrártudományi Egyetem) végzett 1947-ben. 1948-ban tanulmányútra ment Svájcba. 1948–1980-ig a Szőlészeti és Borászati Kutató Intézetben dolgozott. 1959-ben írt doktori disszertációt *A szőlő Plasmopara Viticola* (Berkeley et Curtis), (Berlese et de Toni) és a *Viteus* (Phyloxera) *Vitifolii* (Shimer) elleni rezisztencia nemesítéséről. 1974-ben kandidál *A rezisztenciára nemesítés helyzete és a peronoszpóra-ellenálló szőlőfajták felhasználása a szőlőtermesztésben* címmel. Államilag elismert nemesített szőlőfajtái: *Zalagyöngye*, *Bianca*, *Medina*, *Turán*, *Nero*. Több mint hatvan publikációja jelent meg hazai és külföldi szaklapokban.

Kitüntetései: Peter Morio-díj (Németország, 1994), Fleischmann Rudolf-díj (1996), Pro Urbe Balatonfüred Díj (1998).

A DÍJÁTADÁS AZ ELTE ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KARÁN,
2000. JÚNIUS 24-ÉN TÖRTÉNT

Benne a nemzet méltó képviselőt állított a világba. Személye nagy reménység ... legfontosabb nemzeti létkérdéseink felismertetésére.

MÁDL FERENC

a polgári Magyarország újrateremtésében kifejtett közéleti szerepvállalása
MAGYAR ÖRÖKSÉG

Mádl Ferenc gyermekkorát hullámszó dunántúli dombok vigyázták. Családja, rokonsága a földművelő munka és a herendi porcelángyár nehéz, de szépséges mindennapi tennivalói között készítette fel fontos dolgok megtanulására szorgalmas fiát. A falusi élet szigorú erkölcsé, az értelmiségi létre készülődés belső parancsa és a templomharang szelíd hívásai segítették felnőtté érését.

Itt, ünneplésünk mai helyén szerezte meg jogi diplomáját, elkötelezve magát az igazságkeresés életre szóló hivatásának – ezen belül a nemzetközi jognak – egy olyan nehezen feledhető politikai időszakban, amikor éppen a jogtalanságok váltak állami gyakorlattá, és erősen kétséges volt Magyarország jogállamisága. Ez a választás – későbbi életútját tekintve – sorsszerű volt. Az is, hogy Strasbourgban képezhetette tovább magát, majd hazatérve a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetében dolgozhatott. Később egyetemi tanár lett, majd az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magánjogi Tanszékének vezetője. Munkája külföldi elismerésének jeleként számtalan nemzetközi szervezet választotta megbecsült tagjává, több külföldi egyetem pedig vendégprofesszorává. Sorban jelennek meg könyvei, tevékenyen hozzájárulván a jogi szakirodalom folytonossági hiányainak felszámolásához. Tagjai közé választja a Tudományos Akadémia is.

Közéleti érdeklődése és józan, indulatmentes személyisége törvényszerűen közelíti a magyar történelem sodrásának fővonalához: a rendszerváltáshoz. A hívó szóra válaszolva az Antall-kormány államminisztere lesz, az Állami Vagyongyűjtés Igazgatótanácsának elnöke, majd az új magyar demokrácia második művelődési és közoktatási minisztere. Keze

alatt születik meg az első Nemzeti Alaptanterv, az új Köznevelési és Felsőoktatási Törvény, az Akadémiai Törvény, és stabilizálódik a kiemelt nemzeti kulturális intézmények megingó rendszere. Minisztersége alatt születnek meg a legfontosabb kulturális közalapítványok, szilárdulnak meg a külföldi magyar kulturális intézetek. A Nemzeti Kulturális Alap létrejöttét eredményező közös munkánk számomra is feledhetetlenné vált.

1995-ben az akkori ellenzéki pártok közös bizalomból felkért köztársasági elnökjelöltje. Életében ez a megbízatás a beérett művelődéspolitikuson is túlmutató jelenség. Egyértelműen jelzi, hogy a mindennapi párthadakozások felett álló személyiség megérett a nemzet egyszemélyes, hiteles képviselőjére. A Parlament azonban nagyfokú éretlenségéről tesz tanúbizonyságot akkor, amikor megválasztását nem támogatja a szükséges mértékben. Mádl Ferenc veszi a negatív üzenetet, de elleneszközül nem a sértő válaszádat vagy a sajtófegyvert veszi elő, hanem az összetartozó partnerek közös érdekeinek türelmes felismertetését. Megalapítja a Polgári Együttműködés Egyesületet, hogy keretein belül támogassa a politikai építkezést.

Közben a Herendi Porcelánmanufaktúra Igazgatótanácsának elnöke, s majd' öt éven keresztül elnöke a Magyarországért Alapítvány Magyar Örökségeket megnevező Bizottságának. A mi elnökünk. Tájékozott, az állam és benne a gazdaság és a kultúra szövetszerkezetét, intézményeit és kulcsszemélyeit jól ismerő, tárgyilagosságára kényes, másokra gondosan figyelő elnök, aki pontosan tudja, milyen fontos, hogy a nemzet emlékezzék kiválóságaira, példaadó személyiségeire. Azzal is tisztában van, hogy a felnövekvő ifjúságra csak az igazi tekintély képes hatni, az örökség értékű. Tőle olvashattuk, hogy a kultúrában nincs integráció. Az ugyanis gazdasági, politikai, közigazgatási fogalom. A kultúra mindig nemzeti, kölcsönös egymásrahatások mellett is szuverén, őrzése és ápolása, jövőjének véggondolása nemcsak a kormányok, önkormányzatok, oktatási és művelődési intézmények kötelessége, hanem minden gondolkodó emberé is, mint ahogy a civil intézményeknek is halaszthatatlan a tennivalója. Különösen azokon a tájakon, ahol a szerves fejlődés félszáz éves intervallumot szenvedett. Mint például Magyarországon.

Újabb köztársasági elnöki jelölése, majd megválasztása a Parlament által Mádl Ferenc életútjának megkoronázása. Benne a nemzet méltó képviselőt állított a világba. Személye nagy reménység a pártharcok alantas eszközeinek fegyverletételére, legfontosabb nemzeti létkérdéseink felismertetésére. Egy önkontrollja tekintetében igencsak remegő lábakon álló magyar politikai és társadalmi közéletnek aligha van ma nagyobb szüksége másra, mint egy élő etikai mércére, az ezt megszemélyesítő első magyar emberre.

Mi, ennek a Bizottságnak a tagjai, nem kis büszkeséggel mondjuk: szerencsénk volt jó ügyekben együtt dolgozni. S azt is, hogy e közös munka során mindig öröm volt Mádl Ferenc mellett tudni Dalma asszonyt, a segítő, vigyázó társat, most már az ország első asszonyát. Ez viszont már közös szerencsénk.

Mádl Ferenc elmúlt évi Széchenyi-díja a jogtudósnak szólt. A Magyar Örökség Díj viszont annak a közülünk való embernek is, akinek közéleti szerepvállalása nagyon fontos lehet a nemzet életében, békés fejlődési lehetőségeinek biztosításában és abban a nemes szándékban, hogy a következő évek politikája és közlete nemzeteszmélő és -alkotó, termékeny csendben találja meg a harmadik évezred közös értelmét.

Segítse ebben az Úristen!

Fekete György

MÁDL Ferenc jogász (Bánd, 1931). Tanulmányai: Pécsi Tudományegyetem, majd az ELTE jogtudományi karára járt, itt szerzett diplomát 1955-ben. A Strasbourgi Nemzetközi Összehasonlító Jogi Karon folytatta tanulmányait 1961–63-ig. 1955–56-ig bírósági fogalmazó, majd titkár, 1956–71-ig az MTA állam- és jogtudományi referense, osztályvezető, 1980-ig az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének főmunkatársa, 1971–73-ig az ELTE JTK nemzetközi magánjogi tanszékén docens, 1973-tól egyetemi tanár, 1978-tól a Civilisztikai Tudományok Intézetének igazgatója, 1985-től a nemzetközi magánjogi tanszék vezetője. 1984–90-ig a TMB titkára. 1967-ben, 1979-ben a berkeleyi Kalifornia Egyetem, 1979-ben a sacramentói McGeorge Jogi Egyetem, 1995-ben a Münchener Egyetem vendégprofesszora. 1985-től a Harvard Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Akadémia tagja. 1988-tól a magánjog egységesítését szolgáló római nemzetközi intézet kormányzó tanácsának tagja, 1989-től az államok és külföldi beruházások washingtoni nemzetközi választottbírói központ bírója. 1990 májusától 1993 februárjáig tárca nélküli miniszter, 1993–94-ben művelődési és közoktatási miniszter, 1990 júniusától 1994-ig a Tudománypolitikai Kollégium elnöke, 1990–91-ben az Állami Vagyongyűjtemény igazgatótanácsának elnöke. 1995-ben köztársasági elnökjelölt. 1996-tól a Magyar Polgári Együttműködés Egyesület elnöke, 1999-től a kormány tudományos tanácsadó testületének tagja. 2000 augusztusától a Magyar Köztársaság köztársasági elnöke. Kutatási területe: polgári jog, nemzetközi gazdasági jog, magánjog. Az *Állam- és Jogtudomány* szerkesztője, az *Acta Juridica* szerkesztőbizottságának tagja. 1970-től a hamburgi *Nemzetközi Összehasonlító Jogi Enciklopédia* szerkesztőbizottságának tagja. 1988-tól az Európai Tudományos Akadémia, 1989-től az Európai Tudományos és Művészeti Akadémia tagja. Az állam- és jogtudományok kandidátusa (1964), majd doktora (1974). 1987-től az MTA levelező tagja, 1993-tól rendes tagja.

Kitüntetései: Akadémiai Díj (1968), Teleki Pál Emlékérem (1997), Széchenyi-díj (1999).

Főbb művei: *A deliktualis felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében* (1964), *Összehasonlító nemzetközi magánjog* (1978), *The Law of International Transactions* (1982), *Az Európai Gazdasági Közösség joga* (1974), *Nemzetközi magánjog – A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga* (1981), *A külgazdaság és a nemzetközi beruházások joga* (1988), *Az európai örökség útjain* (1995).

...senki olyan hitelesen és szent odaadással nem tolmácsolta Bartók és Kodály műveit.

FERENCsik JÁNOS

iskolateremtő karmesteri példaadása és zeneszolgálat

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Ferencsik János a XX. századi magyar előadóművészet utolsó gigantikus alakja. Méltó követője annak a karmesteri iskolának és stílusnak, melyet Hans Knappertsbusch, Arturo Toscanini, Erich Kleiber és a század első felének többi nagy mestere fémjelez. Ferencsik is eme generáció „utóvédjének” tartotta magát, aki átmenti a klasszikus előadói hagyományokat az őt követő nemzedéknek.

De ő nemcsak iskolát adott tovább, hanem iskolát is alapított; mert szilárd meggyőződése, hogy senki olyan hitelesen és szent odaadással nem tolmácsolta Bartók és Kodály műveit. Ő valóban ápolta a magyar örökséget.

Pályája nem dúskált látványos fordulatokban. Fiatal korában zongorázott, orgonált és zeneszerzést tanult. Lajtha László volt a mestere, s talán ez is közrejátszott abban, hogy korán kialakult benne a nemzeti zene iránti elkötelezettség. A templomokban való orgonálás életének egy másik fontos összetevőjét erősítette meg, a hitet. Emellett zenei érdeklődését a vokális műfaj felé irányította.

Az énekes műfajhoz fűződő kapcsolata kiteljesedett, amikor az Operaházba került. Ennek a hozzá méltó patinás zenepalotának volt a korrepetitora, karmestere és évtizedekig főzeneigazgatója.

Minden műfaj a sajátja volt, de az operavezénylés mindig is a koronája volt működésének. Pályájának másik fontos alkotóeleme a szimfonikus zene volt. Neve összefonódott az Állami Hangversenyzenekarral, melynek az ötvenes évektől haláláig főzeneigazgatója volt.

Élete szinte magába sűrítette a XX. század előadóművészetét. A kor valamennyi csodálatos hangszeres szólistájának gyakori és méltó partnere volt, az operaéneklés világsztárjaival is sokat dolgozott együtt.

Az Állami Hangversenyzenekarral szinte az egész világot beutazta, mindenkor méltó hírét vitte a magyar zenekari kultúrának. Sokszor megtehetette volna ő is – mint sok kollégája –, hogy külföldön csinál

világkarriert. De itthon maradt, mint ahogy azt egyszer kinyilatkoztatta: „Én komolyan veszem Vörösmarty szavait, hogy »itt élned, halnod kell«”.

Hallatlanul népszerű volt; zenekari muzsikusok, pályatársak, énekesek, a közönség, sőt, szinte az egész ország rajongott érte. Népszerűségének és sikerének titka az volt, amit nem lehet tanítani és tanulni: az egyéniség, a kisugárzás, a szuggesztív erő.

Akinek szerencséje volt éveken keresztül munkáját közről megfigyelni, tanúja lehetett utolérhetetlen karmesteri technikájának, és nem tudott hatása alól szabadulni. Vezénylésében szinte állandóan egymás mellett volt a fantasztikus egyszerűség és a briliáns virtuozitás; a lélekből fakadó látványosság és a lebilincselő játékosság.

Minden energiáját a zenélésből merítette, és azt a zenélésnek adta vissza. Emelkedett hangulatú próbái örök élményt jelentettek. Sokat lehetett tanulni tőle. Az ő zenekarában játszani egy leendő karmester számára felért egy sokéves mesterkurzussal. Karmesteri, emberi tulajdonságai (külső csillogás, belső alázat, jóindulat és kemény dorgálás) mind egységben voltak, és mind a zenét szolgálták. Egy romantikus dinamikai csúcsponttal éppen olyan csodás pillanatot hozott létre, mint ahogy elindított egy halk zsoltárt Bach *Máté-passió*jában.

Kitűnő volt zenei memóriája és hallása, bár ezekkel sohasem kérkedett.

Minden zenei műfajban otthon érezte magát, legyen az oratórium, opera, kórusmű, szimfonikus zene vagy éppen klasszikus operett. Fergeteges humorral keltette életre a legnagyyszerűbb vígoperákat.

Hatalmas repertoárját szinte felvázolni sem lehet. A bécsi klasszikus zene apostola volt, de a mindennapi imádságot a magyar zene tolmácsolása jelentette számára. Nem csak Erkel, Liszt, Bartók és Kodály műveinek állandó kézbentartása volt a célja, elkötelezettséggel és szívesen mutatta be magyar kortárs zeneszerzők alkotásait is.

Klasszikus értelemben vett nagy művész volt, akit nem egzisztenciális és egyéb irányú hatalomvágy, hanem a zene igehirdetése vezetett pályáján.

Ő maga, Ferencsik János a magyar és a világörökség egyik jelentős oszlopa.

Medveczky Ádám

FERENCSIK János karmester (Budapest, 1907 – Budapest, 1984). Tanulmányai: Lajtha László professzortól tanult zeneszerzést, Fleischer Antal karmester hangszerelésre és partitúraolvasásra tanította. 1925-ben érettségizett, 1927-ben végzett a Nemzeti Zenedében, s még abban az évben az Operaház fizetés nélküli korrepetitora lett. 1930–31-ben a Bayreuthi Ünnepi Játékok korrepetitora, s ott volt Toscanini minden zenekari próbáján. 1930-tól tanított a Nemzeti Zenedében, kezdetben énekeseket korrepetált, később átvette Fleischer Antaltól a karmesterképző irányítását. 1932-től hangversenyezett a Székesfevárosi

Zenekarral; több mint hétszázszor dirigálta e zenekart, illetve utódját, az Állami Hangverseny Zenekart. 1938-tól már sokat vezényelt Bécsben és Budapesten is olyan szólistákkal, mint Bronislaw Huberman és Szigeti József hegedűművész. 1940-ben Bartók Béla és Pásztory Ditta búcsúhangversenyét vezényelte a Zeneakadémián. 1942-ben a milánói Scalában dirigálta *A csodálatos mandarint*, három évvel megelőzve a budapesti előadást. A nyilas uralom alatt nem nyúlt a karmesteri pálcához. 1945-től a Rádiózenekar vezetője. 1948-tól 1950-ig állandó kapcsolatban állt a bécsi operatársulattal. Vezényelte a *Lobengrint*, az *Aidát*, a *Traviatát*, a *Don Carlost*, az *Otellót*, a *Tannhäuser*t, a *Don Giovannit*, a *Carment*, a *Figaro házasságát*, a *Turandot*t, a *Borisz Godunov*ot, a *Bolygó hollandit*, a *Rigolettó*t stb. 1950-ben minden összeköttetése megszakadt a Nyugattal. Első nyugati útjára csak 1957-ben került sor. Ettől kezdve beutazta az egész világot: Afrika kivételével valamennyi földrészen járt. Művészi alkatához a bécsi klasszikusok álltak a legközelebb, és mindenk fölött a két legnagyobb modern magyar zeneszerző: Bartók és Kodály. Az új muzsika befogadója és tolmácsolója volt. Bartók Béla, Kodály Zoltán, Weiner Leó, Lajtha László és Dohnányi Ernő mellett huszonnyolc kortárs magyar szerző műveit mutatta be. Elévülhetetlen érdemeket szerzett a magyar zene nemzetközi propagálásával is. Neve fémjelzi (Klemperer mellett) a budapesti Operaház háború utáni működését. Lemezfelvételei rangos külföldi elismerésekben részesültek.

Kitüntetései: Kossuth-díj (1951, 1961), érdemes művész (1952), kiváló művész (1954), Bartók Béla–Pásztory Ditta-díj (1986).

Tudományos munkássága alapján méltán tekintik őt korának egyik legnagyobb, ha nem a legnagyobb neuroanatómusának.

SZENTÁGOTHA JÁNOS,

századunk világhírű tudósa
páratlan agykutatási, oktatási
és széleskörű társadalmi tevékenysége
MAGYAR ÖRÖKSÉG

Szentágotthai János professzor az idegrendszer-kutatás világszerte elismert vezető egyénisége volt. Tudományos munkássága alapján méltán tekintik őt korának egyik legnagyobb, ha nem a legnagyobb neuroanatómusának. Nemzetközi szinten meghatározó szerepet játszott az idegrendszerről való mai ismereteink kifejlődésében. Felfedezéseivel és koncepcióival sok tekintetben világviszonylatban is irányította a korábbi klasszikus idegtudománynak a kortársi molekuláris neurobiológiába történő átmenetét.

Az idegrendszer iránti különleges érdeklődése és vonzalma már nagyon fiatalon, középiskolás korában jelentkezett. Tudományos munkásságának első évtizedeiben számos fontos gerincvelői, kisagyi, agykérgi és elemi idegéletteni idegkapcsolati problémát tisztázott. Az idegrendszeri szerkezetkutatásban mindig a funkció alapjait kereste. Ő szolgáltatta az első olyan morfológiai észleletet, mely arra utalt, hogy az idegrendszerben vannak gátló idegsejtek, gátló idegpályák, és leírta a gátló jellegű idegi kapcsolatok finomszerkezetét. Felderítette számos elemi reflex szerkezeti alapját. Felismerései szinte azonnal bevonultak az idegélettan akkori kézikönyveibe. Munkásságának igen értékes részét képezi az egyensúlyszerv szemizmok működésére gyakorolt hatásának elemzése. Ezen észleleteit 1950-ben Kossuth-díjjal ismerték el.

Tudományos kutatásainak későbbi évtizedeiben érdeklődésének előterében az idegrendszer nagyobb szervezeti egységeinek (gerincvelő, agytörzs, kisagy, nagyagykéreg) vizsgálata állt. Munkásságának rendkívül értékes részét képezik a kisagykéreg szerkezetére és működésére vonatkozó megfigyelései, beleértve a kisagykéreg idegsejthálózatának és

belső kapcsolatainak kvantitatív és térbeli analízisét. Megfigyelései alapján új kibernetikai megközelítéseket alkalmazott a kisagykéreg modellezésében.

Kiterjedten és mélyrehatóan elemezte a nagyagykérget is. Megfigyelései alapján felveti, hogy az agykéreg excitatorikus és gátló idegsejtek hálózata. A klasszikus és a modern neuroanatómiai eljárásokkal nyert adatok egybevetésével kifejlesztette az agykéreg és más idegközpontok felépítésének új neuronhálózati modelljét. Ennek lényege, hogy ezek a struktúrák modulnak nevezett szerkezeti egységekből épülnek fel. Az egységek számtalanszor ismétlődve adják a központok moduláris architektónikáját.

Életének utolsó évtizedeiben behatóan foglalkoztatta az agy – elme, test – lélek kapcsolat kérdése. Intenzíven dolgozott egy olyan ideológia-szemleges szemléletmód kialakításán, mely természettudományos alapon állva egységes egészbe ötvözi a neurobiológia eszközeivel megismerhető agy és a csupán személyes tapasztalatként megélhető elme világát. Agykutató kortársait megelőzve elsőként készített tudományos alapon álló hipotézist arról, hogy az elme miként képes az agyműködéseket irányítani anélkül, hogy bármilyen tudományos törvényen csorba essék. Elgondolásai széles visszhangra találtak mind a filozófia, mind a természettudományok művelőinek részéről.

Számos tudományos monográfia, kézikönyvfejezet és kétszáz tudományos közlemény szerzője. Az ezekben leírt alapvető megfigyelései már tankönyvek és kézikönyvek bázisanyagát képezik.

Nemzetközileg elismert, igen jelentős tudományos iskolát alapított.

Rendkívüli tudományos teljesítményét kiemelkedő hazai és nemzetközi elismertség övezte. Harminchat éves korában választották a Magyar Tudományos Akadémia tagjává. Munkásságát a Kossuth-díj mellett többek között Állami-díjjal, Akadémiai Aranyéremmel és a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje a csillaggal kitüntetéssel ismerték el. Számtalan külföldi akadémia és tudományos társaság választotta meg tiszteletbeli, külföldi, illetve rendes tagjává, köztük a Vatikáni Pápai Akadémia, a Brit Királyi Társaság, a Francia Tudományos Akadémia, az Egyesült Államok Nemzeti Akadémiája. Elnyerte többek között a Oxfordi Egyetem tiszteletbeli doktora címet, s megkapta Milano város aranyérmét.

Kiemelkedő tudományos kutatómunkája mellett kitűnő, igen értékes oktatói tevékenységet is folytatott. Harmincnégy éves korában nevezték ki tanszékvezető egyetemi tanárrá. Sok ezer orvos képzésében vett részt nagy odaadással. Kiváló, szenvedélyes, legendás hírű tanár volt. Lebilincselő előadásai orvostanhallgató generációk számára nyújtottak

soha el nem feledhető élményt és ismeretet. Korszerű, több kiadásban megjelent kitűnő tankönyvet írt, és társszerzője a több mint tíz nyelvre lefordított és ötvennél több kiadást megért anatómiai atlasznak. Az egyetemi oktatás mellett a legszélesebb körű tudományos ismeretterjesztés aktív harcosa és résztvevője volt. Különös elszántsággal küzdött az áltudományok és álhiedelmek ellen.

Intenzíven részt vett a tudománypolitikában. Tíz éven át volt a Magyar Tudományos Akadémia elnöke. Két cikluson át országgyűlési képviselő, és számos társadalmi funkciót viselt, többek között elnöke volt a Magyar–Osztrák Baráti Körnek, a Páneurópai Unió magyar tagozatának, társelnöke a Magyar Keresztény–Zsidó Társaságnak. Parlamenti tevékenységével csakúgy, mint a Páneurópai Unió elnökeként mindig az európai keresztény értékek legmagasabb szintjét képviselte.

Rendkívül széles műveltségű, minden iránt érdeklődő, művészeteket értő (maga is kiváló akvarelleket festett), zseniális ember volt, a reneszánsz személyiségek napjainkban már igen ritka reprezentánsa.

Halász Béla

SZENTÁGOTHAJ János – eredeti nevén Schimert – orvos, agykutató (Budapest, 1912 – Budapest, 1994). A Pázmány Péter Tudományegyetem Orvosi Karán tanult 1930–36-ig, majd Bázelen 1939–40-ig. 1935–37 között a budapesti Anatómiai Intézet gyakornoka, 1937–40-ig tanársegéde, 1940–44-ig adjunktusa. 1944–46-ig hadifogoly, 1946–63 között a Pécsi Orvostudományi Egyetem egyetemi tanára, intézetvezető. 1963–77-ig a Budapesti, illetve Semmelweis Orvostudományi Egyetem I. sz. Anatómiai Intézetét vezeti. 1967–73-ig az MTA Biológiai Tudományos Osztályának titkára, elnöke. 1973–76-ig az MTA alelnöke, 1976–77-ig megbízott, majd 1977–85-ig választott elnöke. 1985-ben nyugdíjba megy, továbbra is az elnökség tagja, a Köznevelési Bizottság, a Környezet és Egészség Bizottság elnöke, a Neurobiológiai Bizottság tagja. 1985-től országgyűlési képviselő (1990-től az MDF színeiben), a külügyi bizottság, 1989–90-ben a tudománypolitikai és műszaki fejlesztési bizottság tagja. 1985–89 az Elnöki Tanács tagja, 1990-től az IPU magyarországi csoport végrehajtó bizottságának tagja. 1987-től a Magyar–Osztrák Baráti Kör elnöke, 1989-től a Magyar Protestáns Közművelődési Egyesület elnöke, 1990-től a Magyar Természettudományi Társulat elnöke, 1990-től a TIT elnöke, 1990-től a Páneurópai Unió magyar egyesületének elnökségi tagja. 1991-től a Keresztény–Zsidó Társaság társelnöke. Kutatási területe: kísérleti agykutatás, a szemmozgások, egyensúlyi működések, gerincvelő- és agytörzsi reflexek idegmechanizmusa, az idegi gátlás szerkezeti alapjai és a magasabb idegközpontok szerkezeti elemzése. A Leopoldina Német Természettudományi Akadémia tagja, az USA Tudományos Akadémia külföldi tagja, a Norvég Tudományos Akadémia, a SZU Tudományos Akadémia, a Francia Tudományos Akadémia, a Brit Királyi Társaság (London) külföldi tagja, a vatikáni Pápai Akadémia tagja. 1948-tól az MTA levelező tagja, 1967-től rendes tagja.

Kitüntetései: Kossuth-díj (1950), Állami Díj (1970), Lashley-díj (USA, 1973), Apáczai Csere János-díj (1980), Semmelweis-díj, Jancsó-díj, Hőgyes-díj, Akadémiai Aranyérem (1985), Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje a csillaggal.

Főbb művei: *Az ember anatómiájának atlasza I–III.* (1946, 80 kiadás 30 nyelven), *Die Rolle der einzelnen Labyrinthrezeptoren bei der Orientation von Augen und Kopf im Raume* (1952), *Hypothalamic Control Anterior Pituitary* (társszerző, 1962), *The Cerebellum as a Neuronal Machine* (társszerző), több magyar nyelvű tankönyv (1947–89), *Functional anatomy* (egyetemi tankönyv, 1971), kétszáz tudományos közlemény.

Megvalósítja gyermekkori fogadalmát: a szegények orvosa lesz... Felismeri, hogy ezeket az embereket csak gyógyszerekkel nem lehet meggyógyítani... Nem a betegséget kell gyógyítani – döbben rá –, hanem az embert.

LEVENDEL LÁSZLÓ

szolgáló embersége és a társadalom elesettjeinek orvoslása

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Újévre küldött dedikált könyveit őrzöm, mint hulló tárgyakat a föld. Egyszer megkérdeztem tőle, mi az ő célja. Válaszát feljegyeztem. A másik emberért dolgozó emberek koalíciója. A szegények és elnyomottak oldalán lételem. Televíziós portréfilmjében a túlélésről is beszél. Egyik könyvének is ezt a címet adta: *A túlélő*. A túlélő dolga – mondja – az, hogy ne felejtse el, amit átélt. Azokra kell gondolnom, akik megölve az árokokban fekszenek. És akik otthontalanul ma a földön fekszenek, azoknak nem lehetek az árulója. Nyárvégi, kifáradt lombok előtt ül. Homloka fényét villantja minden levél.

Ősei kárpátaljai és erdélyi szegény falusi zsidók voltak. Ő már Pesten születik, 1920. március 16-án, önéletrajza szerint „a főváros sűrűjében, valahol a Szondy utcában”. Három éves, amikor egy Kun utcai földszintes szükséglakásba költözik. Innét egy Vig utcai olcsó lakásba, majd a Váci útra, ahol a Lehel térenél apja kocsmát bérel. Tönkremennek. Kilakoltatják a négygyermekes családot. Angyalföldre, a Lőportár utcába kerülnek, egy egyszobás, alkóvos, sötét lakásba. Ez is túl drága. Az apa csak alkalmi munkákhoz jut, öngyilkossági kísérletei vannak. Lászlót az utca, a Lehel piac, a gyerekbandák nevelik. 1934-ben elhagyják Budapestet. Felsőögdre költözik egy félig vályogból épült, egyszobás kertes házba. László botanikai tehetsége itt, a felsőögdői kertben bontakozik ki. Iskolába Pestre jár, a Kölcsey Gimnáziumba. Ingázik nap mint nap. Hajnalban kel és éjjel, ha nincs tél, a nyári konyhában petróleumlámpa fényénél tanul. Sokat olvas. Kedvence Tolsztoj szeretet-tana és a magyar falukutató irodalom. Herbáriumot készít. Rábízzák egyik tanára botanikai hagyatékának rendezését. Tizennégy éves korától kezdve pénzkereső. Tanítványokat korrepetál, hetven-nyolcan pengőt is

megkeres havonta. Sokszor ez az egyetlen jövedelme a családnak. Tizenhat éves, amikor megjelenik első könyve: *Kis képes növényhatározó*. Pedig ő orvosnak készül. Négyéves korától kezdve tudatosan. Még kisgyerek, amikor megfogadja: a szegények orvosa lesz. 1938-ban érettségizik. A numerus clausus miatt nem mehet egyetemre. Bonc-segéd lesz a prospektúrán. Jávorka Sándor ajánlatára megbízzák Kárpátalja gyógynövényeinek feltérképezésével. Három éven át tavasztól őszig járja Kárpátalja tájait, falvait. Megjelennek szociológiai és ökológiai ihletésű publicisztikái. (Ma külön kötetben is hozzáférhetők *Rügyek* címmel.) 1941-ben Kárpátalján házasságot köt Lakatos (Lichtmann) Máriával.

Behívják munkaszolgálatra. Az ukrán határra kerül. Pihenő idejében tovább írja publicisztikáit. 1943-ban Borba deportálják. Háromezren indulnak, a háború végén alig százan vannak életben. A lágerben gyógyító munkát is végez. A láger kiürítését követő halálmenet idején egyik éjszaka legjobb barátjával életre szóló szövetséget fogad a gonoszság ellen és a szegény, megalázott, üldözött emberekért. Hason fekve, arcát a földre szorítva túléli a cservenkai téglagyári mészárlást, amelyben egyetlen éjszaka alatt ezeröt száz embert gyilkolnak meg az SS-ek. Bajáról megszökik. Szegedre gyalogol.

Beiratkozik az orvosi egyetemre. Decemberben az összes tárgyból kitűnő eredménnyel kollokvál. 1945 januárjában orosz tartályvagonokra kapaszkodva, majd gyalog, holttesteket, állattetemeteket kerülgetve Pestre érkezik. Feleségét és kislányát leviszi Szegedre. Egy év alatt öt félév anyagából szigorlatozik kitűnően. Népi kollégiumot, diákmenzát szervez. Zöld Sándor politikai támogatásával, baloldali diákvezetőként összefog a katolikus egyetemi ifjúságot vezető Dávid Katával, létrehozva ezzel kommunisták és katolikusok történelmileg páratlan koalícióját. 1949-ben Sub Laurea Almae Matris doktorál. 1951-ben váratlanul berendelik a megyei pártbizottságra. Ellenségnek minősítik és kizárják. Haldokló tbc-sek közé küldik Hódmezővásárhely mellé. Itt kötelezi el magát a tbc gyógyítására. 1952 januárjától kezdve haláláig az Országos Korányi Tbc- és Pulmonológiai Intézetben dolgozik.

Megvalósítja gyermekkori fogadalmát: a szegények orvosa lesz. Befogadja a társadalom szélére sodródott betegeket, a deviánsnak minősített, az aszociálisnak bélyegzett ön- és környezetpusztító menekülőket. Felismeri, hogy ezeket az embereket csak gyógyszerekkel nem lehet meggyógyítani. Mert elmenekülnek a további kezelések, a műtétek elől, és rövid javuló periódus után megint visszaesnek betegségükbe. Nem csak a betegséget kell gyógyítani – döbben rá –, hanem az egész embert. A beteget egész emberként kell számításba venni, és nem specifikus problémákat hordozó embertorzóként. A teljes embert kell gyógyítani, emlékezetét,

önérzetét, történetét. 1953-ban kidolgozza a személyiség-anamnézis módszerét. Betegeivel egy-két órás interjúkat készít, hogy megismerje életútjukat, egész élet- és betegségtörténetüket, körülményeiket. Mélységes emberi kapcsolatba kerül velük. Olyan orvosi gyakorlatot teremt, amely tudatosan felöleli és gyógyítja a betegek biológiai, pszichológiai és szociális problémáit – és a betegek egyre jobban gyógyulnak. Levendel a pszichodiagnosztikus munkába bevonja a pszichológus Mezei Árpádot (közös könyveik: *Személyiség és tuberkulózis*, *Az alkoholista beteg személyisége*), és bevonja orvostársait, sőt a nővéreket, gyógytornászokat is. A gyógyítás folyamatába bevonja a beteg személyiségét, sőt a betegeket is bevonja társaik gyógyításába. Klubszerű formában csoport-pszichoterápiás eljárásokat alkalmaz. Támogatja betegei egymást segítő öntevékenységet. Osztályán és környezetében kialakul a „gyógyító légkör”, a Gondozás, a Humánium, a Szolidaritás, így, nagy kezdőbetűkkel. 1961-ben osztályt szervez tbc-s alkoholistáknak. Bevezeti a krónikus betegségek gyógyításába a relaxáló autogén tréninget. Feleségével könyvet ír erről (*Légzésrehabilitáció*). A nyolcvanas évek végétől létrehívja az Agapét, a Nonprofit Műhely Alapítványt, a Budakeszi Modellt, a Támasz Alapítványt.

Pszichoszomatikus orvoslás, betegcentrikus orvoslás, többdimenziós orvoslás, vidám orvoslás, tágasabb orvoslás, holisztikus orvoslás, ökológiai orvoslás, humanista orvoslás, szeretetorvoslás: az orvos-beteg kapcsolatot humanizáló Levendel-módszer más-más nevei. „Aki csak a jó és kedves embert szereti, az embergyűlölő” – mondja, mert szerinte még a legelvetemültebb bűnözők lelkének mélyén is megtalálható az az emberiség-mag, amelyből újra fel lehet növeszteni az embert. „Mélyen meg vagyok győződve arról, hogy az ember, miközben építi önmagát, úgy válik egyre védettebbé a betegséggel szemben. A szeretet nem passzív érzelem – írja –, hanem cselekvő erő, amely meghaladhatja a szakmai ráció, a megszokott orvosi gondolkodás intellektuális teljesítményét.” Támadják. Megvádolják tudománytalansággal. „Nekem egyre inkább az a tudomány – feleli –, amiből a betegnek haszna származhat.” Agyondolgozza magát. Három-négy órát alszik mindössze. Infarktusa után is aktív marad. Az ember abba pusztul bele, hogy tudja: meg lehetne csinálni – és mégsem megy. Bár 1970-ben nagydoktori fokozatot szerez és címzetes egyetemi tanár lesz, iskola nem alakul ki körülötte, szakmailag elszigetelt marad még saját intézetében is. Hét unokája van, és még látja két dédunokáját.

Orvosként művészettörténeti jelentőségűvé is vált. Szeretetorvoslásával ő gyógyította Bálint Endrét, Anna Margitot, Sikuta Gusztávot, Vajda Júliát, Kondor Bélát, a modern magyar képzőművészet színe-javát.

Páratlan képzőművészeti gyűjteményét ma a Kiscelli Múzeum őrzi. Baráti társaságban sokszor voltam nála. A nyolcvanas években és a kilencvenes évek elején nála is összejött a magyarság sorskérdéseiről együttgondolkodó értelmiség. Politikusok, teológusok, közgazdászok, történészek, írók, orvosok. Laci íróasztala mögött ült, mi székeken, ágyon, képek alatt, szobrok között. Egy új Magyarország, egy másik Magyarország formálódott azokon az estéken. Laci miatt. Aki egy egész ország gyógyításában gondolkodott már. Tisztelet ébredt az embertársak iránt. Laci miatt. Aki „liget-magyarországot” tervezett. Barátságok szövődtek népiek és urbánusok, kommunisták és kereszténydemokraták, idealisták és pragmatikusok, racionalisták és álmodozók között. Laci miatt. Aki a menekülő emberek sorsában egyre inkább a magyarság történelmére ismert. Szelleme utolsó lángolásait, végső évei minden energiáját az otthontalan, lezüllött, börtönviselt, aszociális alkoholbetegek – köztük sok fertőző tbc-s – gyógyítására ajándékozta. A miértre ezt válaszolta: mert megrendítő sorsokra tekinthetnek vissza.

Még meglátogattam a kórházban. Félmeztelenül feküdt az ágyon. Már nem tudott fölkelni. Szomjas volt. Teával itattam. Gumicsövön szívta a teát. Családjától tudom, hogy a hétvégére hazakíváncozott. Városmajor utcai otthonában halt meg 1994. szeptember 11-én. Azzal a nemességgel, ahogyan élt. Farkasréten búcsúztatták. Temetése még egyszer összehozta a szekértáborokba zilált magyarságot. Népieket és urbánusokat, kommunistákat és kereszténydemokratákat, idealistákat és pragmatikusokat, racionalistákat és álmodozókat. Mindenki ott volt. Laci miatt. Hátról álltam. Kissé oldalt a tömegetől. Körülöttem kitaposott cipőjű, szakadt öltözetű emberek. Férfiak és nők. Vagy negyvenen. Némelyiken – biztosan láttak ilyet – az a fajta egyrétegű műanyag szélkabát volt, amilyent rendezvényeken ingyen osztogatnak, és cégnevek meg reklámok vannak rájuk nyomtatva. Úgy álltak ott, mint azok az afrikai vízimadarak, amelyek alól kiszáradt a tó. A másik Magyarország.

Hidvégi Máté

LEVENDEL László orvos, tüdőgyógyász (Budapest, 1920 – Budapest, 1994). Házitanító, kórbonctani, kórszövettani asszisztens, botanikai munkatárs. 1941–44-ig munkaszolgálatos, koncentrációs táborba kerül. A háború után kollégiumi titkár, igazgató. A Szegedi Orvostudományi Egyetemen szerzett diplomát 1949-ben. 1949–52-ig a SZOTE, majd a Hódmezővásárhelyi Kórház Kútvölgyi szanatóriuma, 1952-től az Országos Korányi Tbc- és Pulmonológiai Intézet orvosa, osztályvezető főorvosa. Az Alkoholizmus Elleni Bizottság elnöke. Az Alkoholológiai Szakmai Kollégium elnöke, az Országos Alkoholológiai Intézet igazgatója. Az Egészséges Nemzetért Alapítvány kuratóriumának elnöke. Címzetes egyetemi tanár. Az orvostudományok kandidátusa (1960), majd doktora (1970).

22 botanikai, 200 hazai és külföldi orvosi közlemény, hat szakkönyv, egy tanulmánykötet szerzője.

...a partiumi szilajpásztorok szószólója, a bihari és a békési szegényparaszság hányatott sorsú népi énekese, a ma is korszerű látomásos, szürrealisztikus költészet világirodalmi rangú magyar klasszikusa, tartásos, gerinces ember, a nemzet síron túl is bű fia...

SINKA ISTVÁN

szürrealisztikus népi költészete és konok némasága

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Sinka István Nagyszalonta környékén, a pusztákon, pásztortársai között ismeri meg a néphagyomány archaikus rétegeinek mesés értékeit, a régi magyar nyelv továbbélő, veretes, ritka szavait. Itt csodálkozik rá a hiedelemvilágra, a régmúlt idők ritka dallamaira és a balladakincsre. Az önmívelés emberpróbáló küzdelmei árán, autodidakta módon érik költővé, akár a többi őstehetség. Jézus, Petőfi és Tolsztoj tanár uraktól tanul. Himnikus szárnyalású, tündökletes versekkel kezdi irodalmi pályafutását, Féja Géza és a szeghalmi Református Péter András Gimnázium segíti indulását. 1939-ben Püski Sándor Magyar Élet Kiadója jelenteti meg a pásztorköltő első gyűjteményes verseskötetét, a *Vádat*. Híres énekei jobbára szabadversszerűek, de a régi magyar irodalom tagoló verseivel is rokoníthatók. Feltűnik a dal forma, majd ebben a kötetben nyomon követhető a sajátos sinkai ballada kialakulása. A látomásos versekben a bibliai élmény tragikus magyarságszemlélettel ötvöződik. A testi szerelem remek pajkos versei sem hiányoznak a becses könyvből.

A Magyar Életnél a *Vádat* újabb Sinka-kötetek követik: a költő földi pokoljárásának könyve, a *Fekete bojtár vallomásai*, a *Harmincnolc vadalma* balladákkal rokon vagy éppen népmesékre emlékeztető elbeszélései, a reprezentatív kiállítású *Balladáskönyv* Muhoray Mihály szövegképeivel és a *Hontalanok útján* az újabb versekkel. Sinka egyre tudatosabban vállalja a népköltészet hagyományait. Betyárok, igazságkereső szegénylegények, elesett katonák, megesett leányok, bábák, javasasszonyok, akasztott emberek, lázadó cselédek és némán tűrő nincstelenek balladáinak tragikus hősei. A vádló versek, a lázadó énekek megritkulnak, a siratók és a gyászdalok szomorúsága lengi körül a kötetet. Chagall festményének égi szekerezőit méltán ismeri a művelt világ. Sinka balladájában valami hasonló történik: rongyos kis Péteres Áron utas a Göncöl szekeren. Találkozik-e tudatunkban Sinka és Chagall?

A himnuszoktól a *Szigetek könyvéig*, a biblikus versekig és az *Énadalokig* ívelő, emelkedő pálya 1969-ben lezárult. A közel teljes életmű a kilencvenes években a Püski Kiadó áldozatvállalásából megjelent, közkinccsé vált. A Fekete Bojtár a belső száműzetés keserves, nagy útjairól hazatalált. Gazdag irodalmi munkásságának minden értéke a Magyar Örökség része.

Sinka István, a partiumi szilajpásztorok szószólója, a bihari és a békési szegényparasztság hányatott sorsú népi énekese, a ma is korszerű látomásos, szürrealisztikus költészet világirodalmi rangú magyar klasszikusa, tartásos, gerinces ember, a nemzet síron túl is hű fia volt.

Medvigy Endre

SINKA István költő, író (Nagyszalonta [ma Románia], 1897 – Budapest, 1969). Ősei pásztorok, tízéves korától ő is bojtár volt a bihari pusztákon. 1919-ben házasságot kötött Pap Piroskával. 1928-ban Vésztőre költöztek, alkalmi munkából, napszámból élt. 1930-ban a *Magyar Falu* közölte verseit. 1932-ben Bajcsy Zsilinszky Endre *Szabadság* című hetilapjában is megjelentek versei. 1933-ban a szeghalmi református gimnázium *Himnuszok Kelet kapujában* címmel kiadta első kötetét Féja Géza előszavával (hasonmás kiadása: 1993). 1934–35-ben a *Komádi és Vidéke* című hetilap munkatársa. 1935-ben Komádiban Szabó Pállal és Barsi Dénessel megalapították a *Kelet Népet*; még ebben az évben meghalt felesége. 1937-ben házasságot kötött Péczely Katalinnal, és Budapestre költöztek. 1939-ben Püski Sándor kiadta gyűjteményes kötetét *Vád* címmel, majd további könyveit is. Országszerte ünnepezték költőt, a népi írók estjein rendszeresen szerepelt. Részt vett az 1943-as szárszói találkozón is, elhatárolta magát mind a hitlerizmustól, mind a bolsevizmustól. 1945-ben Törökbálinton lakást és telket kapott, gazdálkodott. 1949-ben Pestre költözött. Bizakodó versekkel üdvözölte a demokratikus reményeket. Egyre erőteljesebb támadások érték korábbi indulatos, nacionalistának minősített megnyilatkozásai miatt. 1949-ben kiszorult az irodalomból, a tiltott írók listájára került. 1957-től jelenhettek meg újra versei. 1957-ben elvált feleségétől, házasságot kötött Szin Magdával, kései szerelemes versei, az *Énadalok* ihletőjével. Felesége az egyre betegobb költő hű társa, gondozója volt. Az ötvenes évek elején készült enciklopédikus paraszti elbeszélő költeménye, a *Szigetek könyve* csak halála után jelenhetett meg (1972).

Kitüntetés: 1990-ben posztumusz Kossuth-díjat kapott.

Főbb művei: *Az élők félnek* (versek, 1939), *Fütyöri és a hét vadász* (elbeszélések, 1940), *Denevérek bonfoglalása* (versek, 1941), *Harmincnegyzik a vadalmá* (elbeszélések, 1941), *Hontalanok útján* (versek, 1943), *Balladák könyve*, (1943), *Kadocsa, merre vagy?* (regény, 1944?), *Eltűnik a bóri domb* (elbeszélések, 1961), *Vég karodra, idő* (versek, 1964), *Mesterek uccája* (versek, 1967), *Szigetek könyve* (versek, 1972), *Válogatott versei* (1977), *Érparti történet* (válogatott elbeszélések, 1984), *Lovasok opál mezőjén* (válogatott versek, 1987), *Megzendül az erdő*, (versek, 1987), *Mezít láb az utolsó padban* (publicisztikai írások, 1989), *Nagy útról hazatérve* (összegyűjtött versek, 1993).

A művészet dolgában kérlelhetetlen, kemény, igazának tudatában kitartóan makacs. A szép, a jó és az igaz hármasságában éli életét...

BESSENYEI FERENC

meghatározó színészi egyénisége

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Bessenyei Ferenc hat évtizedet is meghaladó színészi működése korszakot jelent a XX. század második felének színházi életében. Ahogy a XIX. század magyar színészetét Egressy Gábor képviseli, ugyanígy a XX. század második felének magyar színjátszását Bessenyei Ferenc művészi munkája fémjelzi.

A hódmezővásárhelyi születés, a gyermek- és ifjúkor élményei és emlékei meghatározói voltak egész pályájának. Onnan hozta magával a magyar tájak, a magyar vidék becsülését, a természet, a fák, virágok, növények szeretetét, az állatok iránti bizalmát, különösen a lovak iránti rajongását. Magyar virtus, magyar ízek: mind Hódmezővásárhelyről származnak.

Az akarat, a kitartás, a „csakazértis” már gyermekkorában jellemzője volt. A játékban mindig első volt, mindig ő győzött, nemcsak erejével, hanem célratörő akaratával is. A játék mellett vonzotta a zene. Tanult hegedülni, és énekhangja kitűnően érvényesült a kórusban. Mindig többre, előbbre, kitűnőre törekedett. El is érte, ki is tűnt mindig. A színészi pálya is Hódmezővásárhelyről indult. Az ott szereplő szegedi társulat szerződtette kitűnő énekhangja és előnyös megjelenése miatt.

Tíz éves vidéki működése a szegedi, miskolci és pécsi színházakhoz kötődik. A színházak vegyes műsorán dráma, vígjáték, operett egyaránt szerepelt. Ez az évtized volt Bessenyei Ferenc színészi iskolája. A veleszületett talánerő itt bontakozott tudatos művészetté. Tehetsége mellett az akarat, az erő és a kitartás hozta meg a sikereket, amelyek a budapesti Nemzeti Színházba vezették.

1950. Nemzeti Színház, Trenyov: *Ljubov Jarovája-Svángya matróz*. A közönség és a kritika nem csak felfigyelt rá – ünnepelték. Ő volt *a* matróz testi erejével, ügyességével, tökéletes „matrózságával”. Már itt és ekkor kitűnően érvényesült színpadli kultúrája a beszédben, a mozgásban,

a mimikában. Bessenyei Ferenc nem játszotta, *élte* a színpadi alakot. Ez az átélés minden színpadi alakítását jellemezte. „Látszik”-ot nem ismert. Nem a színpadra állított alaknak látszott, hanem az volt. Élte az alakot, akinek önála volt múltja, van jelene és érezni lehet a jövőjét, hacsak nem végzi ott a színpadon.

Két év múlva magyarságának színpadi bizonyítékát is adhatta: Kossuth Lajos alakját állította színpadra Illyés Gyula *Fáklyaláng* című drámájában.

Mivel nem lexikális felsorolást kívánunk adni, említsük itt csak a magyar történelmi alakokat az ő megformálásában. Az átütő erejű Kossuth után Dózsa György, Széchenyi István, Görgey Artúr kelt életre Bessenyei színpadi átélésében. Volt, hogy felváltva játszotta Kossuthot és Görgeyt. A két hős vitáját magáévá tette, ő is vitatkozott, de megértette Görgeyt, aki a forradalmár és hazafi Kossuthtal szemben nem volt forradalmár, de igazi hazafi volt. Micsoda belső, színészi váltás kellett a két alak hiteles megformálásához!

Külön kell szólnunk a két klasszikus magyar dráma főalakjáról, Bánk bánról és *Az ember tragédiája* Ádámjáról. A *Bánk bán* dramaturgiájáról tanulmányt készített a saját színpadi tapasztalata alapján, Ádám szerepét pedig szinte ízekre szedve elemezte, és az alakról vallott meggyőződését írásban is közreadta.

Drámai hős alakításai között igen jelentősek a Shakespeare-szerepek. 1954-es Othello-alakítása színháztörténeti jelentőségű. Minden árnyalatában hiteles, teljesen egyéni alkotás, azelőtt nem látott senkitől Othellót, de Shakespeare szándékát érezve és átélve, állította színpadra a szerepet.

Bessenyei azt vallja, hogy a színész legfőbb feladata az írónak nemcsak a szavait, de az alakról való érzéseit és gondolatait is tolmácsolni, illetve megvalósítani. Az idősebb korában színpadra vitt Lear királyában mintegy összegezte addigi pályája sikereit, vitáit, időleges mellőzöttségét, az örömet és a kiábrándulást. Hosszú és dicsőséges pályáján mindezekben része volt.

A drámai hős életszeretetről tanúskodnak azok a szerepei, amelyekben örömet, humort, vidámságot sugároztak alakításai. Ilyen már Shakespeare-nél is adódott, *A windsori víg nők* Falstaff-szerepében.

Muzikalitása és gyönyörű énekhangja pompásan érvényesült daljáték, operett és musical darabokban. Hány János volt Kodály daljátékában, Bagó a *János vitéz*ben. Játszott Huszka Jenő és Kálmán Imre operettjeiben, ő volt Higgins professzor a *My Fair Lady*ben, és felejthetetlen Tevje a *Hegedűs a háztetőn* hazai bemutatóján. Az ének nála soha nem szorította háttérbe az alakítás hitelességét.

Szólni kell még film- és televíziós szerepeiről, amelyekben a legszelebb közönség ismerhette meg. Robusztus alakja, zengő hangja kitűnően érvényesült a filmen és a televízióban, nem is szólva az ábrázolt alak tökéletes megformálásáról.

Példaértékűek versmondásai, amelyek során összhangba hozta a költő szavait saját érzéseivel.

A mindenre figyelő, erős Bessenyei Ferenc belülről szinte gyermekien naiv lélek, különösen az emberi kapcsolatokat illetően.

A művészet dolgában kérlelhetetlen, kemény, igazának tudatában kitartóan makacs. A szép, a jó és az igaz hármas egységében éli életét, s amit önmagának kíván, azt kívánjuk mi is: életet, egészséget és békét.

Czenner Mihály

BESSENYEI Ferenc színész (Hódmezővásárhely, 1919). 1940–42-ig a szegedi Városi Színházban kórista, 1942–45-ig Miskolcra szerződött, 1945–50 között a Budai Színházban ép fel, majd a szegedi és pécsi Nemzeti Színház, 1950–63-ig a Nemzeti Színház, 1963–67-ig a Madách Színház, 1967–73-ig a Nemzeti, majd 1973–81 között ismét a Madách Színház tagja. 1981-ben nyugdíjba megy. 1987-től a Nemzeti Színház tagja. 1991-ben a Független Kisgazdapárt országgyűlési képviselőjelöltje.

Kitüntetései: Kossuth-díj (1953, 1955), érdemes művész (1954), kiváló művész (1970), SZOT-díj (1978).

Főbb szerepei: Shakespeare: *Hamlet*, címszerep; Katona: *Bánk bán*, címszerep; Illyés: *Fáklyaláng*, Kossuth; Németh László: *Görgey*; Madách: *Az ember tragédiája*, Ádám; Brecht: *Galilei*, Shakespeare: *Othello*, címszerep; Csehov: *Ványa bácsi*, Asztrov; Márai: *A kassai polgárok*, János mester; Mikszáth: *A Noszty fiú esete Tóth Marival*, Noszty Pál; Hauptmann: *Naplemente előtt*, Clausen; Kacsóh–Heltai: *János vitéz*, Bagó; Schiller: *Don Carlos*, II. Fülöp; Szigligeti: *Liliomfi*, Kánai; Shakespeare: *Lear király*, címszerep; Páskándi: *Vendégség*, Dávid Ferenc. Musicales: *My Fair Lady*, Higgins; Bock–Stein: *Hegedűs a háztetőn*, Tévé. Filmek: *A Császár parancsára* (1956), *Dúvad* (1959), *Kölyök* (1959), *Pacsirta* (1964), *Egy magyar nábob* – *Kárpáthy Zoltán* (1966), *Egri csillagok* (1968), *Ítélet* (1970, magyar–csehszlovák–román) *Széchenyi* (tévé, 1975), *A mérkőzés* (1980), *Érzékeny búcsú a fejedelemtől* (1986), *A másik ember* (1987), *Egy diáktűzér naplója* (tévé, 1991).

Mesteredzője, Sárosi Imre, a világhírű szakember Gyenge Valit ideális versenyzőnek tartotta. „Komoly, céltudatos, eltökélt... Nagy egyéniség!”

GYENGE VALÉRIA

kiemelkedő úszóteljesítménye és kulturális munkássága

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Nincs abban semmi szándékosság, hogy éppen a sydneyi nyári olimpiai játékokat megelőző díjátadás egyik kitüntetettje a magyar úszósport kiemelkedő egyénisége, olimpiai bajnokunk – Gyenge Vali, az 1952. évi helsinki ötkarikás játékok diadalainak részese. A Bíráló Bizottság döntésekor ez a mellékesnek nem ítélt körülmény ugyan nem merült fel, a jelölés és a döntés ettől függetlenül történt, ám épp a véletlen játéka jóvoltából szép és szimbolikus így. Magától értetődően ma is büszkélkedhetünk nagyszerű, aranyéremre esélyes versenyzőkkel, a helsinki páratlan teljesítményt azonban aligha leszünk képesek megközelíteni.

Akkor, a második világháborút követő években úszóhölgyeink vitathatatlanul a világ verhetetlen élmezőnyét alkották, s ezt hűen tükrözték a helsinki versenyek. Az úszóprogramban öt női szám szerepelt, s ebből négy után hangozhatott fel a magyar himnusz. Klasszisaink között – Székely Éva, a Novák-testvérek, Temes Judit, Szőke Kató – a legfiatalabb s mondhatni a legszerényebb Gyenge Vali volt, aki a 400 méteres gyorsúszást világviszonylatban is kiemelkedő idővel, 5:12.1-es olimpiai csúccsal nyerte. A sikert okos taktikájának és kifogástalan állóképességének köszönhette. A táv feléig engedte, hogy a világcsúcstartó egyesült államokbeli Andersen-Hveger és a japán származású, de szintén amerikai Kawamoto idegölő párharcban váltva vezessen, míg azután a harmadik százon olyan hosszú hajrát nyitott, amelynek képtelenek voltak ellenállni a tengerentúli ellenfelek. Kawamotót a célban megelőzte a másik magyar, Novák Éva is.

Hazai bajnokságainak számát, országos, Európa- és világcsúcsait, amelyeket egyéni és váltószámokban tucatszámra produkált, aligha lennénk képesek teljességében felsorolni. Elégedjünk meg annyival, hogy 1954-ben a torinói Európa-bajnokságon tagja a szenzációs világcsúccsal

nyerő 4x100 m-es női gyorsúszó váltónak, s tulajdonképpen ezzel koronázza meg kissé korán és kényszerűen befejezett pályafutását. Mesteredzője, Sárosi Imre, a világhírű szakember, Gyenge Valit ideális versenyzőnek tartotta. „Komoly, céltudatos, eltökélt versenyző volt, pszichikailag és mentálisan tökéletesen felkészült megerőltető edzéseire éppen úgy, mint versenyeire. Nagy egyéniség! – jellemezte a sikert sikerre halmozó edző. – És ezt nem is kifejezetten és elsősorban sportolói mivoltáról állítom, hanem, ha úgy tetszik, ettől elvonatkoztatva, általánosan kiemelkedő emberi kvalitásai okán.”

A mester próféciait, megítélését a sors fényesen igazolta. A következő évtizedekben Gyenge Valit 1956 tragikus eseményei – a melbourne-i olimpiai játékokat követően – egészen Kanadáig sodorták, Torontóban alapított családot. De a földrajzi távolság és az idő sem változtatta meg hazája iránti elkötelezettségében, magyarságtudatában, baráti kötődéseiben, hűségében. Amikor tehette, hazalátogatott, ápolta kapcsolatait, s idővel mind több és több időt töltött itthon. Ma már az esztendő jelentős részében itthon, Budapesten él. Erre az ünnepségre – hadd tegyük hozzá – Torontóból érkezett haza, pedig előtte hónapokig, szokásosan, Pesten tartózkodott.

Már fiatal korában vonzódott a fotózáshoz. Ez nemcsak eredeti szakmája, amelynek kezdeti fogásait a MÁV-laboratórium munkatársaként sajátította el, hanem mondhatni, magas szinten művelt hivatása, egyben elemi szenvedélye is. Kitüntetéssel végzett később a New York School of Photography Szakkollégiumban, s 1974-ben Real Image elnevezéssel alapított céget Torontóban.

Fotóművészi tevékenységének eddigi legsikeresebb terméke is hazájához köti. A *Hazám* című, látványos, a maga műfajában különleges kötet tulajdonképpen egy sajtószerű fotóalbum, amelynek képeihez csodálatos költőnk, Illyés Gyula írta a prózai és a verses szövegeket is. Az Illyés Gyula–Gyenge Vali kötet 1989-ben jelent meg a Kner Nyomda remek kivitelezésében, mintegy a rendszerváltás képes előhírnökeként.

„Gyenge Vali – írja a könyv előszavában Keresztury Dezső – ha fényképez: régi élményekkel találkozik, új mozzanatok, részleteket fedez fel. Jó „fotós szeme” van, és megelégszik a meglett, megfigyelt pillanat ábrázolásával ... olyan emlékgyűjtő, aki az emléktárgyakat igyekszik a maguk ép valóságában megőrizni. Felvételei tehát tiszták, egyszerűek, közérthetőek, tetszetősek.”

Gyenge Valit alkotó kedve a fotózás mellett újabb és másfajta kalandokra indította. Tollat ragadott, s ez sokak számára talán meglepetés. Két évvel ezelőtt jelent meg *Két asszony élete* című könyve, amelyben íróként mutatkozott be. Az igaz, életből vett történet hozzá érzelmileg közel állókról szól, akiket szeretettel követ végig életük utolsó szakaszán.

Gyenge Vali a sport kategóriájában jutott a Magyar Örökség Díj Bíráló Bizottsága jóvoltából a kitüntető elismeréshez. Ám okkal vélhetjük úgy, hogy a megtiszteltetést nem kizárólag olimpiai bajnoki címének és világcsúcsainak köszönheti, jóllehet azokért önmagukért is megérdemelné.

Schmitt Pál

GYENGE Valéria – eredeti nevén Garay – úszó, fényképész (Budapest, 1933). 1945–47-ig az MTE, 1948–49-ben a Neményi Madisz, 1949–54-ig a Budapesti Lokomotív, 1955–56-ban a Budapesti Törekvés versenyzője, tizenhétszeres bajnok. 1950–56-ig válogatott, 1952-ben 400 m gyorson olimpiai bajnok. 1953-ban világcsúcsstartó 800 m gyorson, 1954-ben az Európa-bajnok váltó tagja, 400 m gyorson EB-ezüstérmes, 1951-ben 400 m gyorson és váltóban főiskolai világbajnok. 1952–56 között a MÁV fotó-osztályán dolgozott. 1956-ban Kanadában telepedett le. 1963–65 között úszóedző a torontói úszóklubban. 1974-ben elvégezte a New York School of Photographyt, ugyenneben az évben fotócéget nyit Torontóban Real Image Photography Ltd. néven. Kiállításai voltak Torontóban, Sydney-ben, Párizsban, Los Angelesben, Ottawában, Budapesten.

Főbb művei: 1989-ben megjelent *Hazám* című fotókönyve Illyés Gyula verseivel, 1998-ban pedig *Két asszony élete* című regénye.

...az utóbbi tizenöt esztendő pedig arról tanúskodik, hogy a Száztagú Cigányzenekar művészi teljesítménye ... a magyar és az európai zenekultúra szerves részévé vált.

A SZÁZTAGÚ CIGÁNYZENEKAR
ÉS SZÓLISTÁJA,
BANGÓ MARGIT
világhíre
MAGYAR ÖRÖKSÉG

„Nem az a fontos, hogy a csillagok nevét tudjátok, hanem az, hogy fölnezzetek rájuk.” („Na anda kodi trubul, te pinzharas le cherhajan, te zhanas lengo anav, anda kodi, opre te dikhas pe lende.”) Úgy hiszem, Rácz Aladár, a világszerte ismert cimbalomművész üzenetéhez nem tűnik hamis gondolattársításnak, ha a klasszikus német filozófia kiemelkedő alakja, Immanuel Kant erkölcsstanának egyik mondatát idézem: „Kedélyemet két dolog tölti el egyre újabb és fokozódó csodálattal és tisztelettel, minél gyakrabban és kitartóbban gondolok rájuk: a csillagos ég fölöttem és az erkölcsi törvény bennem.” Olyan emelkedett gondolatok ezek, amelyek csak a hit és a művészet, különösen pedig a zene transzcendenciájához mérhetők.

A csillagok világából földi létünk színterére visszatérve, amikor a Száztagú Cigányzenekar és Bangó Margit dicséretét mondom, nem túlzás azt állítani, hogy olyan művészeti közösség és műhely tevékenységéről és érdemeiről szólok, amely a maga nemében egyedülálló a világban. Ismeretes, hogy ez a zenekar 1985-ben alakult, azt követően, hogy idősebb Járóka Sándor, a világhírű cigányprímás temetésén közel százan együtt muzsikáltak a fájdalom zenéjét. A történelmi feljegyzések szerint már korábban is előfordult, a múlt században, 1886-ban hasonló eset, amikor idősebb Rácz Pál temetésén százhusz cigányzenész játszott a híres cigányprímás szerette „Lehullott a rezgőnyárfa...” kezdetű, egyik legismertebb és legkedveltebb magyar nótánk hangjait, de akkor nem maradtak együtt a zenészek. Nincs itt és most arra mód és idő, hogy a cigányzene és a magyar kultúra kapcsolatáról részletesen szölgünk. Azt azonban hangsúlyozottan kimondhatjuk, hogy a cigányzenészek a

XVI. századtól kezdődően jelen vannak az ország zenei életében, majd különösen a XIX. század első felétől – az élen Bihari Jánossal – meghatározó szerepet játszanak nemcsak a magyar verbunkos zene kialakulásában és terjesztésében, hanem a század második felében az ún. „magyar nóta” – vagyis a népies műdal – létrejöttében és népszerűsítésében is. Elég, ha olyan ismert nótaszerző munkásságára utalunk, mint a szegedi Dankó Pista. Nem véletlen, hogy Liszt Ferenc – miként erre Sárosi Bálint népzenekutató *Cigányzene* című könyvében felhívja a figyelmet – nem ismervén a magyar népzene ősi rétegeit, és nem respektálva a kortárs szerzők, mint Lavotta János, Csermák Antal, Rózsa-völgyi Márk, Egressy Béni, Reményi Ede és mások műveit a cigányzenéről – ahonnan rapszódia-témáinak egy része származik – 1859-ben írt könyvében a magyar zene ősforrásának azokat tekinti, akik elsősorban megjelenítői, előadóművészei voltak ennek a zenének: a cigányzenészeket.

Az elmúlt másfélszáz év története azt bizonyítja, hogy a hazai cigányzenészek jelentős szerepet játszottak a magyar zenekultúrában, az utóbbi tizenöt esztendő pedig arról tanúskodik, hogy a Száztagú Cigányzenekar művészi teljesítménye – a külföldi turnék, a tévé-felvételek, a CD-lemezek sikerei nyomán – a magyar és az európai zenekultúra szerves részévé vált. Jól szemlélteti ezt a zenekar repertoárja: Liszt, Brahms, Erkel, Hubay, Sarasate, Offenbach, Johann Strauss, Hacsaturján és más klasszikusok műveinek előadása. A zenekar programjaiban a cigány folklórtól kezdve a magyar népzene és népies műdalon át az egész világ muzsikája jelen van. Mindenki megtalálhatja benne a saját értékrendjének megfelelő zenét.

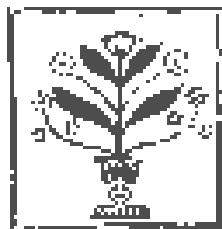
A hazai és a külföldi sikerekhez döntően hozzájárultak az olyan zenészdinasztiák, mint a Boross, Csócsi, Lakatos és a többi család. Felsorolásukhoz oldalakra volna szükség, ezért csak néhány vezető prímás nevét szeretném megemlíteni: Boross Lajos, a prímás-király, Berki László, akit a magyarországi cigányzenészek „Toscanininek” neveznek, továbbá Buffó Rigó Sándor és Lendvai Csócsi József cigányprímások, valamint a zenekar cimbalomművésze, Ökrös Oszkár kívánczik ebbe a névsorba. A zenekar működése szempontjából Raduly József elnök-producer tevékenységét kell hangsúlyoznom.

Külön és kiemelten kell szólnom Bangó Margit művészi munkásságáról, aki a cigánydal koronázatlan királynője, s akinek háromszáz évre visszamenően anyai és apai ágon egyaránt muzsikusként voltak az ősai. Hangjában, előadóművészi megnyilvánulásaiban ott feszül és szikrázik ennek a háromszáz évnek minden szenvedése, bánata és öröme, küzdelme a művészi kiteljesedésért, mélység és magasság, a szenvedély megálíthatatlan sodrása-küzdelme és hite a cigányság tehetségében és felemelkedésében. Balladai népdal-hasonlalttal szólván: olyan ő a hazai dalkultúra egén, mint „szivárvány havasán felnőtt rozmaringszál”.

Rácz Aladár gondolatainak megidézésével kezdtem laudációmat, Blaha Lujza, a „nemzet csalogányaként” ismert színésznő soraival szeretném zárni: „Ti, akik annyi mosolyt varázsoltatok az ajkakra, annyi könnyet fakasztottatok a szemekben, ti, akik zokogó hegedűiteket annyi századokon át hűségesen megosztottatok a nemzet minden bújával és bánatával, minden örömeivel és dicsőségével: ti méltán megérdemlitek, hogy írásban és képen is megörökítsenek benneteket, és kedveseinek legszebb emlékei közt őrizzen a magyar.”

Tóthpál József

BANGÓ Margit dalénekesnő, Vásárosnaményban született. Neves muzikuscsalád leszármazottja. 17 éves korában sikeres próbát énekelt a rádióban, csakhamar a televízióban is szerepelt. 1971-től másfél évig külföldön, Brüsszel, Milánó és Genova magyar éttermeiben, majd Hollandiában és Nyugat-Németországban énekelt. Kezdetben csak cigánydalok szerepeltek a műsorán. Fellépései során gyakran kértek tőle magyar nótát is, akkor határozta el, hogy ennek a műfajnak is megtanulja az előadásmódját. Kozák Gábor József zenekarának kíséretével készültek első rádiófelvételei. Azóta több hanglemeze is megjelent.

A DÍJÁTADÁS A KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM
HITTUDOMÁNYI KARÁNAK DÍSZTERMÉBEN,
2000. SZEPTEMBER 30-ÁN TÖRTÉNT

Budó Ágoston kiemelkedő képességű, lelkes, nagy munkabírási fizikus volt.

BUDÓ ÁGOSTON

tudományos kutatások fegyelmét és rangját megőrző tevékenysége

MAGYAR ÖRÖKSÉG

A Szegeden fizikát tanuló egyetemi hallgatók a Budó-teremben hallgatják a kísérleti fizika alapkollégiumait, így nap mint nap szemükbe tűnik annak a tudósnek a neve, akinek mind Szeged, mind az egész ország oly sokat köszönhet.

Budó Ágoston a piaristáknál végzett gimnáziumi tanulmányai befejeztével a jogi karon kezdte meg egyetemi tanulmányait. Ekkor azonban részt vett egy országos fizikaversenyen, amelyen első díjat nyert. E siker hatására váltott át a matematika–fizika szakra. Már egyetemistaként bekapcsolódott a molekula-spektroszkópiával foglalkozó kiváló tudós, Schmid Rezső kutatásaiba, és már hallgatóként tudományos közleménye jelent meg. Huszonkét éves volt, amikor doktorált.

Tehetsége és fáradhatatlan munkássága eredményezte azt, hogy ösztöndíjasként Berlinben, a Nobel-díjas Debye professzor mellett dolgozhatott. 1940-ben habilitált, és mint egyetemi magántanár lett a Szegedi Tanárképző Főiskola fizika tanszékének vezetője. Ezt követően került Debrecenbe, az elméleti fizikai tanszékre. 1950-ben választották a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává.

Ugyanekkor vette át a Kísérleti Fizikai Intézet vezetését, ahol az új vezető elé óriási feladatok tornyosultak. A háború során ugyanis az intézet felszerelésének túlnyomó részét elveszítette, ezért újból meg kellett teremteni mind a korszerű oktatás, mind pedig a magas színvonalú kutatás feltételeit. A gyér anyagi lehetőségek ellenére egyre jobban sikerült a kitűzött célokat megvalósítani, amit főként az tett lehetővé, hogy munkatársainak kiválasztásánál egyedül a szakmai szempontokat engedte érvényesülni. Minden munkában személyesen részt vett.

E tevékenysége értékelésénél nem szabad feledni azt, hogy a hét hat napjából hármát Budapesten, a Központi Fizikai Kutató Intézet spektroszkópiai osztályán dolgozott mint annak helyettes vezetője. A heroikus munka meghozta gyümölcsét. Mind újabb és újabb eredmények születtek a tudományos vizsgálatokból, amelyek a molekuláris lumineszcencia folyamatainak egészen új értelmezését adták. Budó Ágoston 1960-ban lett a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, és székfoglaló előadását *Vizsgálatok a molekuláris lumineszcencia köréből* címmel tartotta.

Akadémikusként létrehozta az Akadémiai Lumineszcencia és Félvezető Tanszéki Kutatócsoportot. Ez a kutatócsoport lett a hazai lumineszcencia-vizsgálatok centruma, és a tudományos közlemények révén az országhatáron túl is egyre ismertebbé vált. Mind több kutató jött hosszabb-rövidebb tanulmányútra a „szegedi iskolába”: egyebek mellett Indiából a Nobel-díjas Raman professzor, a német Th. Förster professzor, aki az új kiadásban megjelenő nagy lumineszcencia-monográfiájába kívánta belefoglalni a szegedi eredményeket. Ez a néhány név is utal arra, hogy Budó Ágoston tudományos munkásságát világszerte ismerték. Meg kell említeni még azt is, hogy lumineszcencia-vizsgálatok vezettek a tanszéken ma folyó lézerkutatásokhoz, amelyek Bor Zsolt akadémikus vezetésével kiemelkedő eredményeket hoznak.

Budó Ágoston tevékenységének másik fontos területe az oktatás ügyének szolgálata. Igen nagy jelentőségűek a tankönyvei, nevezetesen a *Mechanika* című tankönyv, amely sok kiadást ért meg német nyelven is. A háromkötetes *Kísérleti fizika* című kézikönyvből tanárok és fizikusok generációi tanulták meg a szakma alapjait.

A tanszék és a kutatócsoport igen nagy teherterítelt jelentő vezetése mellett szinte hihetetlennek tűnik, hogy Budó Ágoston még a közélet területén is számos, a közoktatást és a kutatások szervezését érintő országos feladatot vállalt. Volt az MTA III. osztályának titkára, Fizikai Szakbizottságának elnöke. Az ő munkássága révén jött létre az első vidéki akadémiai bizottság, amelynek hosszú időn át elnöke is volt, és amely Szeged kulturális életében igen jelentős szerepet játszott, s volt továbbá a szegedi egyetem természettudományi karának dékánja is.

Budó Ágoston kiemelkedő képességű, lelkes, nagy munkabírási fizikus volt.

Önfeláldozására jellemző, hogy a halál is vonaton érte ötvenöt évesen, egy akadémiai ülésről hazatérőben. Azt ma már csak találgathatjuk, hogy korai halála milyen eredményektől fosztott meg bennünket. Sokat tett a magyar oktatásügyért, a tudomány műveléséért, Szeged kulturális életéért, a tanszékért, munkatársaiért, akik egyben tanítványai voltak, és akiknek szakmai fejlődéséért, mint lelkiismeretes oktató, nagy felelősséget érzett.

A szülői ház légköre, a piarista gimnázium szelleme, a Nobel-díjas Debye mellett magába szívott tudományszeretete határozták meg emberr magatartását. Tekintélye volt, mert nem hajolt meg a tekintély előtt. Kevesen tették magukévá Kölcsey tanítását úgy, mint ő: „Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!”

Szabó Gábor

BUDÓ Ágoston fizikus, egyetemi tanár (Budapest, 1914 – Szeged, 1969). Egyetemi tanulmányait a budapesti tudományegyetemen végezte (1931–36), utána egy évig belföldi kutató ösztöndíjas volt, 1937–38-ban Berlinben a Kaiser Wilhelm Institut ösztöndíjasa. 1940-től a budapesti tudományegyetemen volt tanársegéd, majd a molekulafizika témakörben magántanárrá habilitáltak. 1949-től a debreceni tudományegyetem tanára, 1950-től a szegedi tudományegyetem kísérleti fizikai intézetének vezetője, egyidejűleg 1960-tól 1969-ig az MTA Lumineszcencia és Félvezető Tanszéki Kutatócsoportját is vezette. 1954-től haláláig a Szegeden kiadott *Acta Physica et Chemica* című folyóirat szerkesztője. Az Eötvös Loránd Fizikai Társulat vezetőségi tagja, 1950-től Csongrád megyei csoportjának elnöke. 1964-től 1969-ig az MTA III. osztályának titkára, 1959–69-ben Fizikai Szakbizottságának elnöke volt. Jelentős a tudománypolitikai és tudományszervezői munkássága. Behatóan foglalkozott az oktatás korszerűsítésének kérdéseivel is. Jeles egyetemi tankönyvíró volt. Tudományos munkásságának egyik fontos területe a kétatomos molekulák színképvizsgálata. Legtöbbet idézett munkája egy 1935-ös tanulmánya, amelyben a triplett sávok intenzitáseloszlásáról értekezett. Más irányú vizsgálataiban a poláris molekulákat tartalmazó folyadékok nagyfrekvenciás elektromos térben való viselkedésével foglalkozott, mellyel a Debye-elméletet tette megalapozottabbá. Szegeden szekunder-lumineszcencia vizsgálatokat végzett. 1950-től az MTA levelező tagja, 1960-tól rendes tagja.

Kitüntetése: Kossuth-díj (1951).

Főbb művei: *Über die Triplet-Bandentermformel* (Zeitschrift für Physik, 1935), *Die Rotationskonstanten...* (Zeitschrift für Physik, 1936), *Über den Zeeman-Effekt* (Zeitschrift für Physik, 1936), *A triplett molekulaterméről és triplett sávok intenzitásáról* (Matematikai és Természettudományi Értesítő, 1936), *Theoretische Mechanik* (Berlin, 1969), *Mechanika* (egyetemi tankönyv, 1972), *Kísérleti fizika* (egyetemi tankönyv, I., Pócza Jenővel, 1975, II., 1977, III., Mátrai Tiborral, 1978).

...a világ, amelyet ő mutat be, gyermekek szomját oltó tiszta forrás, valódi kincs.

FEKETE ISTVÁN

ifjúsági regényeiben hittel átszőtt ember- és természetszeretete

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Az ezredforduló órájához közeledve, amikor nemzetünk java részét beragyogja a kettős jubileum: az egyetemes kereszténység és a magyarság egybefonódó ünnepének meleg fénye, szokatlan erőteljességgel eszmélünk rá napjaink valóságára. Milyen korban is élünk? Honnan indultunk és merre tartunk? Az előbbire könnyebb, az utóbbira igen nehéz a válasz. Az ókori héroszok, a középkori szentek, az újkori felfedezők, tudósok és a múlt századi iparosok, kereskedők és nemzeti hősök korszaka után Európa s benne hazánk mára a fogyasztók világa lett. Ezt a világot a „szerezd meg – fogyaszd el – élvezd” hármas parancsa uralja. Ezt a parancsot sugározza-ontja szinte minden. És a legtöbben élvezzük is a kisebb-nagyobb morzsákat, miközben – egyelőre még – tudjuk, vagy legalábbis érezzük, hogy nincsen minden rendben. Hogy a parancsok mellől lekopóban van a „hass, alkoss, gyarapíts” hármasa. Hogy a „vedd el” mellől hiányzik az „adj”, hogy a „jogod van hozzá” mellett mindinkább háttérbe szorul a „köteles vagy rá”.

Mégsincs okunk, még kevésbé jogunk vészharangot kongatni. Mert hisz' sokan vannak és mindig is lesznek, akik tudják, hogy a világ nem csak a szerzés-fogyasztás élvezetéért működik. E bizonyosság az isteni gondviselés alapján azoknak a nagyjainknak köszönhető, akik teljes életükkel és munkásságukkal az igazi értékek felismerésére nevelték-nevelik embertársainkat. Közöttük van méltó helye Fekete Istvánnak.

A hajdani gazdatiszt több mint harminc kötettel (regényekkel és elbeszélés-gyűjteményekkel) ajándékozta meg a magyarságot. Olvasói évtizedek óta elsősorban a gyerekek és a fiatalok. De a felnőtt értelmiségi vagy csak könyveket szerető ember ugyanolyan önfeledt élvezettel merül el az író tiszta világában, mint a művekben feltárt titkokra rászórálkózó gyermek. *A koppányi aga testamentuma*, a *Kele*, a *Lutra*, a *Bogáncs*, a *Tüskevár*, a *Téli berek*, a *Vuk*, a *Hú* – hogy csak a leggyakrabban forgatottakat említsem – közel fél évszázad óta nyújt felejtethetetlen, tartalmas

és jellemformáló órákat gyermeinknek, és neveli szórakoztatóan az ifjúságot. Nemigen találni ma hazánkban embert, aki kijárta iskoláit, és ne találkozott volna a felsorolt művek valamelyik jeles hősével, és ne tanult volna tőle természetszeretetet, őszinte, szép beszédet, együttérzést, szabadságszeretetet, szolidaritást, szeretetteljes humort és hasznos cselekvések iránti vágyat.

A gimnáziumba jelentkező gyerekek felvételi vizsgáin rendre elhangzik a következő kérdés: „Milyen könyveket olvastál, és mit tanultál belőlük?” A válaszok majd’ mindegyikéből pajtásként emlegetve visszaköszön a jól ismert állatfigurák valamelyike, vagy a történelmi korokat a mesevilág ártatlanságával idéző ifjúsági regény. A leggyakrabban azonban azt a kéthónapos kis-balatoni nyári vakációt emlegetik olvasó gyermeink, amelyben a betegesen sovány, elkényeztetett fővárosi kamaszfiú testben-lélekben érett, egészséges ifjúvá növekszik, miközben megtapasztalja a szabadság, a helytállás és a szuverén döntések férfit érlelő kemény mámorát, és megtanulja nemcsak gyermekként csodálattal bámulni, de tapasztalatokból szerzett tudással, alázattal tisztelni is a tökéletesnek teremtetett természetet. Ladó Gyula Lajos, azaz Tutajos több mint négy évtizede közeli jó ismerőse, pajtása és egy kicsit példaképe is a világ felfedezésére és meghódítására vágyó kiskamaszoknak.

Hogyan lehetséges, hogy Fekete István ilyen könnyedén eljuthatott gyermeink millióihoz? Holott a neve és műve sohasem volt szigorúan számon kért ún. kötelező irodalom a tantervekben? Ez csak azért történhetett meg, mert az a világ, melyet ő mutat be, gyermekek szomját oltó tiszta forrás, valódi kincs. Olyan, amire az embernevelésre felesküdt pedagógusok minden korban úgyszólván ösztönösen rátalálnak. Akkor is, ha senki sem írja elő nekik.

A tanító emberek mindig tudták, hogy nevelni, jellemet formálni csak úgy lehet, ha hiteles példákat mutatunk fel gyermeinknek, s ezt úgy tesszük, hogy erős érzelmeket váltunk ki belőlük, miközben természet-adta kalandvágyukat, érdeklődésüket is kielégítjük. Fekete István műveiben mind a három elem hiánytalanul együtt van. Iskolai tanulmányai során, majd biológiatanárként és a Mezőgazdasági Múzeum tudományos kutatójaként olyan hatalmas tudásra tett szert a teremtetett élő világról, amely minden, a természetről leírt sorát hitelessé teszi. Mélységes humánuma, a természet és benne az ember keresztényi szeretete átítatja műveit, és hasonló érzéseket kelt a fogékony olvasóban. Írói táltumának köszönhetően pedig oly érdekfeszítően szövi az egyszerű kis történetek hálóját, hogy még a betűkerülő gyermek is könnyen rabjává válik az olvasásnak. E könyvek tehát maguktól értetődően, törvényszerűen váltak a leghatásosabb nevelési eszközzé a pedagógia

világában. Tanítóink egészséges ösztönnel emelték őket az ifjú nemzedék nevelésében meghatározó szerepet betöltő kötelező művek rangjára.

Mire tanította-tanítja Fekete István a gyermekek millióit?

A természet tiszteletére és szeretetére: akkor, amikor a minél nagyobb haszon érdekében irtják erdeinket és pusztítják állatainkat. „A természet bölcs, de könyörtelen. Ami van, annak kell is lennie, és az egyensúly megbontása csak rövid ideig lehetséges. Nem csalódsz benne, elhiheted. Nem beszél, hát nem is hazudik; nem ígér, és mégis odaadja mindenét; nem szól, és mégis többet mond, mint amit valaha ember mondott” – summázza megindultan István bácsi a természet dicséretét a *Tüskevárban*.

Tanít arra, hogyan éljünk a szabadságunkkal, hogyan töltsük el hasznosan és tartalmasan a szabad időnket: akkor, amikor fiataljaink tömegei válnak rabjává az értelmetlen és önpusztító időtöltéseknek.

Tanít a másik ember munkájának értékelésére: akkor, amikor keserűen tapasztaljuk az ok és cél nélküli rombolások, rongálások nyomasztó látványát. A vonattal vakációra induló regénybeli hetedikes fiú „tisztelettel, sőt szeretettel gondolt az emberekre, akik elindították ezt a szabados vonatot, beállították a váltókat, mérik az időt, lapátolják a szenet, seprik a kocsikat, és valamikor lerakták a síneket, amelyeknek nincs vége, hiszen behálózzák az egész földet”.

Tanít továbbá őszinteségre: akkor, amikor eláraszt bennünket a hazugság. A felesleges beszéd megvetésére, amikor a szavak túlburjánzanak és elborítják a lényegét. És tanít az ízes, a dolgokat pontosan a nevükön nevező szép magyar beszédre akkor, amikor a rosszul értelmezett globalizáció nevében hadviselés folyik az anyanyelv ellen. És tanít végül jellemességre, ügyességre, bátorságra, szeretetre, szolidaritásra, tisztességre, az önmagunknak felelősséggel tartozás emberre méretezett parancsára. „Ha bevered a fejed, a te dolgod, ha bajba kerülsz, magadnak kell kilábalnod, mert esetleg nem lesz melletted senki. Annyira vállalkozz, amennyit elbírsz, és nekem hiába nyivákolsz, ha elvágod a kezed, vagy elrontod a gyomrod. Ez mind a te magánügyed. Úgy vélem: csak így tanulsz meg a magad lábán járni, és pontosan rájössz majd, hogy mit lehet, és mit szabad” – így foglalja össze az író nevelésfilozófiáját a *Tüskevár* már idézett István bácsija.

Fekete István a pedagógia világán átszűrve, a tanítók közreműködésének is köszönhetően válhatott valóban teljes nemzedékek nevelőjévé, ha úgy tetszik, pedagógusává. Olyan hivatás gyakorlójává, amelynek képviselői a jövőt formálják. Mert „jövőt – mondta Kodály Zoltán – csak gyermekeken keresztül lehet alakítani”. Nem véletlen hát, hogy bölcs szeretettel, tisztelettel ébresztő módon ábrázolja a jövő formálóját, pedagógus szereplőit is. A *Tüskevárban* néhány laza ecsetvonással vázol

fel egy emlékezetes tanáregyéniséget, Kengyelt. Ez a számtantanár a magyar irodalomban ábrázolt egyik leghatásosabb és legmodernebb pedagógus. Az a mindössze néhány mondat, gesztus és szemvillanás, amelyből felsejlik előttünk e fiatal férfi jelleme és hivatástudata, alkalmassá teszi őt arra, hogy részletesen elemezzük pedagógiai lépéseit a tanárképzés előadásain, szemináriumain. Így válhatott Fekete István és életműve a magyar pedagógiai valóság teljességére ható, meghatározó értéké.

Fekete István nevét hiába keressük pl. az 1966-ban kiadott *Magyar irodalomtörténet*ben. Sajátos magyar sors. Még sincs komoly jelentősége. Ő – egyelőre – nem a lexikonok lapjain él tovább. Műve és neve beépült a lelkünkbe, magyar örökségünk kitéphetetlen részévé vált. Az odaítélendő díj már csak ezt a ténytet hivatott regisztrálni.

Hoffmann Rózsa

FEKETE István író (Gölle, 1900 – Budapest, 1970). Tanulmányai végeztével 1926–29-ben Bakócán, majd 1920-tól 1941-ig Ajkán gazdatiszt. 1941-től Budapesten a Földművelési Minisztériumban vadászati előadó. 1950-től a Mezőgazdasági Múzeumban tudományos kutató. 1952-től 1955-ig, nyugdíjazásáig a Halászmesterképző biológus szaktanára. *A koppanyi aga testamentuma* című ifjúsági regényével tűnt föl 1938-ban, amely figyelmet keltett izgalmas, fordulatos meseszövéssel és a morális értékek iránt való érzékenységével. A *Zsellérek* című regényével az Egyetemi Nyomda pályázatát nyerte meg (1939). 1940-ben jelent meg *Csí* című állattörténete, s ebben talált rá igazi témájára és hangjára. *A koppanyi aga testamentumából* film készült.

Kitüntetés: József Attila-díj (1960).

További művei: *Halászat* (1956), *Tüskevár* (1957), *Téli berek* (1959), *Pepi-Kert: A szarvasi arborétum története és leírása* (1960), *Barangolások* (elbeszélések, 1969), *Ballagó idő* (1970), *Kele* (1971), *Csend* (1972), *Tíz szál gyertya* (1972), *Bogáncs* (1973), *Lutra. Egy vidra regénye* (1973), *Rózsakunyhó* (1973), *Csí és más elbeszélések* (1974), *Hajnal Badányban* (1974), *Kittenberger Kálmán élete* (1975), *Vuk* (1975), *Hú* (1975), *Búcsú* (1979).

Kortársai között örökké az élén járt azoknak, akik a magyarság európaivá válását tekintették anyanyelvünket féltőn őrző nemzeti létünk legnagyobb hozadékának és megmaradásunk biztos zálogának.

BENDA KÁLMÁN,

a magyar történetírás kiemelkedő személyisége munkásságában
a forráskutatás korszerűsítése
MAGYAR ÖRÖKSÉG

1978-ban megjelent, a magyar felvilágosodás korát pásztázó tanulmányait tartalmazó kötete címében még a *vagy* kötőszóval illesztette egymás mellé a két magyar szót, emígyen: *Emberbarát vagy hazafi?* – a végén kérdőjellel. Mi most az *és* kötőszóval és felkiáltójellel nyomatékosítjuk Benda Kálmán tudományos és közéleti pályáivének nagy tanulságát, mely szerint az igazi értelmiségi gondolatvilágában és alkotásaiban a humánus és a nemzeti érzés egymástól szétválaszthatatlanul kér magának otthont.

Az „emberbarát vagy hazafi” kérdés megválaszolásához az általa nagy kedvvel kutatott magyar jakobinus mozgalom egyik legkiválóbb jellemét hívta segítségül: „Elválasztható-e egymástól – kérdezi – a nemzeti és a társadalmi haladás? A kivégzett jakobinus Hajnóczy József szavaival élve, szembeállítható fogalmak-e az »emberbarát« és a »hazafi«, és ha igen, melyiket kell választani? Éppen a magyar jakobinusok példája mutatta meg, hogy a két törekvés csak együtt előrelendítő. Ahogy később a reformkor kifejezte ugyanezt a tanulságot: haza és haladás elválaszthatatlanok egymástól.” És amikor mi most, az ezredforduló határán, államalapításunkra is emlékezve magunk elé idézzük Benda Kálmán alakját és életművét, hangos szóval tesszük hozzá a tőle idézettekhez, hogy kortársai között örökké az élén járt azoknak, akik a magyarság európaivá válását tekintették anyanyelvünket féltőn őrző nemzeti létünk legnagyobb hozadékának és megmaradásunk biztos zálogának.

Nemzete és a kereszténység melletti elkötelezettségre nevelte családja és iskolája. Születésekor apja honvédtiszt, tanár a nagyváradi hadapródiskolában, aki aztán a Kárpát-medencei nagy földindulással együttjáró kitoloncolás után a Ludovika Akadémián lett a tereptan tanára. Innen adódott a későbbi megbélyegző káderjellemezés: rossz a származása.

Tanulmányait pedig éppen olyan iskolában végezte, ahol sok mindent firtattak: a tudást, a szorgalmat, a jellemes viselkedést, csak éppen a származást nem. A Lónyay utcai Református Gimnáziumban osztálytársai között volt arisztokratasarj és olyan fiú is, akiből később munkásmozgalmi mártír lett. Felekezeti tekintetben is tarka volt az osztálya, a heti kétszeri vallásórára bent az iskola épületében ki-ki a maga hitoktatójához járt, lett legyen az a kálvinista vallástanár, katolikus páter vagy izraelita rabbi.

Református kollégiumához hasonlóan büszkén emlékezett egyetemi éveire is. Szerencsésnek tartotta magát, mivel a Pázmány Péter Tudományegyetemen sok jeles történészprofesszor előadását hallgathatta. Domanovszky Sándor a gazdasági fejlődés történelemformáló erejét hangsúlyozta, Szentpétery Imre az oklevelek olvasását és kritikai megrostálásuk mesterfogásait tanította meg, Hajnal István a legfrissebb társadalmi eszmékben rejlő értelmezési lehetőségek felhasználását ajánlotta tanítványai figyelmébe, Mályusz Elemér a népiségi-etnikai viszonyok vizsgálatának módszereivel szerelte fel a tudományos pályára készülő fiatalokat. Benda valamennyiüktől tanult, de mentorának a XX. századi magyar politikai történetírás nagymesterét, Szekfű Gyulát választotta. Meg is kapta ezért a magáét. Egykori gimnáziumi tanárai azért rótták meg, hogy a Habsburgokat dicsőítő pápista professzorhoz szegődött, a második világháború után viszont ugyanők azért korholták, mert hűségesen kitartott kommunista-bérencnek, moszkovitának titulált professzorra mellett, akit hosszas betegségében 1955-ben bekövetkezett haláláig rendszeresen látogatott.

Tudományos pályára való felkészüléséről szólva soha nem felejtette el, hogy hálás szavakat ejtsen az Eötvös Kollégiumról. Nemzedéktársai is egyetértettek megállapításával: „Mesterségbeli tudásunkkal mindenütt megálltuk a helyünket.”

Az Eötvös-kollégiumi szellemnek köszönhetően lett a XX. századbeli tudományos igyekezetek nagyhatású serkentője, inspirálója az *élmény*. De itt meg lehetett és meg is kellett tanulni az élménnyel való bánásmódot is. Szekfű Gyula úgy írt monográfiát Bethlen Gáborról, hogy láthatóan nem szerette a nagy fejedelmet, de mivel élményszintű mondanivalója volt a korról és arról, hogy a három részre szakadt Magyarország miképpen vergődött élet és halál között Európa kellős közepén, fegyelmezni tudta tollát, hogy mondandója hitelét ne csorbítsa a személynek szóló ellenszenve. A másik erdélyi fejedelemről, Bocskai Istvánról monográfiát író Benda Kálmán viszont éppen azért abroncsozta szorosra élményeit, hogy hőse iránti szeretete és csodálata túl ne csorduljon az objektivitás kötelező szintjén. A vallomásos természetű fiatal történetíró Bocskairól szólva még szabadkozik, hogy „a századok mezsgyéjén utat mutató óriási

magyarnak megmintázására tehetsége mily kicsi és méltatlan”, de becsvágyáról mégsem mond le, hiszen nem kevesebbre vállalkozott, mint arra, hogy „rajta keresztül és vele együtt az *egész magyar sorsot előszólítsa*”.

Vérbeli történészre vall, hogy pályakezdésétől élete végéig Benda Kálmán érdeklődése a magyar múlt *egészére* kiterjed: akadt mondandója a Szent Koronáról éppen úgy, mint az 1956-os forradalomról. Szerencsén egyesült benne a történetkutató és a történetíró. Kedvenc témáihoz, így az erdélyi fejedelemség megszilárdulásához, a rendi országgyűlések különleges magyar szerepének vizsgálatához, II. Rákóczi Ferenchez és korához, valamint a felvilágosodás kutatásához időről-időre visszatért.

A kutatást, az igényes, lehetőleg teljességre törekvő forrás-feltárást nem tekintette öncélnak, hanem alapozásnak a hiteles mondandó kifejtéséhez. A múlt bűvárlójaként sok időt töltött levéltárak kutatószobáiban benső indíttatásból, sőt voltak évek, amikor a szakmához kötődésnek ez volt az egyetlen lehetősége. A szaktudás időtállásának a bizonyága, hogy ama nehéz időkben került ki Mályusz Elemér keze közül a *Zsigmondkori Oklevéltár*, Barta István Kossuth Lajos iratait rendezte sajtó alá, a Benda gondozásában megjelent *A magyar jakobinusok iratai* című három testes kötetéről pedig a szakkritika azt állapította meg, hogy hosszú időre hiteles mértéke (etalonja) lesz minden magyar forráskiadásnak.

Bendát azért nevezhetjük történetírónak – mely címmel csak a múltat megidéző legnagyobbakat szoktuk illetni –, mert volt veretes formába öntött mondandója nemzete viselt dolgairól. Látni tanított. „Mindig azt vallottam – mondta élete alkonyán az őt faggató Glatz Ferencnek –, hogy a történész, aki csak önmaga, vagy néhány szakember számára kutat és ír, nem teljesíti igazi feladatát. Arra van szükség, hogy népünk minél nagyobb részének adjunk történeti látást. A ma problémáit csak az tudja helyesen megítélni, aki tudja, hogy a múltból hogyan és honnan jutottunk el idáig, és a jövőt is csak az tudja helyesen tervezni, aki látja a fejlődés egész történeti vonulatát.” Aki népe nagyobb részéhez igyekszik szólni, ehhez megfelelő nyelvezetet is kell, hogy találjon. Alig három hónappal halála előtt Szegeden tartott előadást Szenczi Molnár Albert magyar zsoltáiról, és így szólt: „a magyarrá vált genfi zsoltárok a bizonyíték rá: nem mindegy, hogy ugyanazt a mondanivalót ki hogyan, milyen művészi fokon szólaltatja meg.” E velős megállapítás attól a férfiútól származik, aki maga is értő forgatója volt a betűvető szerszámnak, és a forrásfeltárást szigorú akribiáját mesterien egyeztette az előadás eleganciájával.

Időben és térben egyaránt nemzetben gondolkodott, cserkészként és nép főiskolák szervezőjeként nemcsak a múlttal, hanem kora égetően

sürgős tennivalóival is szembesült. A hajdúk múltja és jelene éppen úgy elfért érdeklődési körében, mint a moldvai csángókról szóló századokkal ezelőtti és mai híradások.

Az én erdélyi nemzedékem Bocskairól szóló könyvét olvasva figyelt fel arra, hogy szívünk egyazon ritmusra ver. Az előttünk járóktól hallottuk, hogy 1936 nyarán már nemcsak a mi erdélyi tájainkkal, hanem Bukaresttel is közelebbi ismeretséget kötött. A fiatal (huszonnégy éves) cserkészparancsnok diákjaival egy hónapot töltött Romániában, magukhoz hasonló, kritikusan gondolkodó magyar fiatalok társaságát keresték, és hazatérve *Erdély, ahogy mi láttuk* címmel nyomtatásban is közzétették úti tapasztalataikat. Ma, amikor magasan kvalifikált értelmiségiek körében a Moszkva tér reggeli forgatagában annyi furcsa vélekedést hallunk Erdélyről, időszerű idéznünk Benda hatvannégy évvel ezelőtti tapasztalatait: „Arra a kérdésre, mit láttunk, mit tanultunk Erdélyben, ez a válaszunk: megláttuk, hogyan lehet egy egész életet, minden tehetséget a közösség, a magyarság szolgálatába állítani. Megtanultuk, hogyan kellene nekünk élnünk itthon Magyarországon. – Jártunk egy hónapig Erdélyben, beszámolót tartottunk magyarságáról, de a közeljövőben nem megyünk újra oda, nem tartunk beszámolót róluk. Nekünk itt van hivatásunk Magyarországon, miránk itt várnak feladatok. Beszélhetünk elszakított magyarok megmentéséről mi, akik még magunk is mentésre szorulunk, lehetünk mi segítők, reménye valakinek akkor, ha magunk nem bízunk önmagunkban? Először saját magunkat, Magyarországot kell megmentenünk, itt kell megállítanunk a züllést, a magyarság romlását, s ha ez megvan, ha erősek és egészségesek vagyunk, akkor mehetünk újra Erdélybe – de akkor megyünk is.”

Mi tagadás, Benda Kálmán is pirosabbnak látta a szomszéd almafájának termését, mint amilyen az valójában volt, de máig hatóan igazat mondott akkor, amikor azt hangsúlyozta, hogy Magyarország úgy teheti a legtöbbet a határain kívül rekedt magyarságért, ha gazdaságában, szellemi teljesítményében, közéleti megnyilvánulásában, egész társadalmi arculatában követendő példát tud felmutatni: azok az erdélyi magyarok, akiket ő barátaivá fogadott, megtapasztalhatták, hogy Benda Kálmán nemcsak nagy kiterjedésű tudományos munkálkodása folytán, hanem valamennyiünk – az egész nemzet – közös gondjait vállalva véve lett példaember. Írásait olvasva, zajtalan közéleti szerepvállalását közről látva, már életében sokan tudtuk, hogy műve mindnyájunk közös kincse: magyar örökség.

Benkő Samu

BENDA Kálmán történész (Nagyvárad [ma Románia], 1913 – Budapest, 1994). 1932–37-ben a budapesti egyetem történelem–földrajz szakos hallgatója és az Eötvös Kollégium tagja. 1937-ben tanári és bölcsész oklevelet szerzett. 1936–38-ban a budapesti tudományegyetem magyar történeti és újkori egyetemes történeti intézetének díjtalan gyakornoka, belföldi kutatói ösztöndíjas. 1938–42-ben a tatai népfőiskola igazgatója, 1940–41-ben a budapesti református gimnázium óraadó tanára, 1941–42-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban segédfogalmazó, 1942–45-ben a Magyar Történettudományi Intézet tanára. 1945-ben egyetemi magántanár. 1945–48-ban a Kelet-európai Tudományos Intézet igazgatóhelyettese, 1948-ban elbocsátották. 1950–56-ban Budapesten a Dunamelléki Református Egyházkerület levéltárosa, 1957–58-ban az MTA Történettudományi Intézetének igazgatóhelyettese, 1958–1983 között munkatárs, majd főmunkatárs, 1983–85-ben osztályvezető, 1985–87-ben tanácsadó az Akadémián. 1975–77-ben a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola félállású tanára, 1980-tól a Református Ráday Gyűjtemény igazgatója. 1987-től az Országos Ómagyar Kulturális Baráti Társaság, 1988-tól a Magyar Népfőiskolai Társaság elnöke. 1961-ben kandidátus, 1979-ben a történettudományok doktora, 1990-ben az MTA levelező, 1991-től rendes tagja. 1984-ben címzetes egyetemi tanár. 1993-ban a Károli Gáspár Református Egyetem rektora. 1942–48-ban a *Revue d'Histoire Comparée* szerkesztője. Fő kutatási területe a XVI–XVIII. századi magyar és egyetemes történelem.

Kitüntetése: Széchenyi-díj (1992).

Főbb művei: *A magyar nemzeti hivatástudat története a XV–XVII. században* (1937), *Népfőiskolai útmutató* (1940), *Bocskai István* (1942), *A törökkor német újságirodalma* (1942), *Erdély politikai kapcsolatai a román vajdaságokkal a XVI. és XVII. században = Magyarok és románok 2.* (1944), *Bocskai István függetlenségi harca* (1952), *A magyar jakobinusok iratai 1–3.* (1952–1957), *A Bocskai-szabadságharc* (1955), *A magyar jakobinus mozgalom története* (1957), *XII. Károly* (1968), *Habsburg-abszolutizmus és rendi ellenállás a XVI–XVII. században* (1975), *Emberbarát vagy hazafi? Tanulmányok a felvilágosodás korának magyarországi történetéből* (1978), *A magyar korona regénye* (1979, Fügedi Erikkel), *Magyarország története 1790–1848* (1980, társszerző), *Habsburg-abszolutizmus a XVI–XVII. század fordulóján* (1984), *Moldvai csángó–magyar okmánytár 1–2.* (1989), *Európa és a Rákóczi-szabadságharc* (szerk., 1980), *Magyarország történeti kronológiája 1–4.* (főszerk., 1981–82).

...hazámfiái méltatlan szenvedésében, üldözések alatt éltem és írtam... én csak szövegeztem, a mondanivalót a magyar kisebbség sugallotta.

SZALATNAI REZSŐ

a felvidéki magyarság
szellemi értékeinek megtartásáért végzett
önzetlen szolgálata
MAGYAR ÖRÖKSÉG

Szalatnai Rezső 1904-ben Nagyszalatnán (Zólyom megye) született. Édesapja (Ráchel Pál) 1918-ig csendőrként szolgált, hosszabb ideig Ógyalla járás parancsnoka volt. Az első világháború után nem tette le az esküt a Csehszlovák Köztársaságra, inkább elment raktárosnak a morva–szlovák határon fekvő Egbel (Gbely) városkába. Így került Szalatnai (Ráchel) Rezső a szakolcai gimnáziumba. Juhász Gyulát büntetésből helyezték a szakolcai gimnáziumba, ahol 1911–13-ig hatszáz napot tanított. Juhász Gyula versek egész sorában énekelte meg Szakolca dimbes-dombos tájait, a szlovák embereket, a társaságot, Ancsát, a szolgálólányt. Szalatnainak egész életre ható élményt jelentett Juhász Gyula ismeretsége. 1940-ben Pozsonyban a Toldi Kör kiadásában jelent meg *Juhász Gyula Szakolcán* című munkája, míg Juhász-kutatásainak foglalata *Juhász Gyula 600 napja* címen jelent meg Budapesten (1962). Ezzel a művével kandidátusi fokozatot nyert.

A szakolcai gimnáziumban szerzett érettségi bizonyítvánnyal Szalatnai a pozsonyi Komenský Egyetem (elődje: Erzsébet Egyetem) Bölcsészettudományi Karára iratkozott be. Itt szerzett földrajz–történelem–pedagógia–filozófia szakos tanári oklevelet. A krakkói egyetemen is töltött két szemesztert.

Kezdő tanárként a pozsonyi állami magyar tanítóképzőben tanított, majd 1934–44 között a gimnázium tanára volt. Az I. bécsi döntés után a tanítóképző tanára is volt. Ő volt a megszüntetett tanítóképző utolsó évfolyamának osztályfőnöke 1941-ben.

Irodalmi érdeklődése gimnazista korában kezdődött. Költészettel kezdett (versei kötetben nem jelentek meg), de hamarosan megtalálta igazi

kifejezési formáját: tanulmányokat, esszéket, szociográfiai cikkeket írt. Jelentősek képzőművészeti írásai, amelyekben jó szolgálatot tett a kisebbségi művészeknek (Prohászka, Álló, Gwerk stb.).

Masaryk köztársasági elnök nyolcvanadik születésnapjára (1930) alapítványt tett. Ebből egymillió koronát juttatott az 1931. november 8-án megalakult Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Képzőművészeti Társaság folyóiratának, a *Magyar figyelő*nek, amelynek Szalatnai Rezső lett a főszerkesztője. Itteni szereplései miatt sokan támadták a felvidéki irredenta réteg vezetői közül. Magyarországra is ilyen visszhang jutott el. A haladó írók azonban megvédték. Babits Mihály *Beszélgetőfüzetek* című könyvében olvashatjuk: „Szalatnairól azt mondják, hogy cseh kém. A magyarok gyűlölik. Török Sophie megjegyzése: a pozsonyi fiatal írók többnyire kommunisták.” Babits így zárja a gondolatot: „ami ott nem tilos!”

A kétkötetes Babits-könyv szöveggondozója, Belia György jegyzete: „Szalatnai Rezső (1904-1977) író, publicista, irodalomtörténész, a Sarló mozgalom egyik alapítója, a pozsonyi *Magyar figyelő* című folyóirat szerkesztője; a róla terjesztett rágalomnak semmi alapja nem volt.”

1932–38 között Szalatnai irodalmi munkásságának csúcsát kritikái jelentették. Irodalomtörténeti értékű, terjedelmesebb tanulmányokban mutatta be a kisebbségi talajról induló felvidéki költőket (Győri Dezsőt: a „vox humana” és az „újarcú magyarok”, mint találó, jellemző fogalmak megalkotóját; Vozári Dezsőt, Forbáth Imrét). Külön kiemelhető Mécs László, aki pályája végéig foglalkoztatta Szalatnait. A kisebbségi időkben több tanulmányt írt róla. Szalatnai Magyarországról is igen élénk kapcsolatot tartott a szlovákiai magyar irodalmi élettel. A pozsonyi *Irodalmi Szemle* 1962/2. számában Mécs László *lírája* címen megjelent kitűnő, hagyományápoló tanulmánya miatt a hazai orgánusok nevében E. Fehér Pál indított ellene támadást. A vitában részt vett a kisebbségi sors halhatatlanja, Fábry Zoltán is, természetesen Szalatai és Mécs oldalán: *A Mécs-probléma és tanulságai* címen segített a kérdést az igazság jegyében megoldani (Pozsony, *Irodalmi Szemle*, 1966/7.).

Még nagyobb felhőrdülést váltott ki Szalatnai Rezső 1938 és 1948 közötti években írt publicisztikájának *Kisebbségben és igazságban* címen összegyűjtött kötete, amely Pozsonyban, a Madách Kiadónál jelent meg 1970-ben. A szerző antifasiszta, háborúellenes, az igazságos békét áhító nyolcvannégy írását tartalmazza. A történelmi korban írt cikkek minden szava él és lüktet ma is. Fábry Zoltán a *Stósz délelőtti*ben ezt mondja a könyv ürügyén: „A mi szlovákiai vox humanánk nem papiros, de élő és éltető erő, megfogható valóság és ellenőrizhető, perdöntő tanúság és tanulság. Magatartás, mely mindenkor és minden körülmények között

szót kér, amikor a földet és történelmet elöntéssel fenyegeti az embertelenség hulláma.” Szalatnai előszavából: „Azt a védtelen nemzetrészt szeretném igazolni, amelynek nyájmelegében, védő fészkében ezek az írások megszülettek. Könyvem ma is időszerű, mert rámutat Pozsonyra és honfitársaimra, a szlovákiai magyarokra, akiktől semmiféle áttelepítés nem tud elválasztani. Országrendésben, nemzetek és népek szétszakításában, háborúban és frontátvonulás közepette, majd hazámfiain méltatlan szenvedésében, üldözések alatt éltem és írtam, ami itt olvasható. Én csak szövegeztem, a mondanivalót a magyar kisebbség *sugallotta*.” A keltezés: 1969. március 15., Budapest.

Ezt a könyvet a zúzdától Szalatnai R. Judit, az író Budapesten élő leánya mentette meg. Turczel Lajos pozsonyi egyetemi tanár *Szalatnai Rezső* című nagy tanulmányában ezt írja: „A *Kisebbségben és igazságban* című könyv tárgyában a támadás a felsőbb pártkörök sugalmazásával, normalizációs szellemben történt, s végrehajtója Bábi Tibor volt.” (*Irodalmi Szemle*, 1994. 12. szám 6–7/1.)

Kisebbségi helytállásának ideje a szlovákiai magyarság 1945-ös jogfosztása idején jött el. Folyamatosan szervezett segélyakcióival százak szenvedéseit enyhítette. Ötvennégy oldalas *Memorandumát* (1946) hagyatékának szorgalmas kutatói, Molnár Imre és Tóth László találták meg, s 1990-en a budapesti *Regio* című folyóiratban (1990/2–3. szám) közzétették először nyomtatásban. Szlovák nyelven 1994-ben jelent meg Fábry Zoltán és Peéry Rezső azonos témájú, de egymástól függetlenül a cseh és a szlovák vezető személyiségeknek írt munkáival együtt.

A csonka hazába került magyarok 1988-ban alapították meg érdekvédelmi szervezetüket, a Rákóczi Szövetséget. A Rákóczi Szövetség rendezvény-sorozattal akarta és akarja bemutatni a csehszlovákiai – most: szlovákiai – magyar nemzetiség múltját és jelenét Trianontól a párizsi békeszerződésig, majd 1968-tól napjainkig. A rendezvényeket 1989-ben Szalatnai-esttel nyitották meg az Egyetemi Színpadon *Két hazában – egy igazsággal* címen.

Szalatnai Rezső Budapesten, 1977. március 23-án halt meg. Végso búcsút az élő és elhunyt, hazai és felvidéki barátok, harcostársak és az Írószövetség nevében Czine Mihály mondott. Felvidéki tisztelői és olvasói különbuszokkal jöttek és rótták le kegyeletüket.

Tankovics József

SZALATNAI Rezső író, kritikus, irodalomtörténész (Nagyszalatna [ma: Szlovákia], 1904 – Budapest, 1977). Bölcsészeti tanulmányait Pozsonyban végezte, s 1930-tól az ottani gimnáziumban tanított. A Sarló mozgalom alapító tagja, a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság vezetőségi tagja. A kisebbségi irodalom egyik

vezető kritikusa. Nagy szerepe volt a magyar–csehszlovák kulturális kapcsolatok alakításában. Összeállította a modern magyar költészet szlovák nyelvű antológiáját (*Na brehu èiernych vod – Sötét vizek partján*, Pozsony, 1943). A Szlovák Állam idején antifasiszta magatartást tanúsított. 1948-tól Budapesten élt, az Egyetemi Könyvtár munkatársa volt. Kandidátus (1963).

Főbb művei: *Van menekvés* (Pozsony, 1932), *Erkölcsei problémák* (Pozsony, 1935), *Szlovénzkői magyar írók antológiájának 3. kötete* (szerk., Nyitra, 1937), *Szlovénzkői városképek. Lőcse* (Pozsony, 1938), *Utazás a Szepességben* (Pozsony, 1940), *A Duna költői* (Pozsony, 1944, Budapest, 1990), *Petőfi Pozsonyban* (Pozsony, 1954), *Móricz Zsigmond Szlovákiában* (Pozsony, 1943), *Na brehu èiernych vod. Magyar költők verseinek szlovák fordításai*. Ford. Emil B. Lukac (Pozsony, 1943), *Kempelen, a varázsló* (regény, Pozsony, 1957), *Jubász Gyula 600 napja* (Budapest, 1962), *A szlovák irodalom története* (Budapest, 1964), *A cseh irodalom története* (Budapest, 1964), *Bél Mátyás ifjúsága* (Budapest, 1964), *Magyar írók nyomában* (Budapest, 1967), *Arcképek háttérben hegyekkel* (Budapest, 1969), *Kisebbségben és igazságban* (Pozsony, 1970), *Két hazában egy igazsággal* (Budapest, 1982), *Elindulunk és visszatérünk* (Budapest, 1977), *Magyar magatartás és irodalom Csehszlovákiában* (Pozsony, 1994), *Fábry Zoltán, Peéry Rezső és Szalatnai Rezső emlékeztetője a világ lelkiismeretéhez* (szlovák nyelvű fordítások, Pozsony, 1994), *Magyarország madártávlatból* (Budapest, 1967).

Béres Józsefnek és társainak az emberek, a magyar társadalom gyógyításáért vívott áldozatos küzdelme a rendszerváltozás egyik szimbólumává vált.

BÉRES JÓZSEF

feltaláló

küzdelme az egészséges emberért

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Béres József csodákkal megáldott életútját, a természet titkait páratlan leleménnyel fürkésző s tudását az emberi életek mentésében és orvoslásában önzetlenül hasznosító humanista portréját az 1999-ben megjelent *Szírtfoknak lenni* című könyv mutatja be. Kezdve a szűkebb család és faluja, Záhony környezetétől, a Teleki Pál kitüntetéssel elvégzett Kecskeméti Kertmunkásképzőn, a háború poklán és a „szocializmusnak” nevezett önkényuralom megalázó buktatóin át a negyvenöt évesen szerzett agrármérnöki diplomáig, a „summa cum laude” minősítéssel megvédett doktorátusig; majd korszakos találmánya, a „Béres csepp” okozta kálváriajárásától annak gyógyszerként történt elismerésig küzdelmes utat járt be a fél évszázada Kisvárdán élő Béres József.

A hetvenes évek derekán országszerte híre ment annak, hogy a keleti végeken egy ismeretlen agrárkutató kiemelkedő eredményeket ért el a burgonya- és a dohánybetegségek kórokozóinak vizsgálatában, s egy ebből – mintegy melléktermékként – fakadó készítményével a rákos betegek gyógyításában, de legalábbis szenvedéseik enyhítésében. Találmányát azonban nem ismerték el, a rákkal foglalkozó szakorvosok pedig – kísérleti, klinikai bizonyítékok hiányában – nem fogadták el. Voltak, akik kuruzslással vádolták. Munkahelyén följelentették, kísérleti anyagait, iratait elkobozták, bünvádi eljárást indítottak ellene.

A magyar közéletet azonban ekkoriban már a betokosodott pártállami hierarchiával és az elbürokratizálódott intézményrendszerrel szembeni kritikus magatartás járta át, amelyet az új iránti fogékonyság jellemzett. Fórumai voltak ennek az olyan, retorziókkal sújtott folyóiratok, mint például a *Tiszatáj*, az *Alföld*, a *Mozgó Világ*, vagy az olyan filmek, mint a kiemelkedően teljesítők megpróbáltatásairól szóló *Nehéz emberek* vagy a *Küldetés*.

Amikor Ratkó József, Kósa Ferenc és Balczó András közvetítésével ismertté vált Béres József ügye és gyógyító szerének egyre szélesebb kört megmozgató híre, hamarosan fősorakoztak védelmére a magyar értelmiség olyan jeles alakjai, mint Nagy László, Illyés Gyula, Flóra asszony, Déry Tibor, Csoóri Sándor, Sára Sándor, Huszárik Zoltán, Kiss Ferenc, Kormos István és még sok jeles pártfogó. A szer „tiltott” jellege természetes tömegreakciót váltott ki. Egyre többen könyörögtek, tolongtak érte a kisvárdai intézet udvarán és a feltaláló lakásán. Néhány orvos is elkezdte kipróbálni és alkalmazni. A készítmény házilagos előállítása azonban rendkívül nehezen és csak kis mennyiségekben sikerült. Ekkorra már összeállt az a dokumentáció, amelyet 1976. január 8-án az Országos Találmányi Hivatalhoz Béres bejelentett, kérve a szabadalmi oltalom megadását gyógyászati készítménye előállítására.

Kósa Ferenc ekkor *Az utolsó szó jogán* címmel tízórás dokumentumfilmet készített Béres Józsefnek az egészségmegőrzésben vitt sikeres tevékenységéről. A film nyilvános vetítését természetesen betiltották, és csak tíz év múlva kerülhetett a közönség elé.

Néhányan meg voltak győződve arról – s voltak rá jelek –, hogy a sokak egészségét védő találmányt külföldre kívánják csempészni, ott gyártatni, mint a Rubik-kockát. Ekkor készítette védelmül Nagy László *Megszületett. Karácsonyi híradás a rákellenes gyógyszerről* című írását, interjóját, amelyet 1976 Karácsonyán szintén nem közölhetett. Kósáné, Itomi Sinobu közvetítésével japán pártfogók is bekapcsolódtak az áldatlan hadakozásba. (Béres József pedig űzött vadként menekült otthonról Budapestre, hogy magának megnyugvást, a gyógyító szerét követelő betegeknek pedig jó híreket hozzon szabadalma elfogadásáról és ipari gyártásáról. Aztán a sokkoló fővárosi küzdelmek után menekült haza, hogy legalább családjá körében és laboratóriumában lelki erőt merítsen, de az orvoslásra várók nem engedték megpihenni.) A szer hiánya és tiltása, a tisztázó kivizsgálás elodázása természetszerűleg fokozta a csodavarást. Nem véletlen, hogy ebben az időben a szert a közönség sokszor már nemcsak rákellenes csodaszernek, hanem majdnem minden betegség ellenszerének is vélte. Ilyen légkörben kellett Béres Józsefnek, tudományos kutatóhoz méltóan, megfelelő kísérletekkel, kontrollált próbákon keresztül tisztáznia a szer tényleges hatását.

Béres József javára szól, hogy ezt a több éven át tartó, hol megalázó, hol felemelő, kegyetlen küzdelmet szerényen, türelmesen és méltósággal vívta, s egyre több pártfogót szerzett. Sok segítséget kapott Vizi E. Szilveszter professzortól, aki akkor az Egészségügyi Minisztérium derék miniszteri biztosaként közreműködött e politikailag terhelt ügy megoldásában. A készítménnyel kapcsolatos fenntartásai ellenére támogatta a

film nyilvános bemutatását, a készítmény szabadalmaztatását, és pozitív hatásvizsgálat esetén a szer ipari méretű gyártását, forgalmazását. A vizsgálatok kiderítették, hogy a szer, a „Béres-csepp” olyan elemeket tartalmaz, amelyeknek hála jelentős mértékben javítja az immun (védekező) rendszer tevékenységét, s ezen keresztül az egészségmegőrzést, s hozzájárul – ha nem is a rák gyógyításához, de ami legalább ilyen fontos – a primér prevencióhoz, az elsődleges betegségmegelőzéshez. Ilyeténként vezették be a gyógyászatba, mint – most már hivatalosan elismert – gyógyszer.

A nyolcvanadik éves Béres József tehetsége, alkotása és másokkal együtt vívott küzdelme nyomán hatalmas magyar gyógyszergyártó cég is született, ahol sok-sok alkalmazottja és gyermekei is boldogulást találnak. Nemrégiben avatták új székházukat Budapesten s új gyártóüzemüket Szolnokon.

Béres József és társainak az emberek, a magyar társadalom gyógyításáért vívott áldozatos küzdelme a rendszerváltás egyik szimbólumává vált: Magyar Örökség.

Bakos István

BÉRES József tudományos kutató (Záhony, 1920). A Gödöllői Agrártudományi Egyetemen végzett 1965-ben. 1941–45 között katona, fogságba esik, majd 1945–47 között hadigondozott. 1947–50-ben szövetkezeti ügyvezető, 1950–53-ig építőmunkás, 1954–63 között laboratóriumvezető Kisvárdán. 1964–89-ben ugyancsak Kisvárdán a Nyírségi Mezőgazdasági Kísérleti Intézetben és jogutódainál dolgozik tudományos munkatársként. 1989-től nyugdíjas. 1989-ben a Béres Export-Import Rt. egyik megalakítója, 1990-től a budapesti kutatócsoport tagja. Kutatási területe: a burgonyaleromlás okai, a baktériumos paszulyvész fellépését gátló készítmény előállítása, a dohány vírusbetegségeinek fellépését jelentősen gátló készítmény előállítása, az állattenyésztési bajok okai, megelőzésük, az emberi rákos daganatok fokozódó fellépésének okai, megelőzésük lehetőségei. 1992-ben izolálja és tenyésztetben szaporodásra bírja a rákkeltő ágensek sejtburjánzást indukáló génjeit.

Kitüntetései: Természetgyógyászatért Díj (1993), Teichmann-díj (1995).

47 tudományos közlemény szerzője. *A burgonya levélsodródás és a dohány érbarnulás betegsége* című műve 1998-ban jelent meg.

...példamutató odaadással, küldetés-vállalással építi azt az Illyés Gyula által megnevezett szellemi hazát, amely minden körülmények között erősítő, fölemelő forrása a magyarságnak.

BORBÁNDI GYULÁNAK

a világmagyság önazonosságának megtartásáért végzett írói tevékenysége

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Borbándi Gyula 1919. szeptember 14-én született Budapesten. 1949 januárjában menekült el Magyarországról. Azóta él emigrációban, ötszáz mérföldnyire hazájától, de a magyarság dolgaiban való illetékessége mindmáig töretlen.

Kényszerűségből választotta az emigrációt, de annak első pillanatától kezdve azon dolgozott, hogy személyes szabadsága a nemzet szellemi-erkölcsi megmaradását, felszabadítását szolgálja.

Az emigráns létet a magyarságért való küldetésként élte és éli meg. Ez a küldetéstudat bontakoztatta ki sokirányú tehetségét. Ez segítette abban, hogy személyisége a magyarság egyik megtartó és ösztönző jelképévé váljon.

Évtizedeken keresztül a Szabad Európa Rádió munkatársaként segítette a magyarság tájékozódását, ápolta reménységét a szabad életre. E megélhetést is biztosító állása mellett négy évtizedig szerkesztette az egyetemes magyar szellemi élet legszínvonalasabb folyóiratát, a müncheni *Új Látóhatárt*. Ez a folyóirat sem a szerkesztőnek, sem az íróknak nem tudott honoráriumot fizetni. A szerkesztő személyisége biztosította a színvonalat, és vonzotta a folyóirat munkatársi gárdájába a nyugati magyar szellemi élet legjelentősebb alkotóit.

Borbándi Gyula a népi irodalom vonzáskörében kezdte pályáját. Ezt a bensőséges kötődését mindmáig megőrizte. Munkásságának egyik túlbecsülhetetlen értékű fejezete a népi mozgalomról írt monográfiája (*Der ungarische Populismus*, 1976; *A magyar népi mozgalom*, 1983, 1989) és tanulmányköteteiben (*Ötszáz mérföld*, 1989; *Népiség és népiek*, 2000) publikált sok-sok tanulmánya. A XX. századi magyarság e legjelentősebb szellemi-politikai mozgalmáról mindmáig nem készült az övéhez foghatóan gazdag ismeretanyagra, bensőséges tudásra épülő, tárgyilagos és összegző mű.

A magyar nemzeti értékek számontartásának az igénye vezette őt abban is, hogy emigráns-léte kezdetétől fogva szenvedélyes kutató-munkával és gazdag személyes tapasztalatok birtokában tárja föl, vegye számba a magyar emigráció történetét. *A magyar emigráció életrajza 1945–1985* című – 1985-ben Münchenben kiadott – könyve éppúgy alpmű, mint a népi mozgalomról írt monográfiája. A magyarságnak arról a részéről adott kiegyensúlyozott és gazdag képet, amelyikről a magyarországi magyarság évtizedeken keresztül legfeljebb csak rágalmakat hallhatott. A diaszpóra magyarságának önismereti tükre is ez az enciklopédikus gazdagságú könyv.

A szétszórtságban a nemzeti összetartozás legfőbb ösztönzője a számontartás, a megbecsülő és kritikus figyelem. Borbándi Gyula *A magyar emigráció életrajza* megjelentetése után újabb két könyvben mutatta be – tárgyilagosan, körültekintően, illúziótlanul, de mindig értékóvó eltökéltséggel – a nyugati magyarság történetének újabb fejezeteit: *Emigráció és Magyarország. Nyugati magyarok a változások éveiben 1985–1995* (1996), *Alkony és derengés. Írások a posztemigrációról* (1999).

Lenyűgöző tárgyismerettel vette számba a nyugati magyar irodalom értékeit is. Amikor az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem a nyugati magyar irodalom értékeinek reprezentatív bemutatására vállalkozott, Borbándi Gyulát kérte meg az esszéírók és tanulmányírók antológiájának összeállítására. Ezzel biztosította a magas színvonalat, kiegyensúlyozott szemléletet és a nagyfokú nyitottságot. E két kitűnő antológiának egyetlen hibája az, hogy a szerkesztő önmagát mindkettőből kihagyta.

Borbándi Gyula 1992-ben kiadott *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia* című könyve a nyugati magyar kultúra és tudomány teljesség-igényű számbavétele. Ez a nyolcszáz lapnyi terjedelmű könyv az öt kontinensre szétszóródott magyarság szellemi értékeit kínálja megismerésre, befogadásra.

Munkásságának ebbe a körébe szervesen kapcsolódik újabb két olyan nagy mű, amelyeket ismét csak az ő lenyűgöző tájékozottságával, bensőséges ismereteivel és fiatalabb nemzedékeket megszégyenítő szorgalmával lehetett létrehozni. Ez a két könyv a Szabad Európa Rádió és az *Új Látóhatár* története.

Borbándi Gyula példamutató odaadással, küldetés-vállalással építi azt az Illyés Gyula által megnevezett szellemi hazát, amely minden körülmények között erősítő, fölemelő forrása a magyarságnak.

Minden időben bátran és tárgyilagosan néz szembe az új kihívásokkal, nyitott lélekkel és rendületlenül dolgozik ma is.

Így ad a nyugati magyarság és az összmagyarság számára egyaránt – az utóbbi évtized megváltozott körülményei közepette is – reális helyzetismeretre ösztönző nagy példát.

Nemzeti értékeket életre segítő, gondozó, összegyűjtő, megőrző és rendszerező életműve maga is nemzeti érték már.

Görömbei András

BORBÁNDI Gyula író, történész, szerkesztő (Budapest, 1919). A Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karán végzett 1942-ben. Az Országos Széchenyi Szövetség kulturális alelnöke. 1941–49-ig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozik, közben 1942–45 között katona. 1949-ben külföldre távozik. 1949–51-ben Svájcban szállodai alkalmazott. 1951–84 között Gyulai Ernő néven Münchenben a Szabad Európa Rádió munkatársa. 1979–84-ben a magyar osztály helyettes igazgatója. 1951-ben a *Látóhatár* című folyóirat egyik elindítója, 1953–57 között főmunkatársa, 1957–58-ban szerkesztője. 1958–90 között az *Új Látóhatár* felelős szerkesztője. 1991-től a müncheni *Ungarn Jahrbuch* szerkesztőségének tagja. 1992-től a *Magyar Szemle*, 1995-től a *Bécsi Napló* szerkesztőbizottsági tagja.

Kitüntetései: Pro Cultura Hungarica (1991), a Magyar Művészetért Alapítvány díja (1991), Bethlen Gábor-díj (1992), Nagy Imre-emlékplakett (1995), Pulitzer-emlékdíj (1997), Kisebbségekért Díj (1997), Széchenyi-díj (1999).

Főbb művei: *Tanulmányok a magyar forradalomról* (társszerk., 1966), *Der Ungarische Populismus* (1976), *A magyar népi mozgalom* (1983), *A magyar emigráció életrajza 1945–1985* (1985), *Nyugati magyar esszéírók antológiája* (szerk., 1986), *Nyugati magyar tanulmányírók antológiája* (szerk., 1987), *Ötszáz mérföld* (esszék, naplók, 1989), *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia* (1992), *Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története* (1996), *Emigráció és Magyarország – Nyugati magyarok a változások éveiben 1985–1995* (1996), *Magyar politikai pályaképek 1938–1948* (1997), *Alkony és derengés. Írások a poszt-emigrációról* (1999).

A világ koncertdobogóinak sztárja lett a Muzsikás, és világhírű filmzenék énekese Sebestyén Márta.

A MUZSIKÁS EGYÜTTES ÉS SEBESTYÉN MÁRTA

a magyar népzene hazai és külföldi megszerettetéséért végzett
küldetési munkássága
MAGYAR ÖRÖKSÉG

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy nomád nemzedék. A hetvenes évek elején kibontakozott Magyarországon egy elemi erejű ifjúsági népművészeti mozgalom. Két oldalon is meglepetést okozott ez a jelenség. Az egypárti diktatúrára épülő hatalom nem szokott hozzá, hogy rajta kívül, az ifjúságért szerinte egyedül illetékes Kommunista Ifjúsági Szövetség nélkül, a fiatalság körében bármiféle társadalmi mozgás elinduljon. A másik oldal, a modernség mintáit meghatározni vélő uralkodó véleménycsoport, a népművészethez viszonyuló kulturális elképzeléseket ebben a században rendre retrográdnak, konzervatívnak és nacionalistának minősítette.

Ám ezekről a hamis hangokról a nomád nemzedék tagjai egyszerűen nem vettek tudomást. Ők azt vallották, amit szellemi vezetőjük, Csoóri Sándor: hiszek annak, aki zenével, tánccal közeledik, az időből nem hozhat magával hazugságot. Így hittünk mi is a Muzsikás együttesnek, majd a később hozzájuk csatlakozó Sebestyén Mártának, mert olyan, a kultúránk legmélyebb, legtisztább rétegéből származó zenével és tánccal közeledett hozzánk, amivel talán annak idején Atlantisz elsüllyedését is meg lehetett volna akadályozni. Ezt nem tudjuk biztosan, de azt már látjuk, hogy egy elsüllyedt magyar kulturális Atlantisszal, szellemi földrésszel lennének szegényebbek, ha nincs ez a mozgalom, ha nincs a Muzsikás együttes és nincs Sebestyén Márta.

A létezett szocializmusba száműzött Magyarország két véglet között mozgott a hatvanas-hetvenes években. Az egyik a jó ebédhez szól a nótás világ, a másik a provinciális modernizmusokkal bíbelődő sznobság. Ezt a két kövületet tolt felre egy mozdulattal az a pillanat, mikor felhangzott a régi-új zene, a Muzsikás húzta és Sebestyén énekelt: „Hidegen fújnak a szelek, azok nem jót jelentenek...”

És most már lassan harmadik évtizede a Muzsikás együttes táncházai-ban, itthon és szerte a világon, elementáris erővel szól a magyar népzene. A világ koncertdobogóinak sztárja lett a Muzsikás, és világhírű filmzenék énekes Sebestyén Márta. Legtöbbit ma is eredeti népzenet játszanak, de nemzetközi siker lett Bartók-CD-jük is, amely a legnagyobb magyar zeneszerző és a népzene legmélyebb párhuzamairól szól. Elgondolkodtató az is, hogy a ma oly divatos worldmusic, világzene minden stílust egy-neműsítő közegéből hogyan csillog ki Sebestyén Márta stílusa, hogy majd vélhetően odavonzza a megareklámmal körültámogatott vegyes zene hallgatóit minden zene eredeti gyökeréhez, a népzenehez, annak tiszta előadásmódjához.

Amikor negyedszázaddal ezelőtt, az *Élő népzene* lemezsorozatban a Muzsikás együttes első nagylemezét szerkesztettem, még sokaknak, sok-szor kellett elmagyarázni, hogy ez a zene, ez a stílus egyszer majd meg-fellebbezhetetlen kulturális erő lesz. Most már, a Kossuth-díjon is túl, úgy vélem, egyértelmű, hogy a Muzsikás együttes és Sebestyén Márta munkásságára további nemzedékek támaszkodhatnak. S van-e nagyobb erő, mint a hagyomány, a folyamatosság aranyága?!

Zelnik József

SEBESTYÉN Márta népdalénekes, előadóművész (Budapest, 1957). 1975-től hivatásos előadóművész, 1975–80 között a Sebő, 1980-tól a Muzsikás Együttessel dolgozik, idegen nyelven más együttesekkel is. Számptalan rádió-, tévé-, filmfelvételen énekel.

Kitüntetései: Ifjúsági Díj (kétszer), Magyar Művészetért Díj (1988), SZOT-díj (1988), Liszt Ferenc-díj (1991), eMeRton-díj (1998), Déri János-díj (1998), megosztott Kossuth-díj (1999). Főbb szerepei: Réka (Szörényi–Bródy: *István a király*), Ruila (Szörényi–Lezsák: *Atilla*), Costa Gavras *Music Box* című filmjében. 64 lemezen énekel.

A Muzsikás együttes tagjai 2000. szeptember 30-ig: Sebestyén Márta énekes, ifj. Csoóri Sándor, Hamar Dániel, Éri Péter, Porteleki László, Sipos Mihály zenészek, valamint Tóth Ildikó és Farkas Zoltán táncosok.

A DÍJÁTADÁS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBAN,
2000. DECEMBER 16-ÁN TÖRTÉNT

Kallós Zoltán ifjú korától fogva csak egyetlen ügyet szolgált, csak a magyar örökség megmentésén fáradozott: gyűjtötte és megmentette a magyar népköltészet és népművészet veszendő kincseit.

KALLÓS ZOLTÁN

az erdélyi és a moldvai magyar népköltészet megmentéséért végzett
tevékenysége

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Kallós Zoltán 1926-ban született a mezősegi Válaszúton. Kolozsvárott végezte a tanítóképzőt, majd beiratkozott a kolozsvári Zeneművészeti Főiskolára, hogy felkészüljön a magyar népzene-hagyományok gyűjtésére. Főiskolai hallgatóként, Jagamas János tanítványaként segít a moldvai népköltési gyűjtőmunkában. Miután politikai okokból kizárják a főiskoláról, rövid kalotaszegi tanítóskodás után önként jelentkezik, hogy Moldvába menjen tanítónak az akkor ott megnyitott magyar iskolák egyikébe. A magyar forradalom és szabadságharc után megszüntetik a magyarnyelvű iskolákat Moldvában.

E tájon nem szokatlan keserves és nehéz életutak közt is különleges a Kallós Zoltáné.

Kétszer is letartóztatják, börtönre ítélik, és súlyos kényszermunkára viszik a Duna–Fekete-tenger csatornához. Később favágókkal dolgozik Gyimesben, többé állást, megélhetést biztosító fizetést nem kap. Életútja mégis egyenes és egyértelmű. Kallós Zoltán ifjú korától fogva csak egyetlen ügyet szolgált, csak a magyar örökség megmentésén fáradozott: gyűjtötte és megmentette a magyar népköltészet és népművészet veszendő kincseit. Miből élt meg? Csak a Teremtő tudja. Senkinek nem maradt adósa, de százak és százak lettek adósaivá, akik tőle útmutatást, segítséget, biztatást, indíttatást, hitet, a szépség élményét s nemegyszer szállást, meleget és kenyeret is kaptak.

Tudósok, művészek, írók, kutatók, zenészek, diákok, megszámlálhatatlanul sokan.

Az elmúlt két évszázad legeredményesebb nagy gyűjtőivel vethető csak össze munkássága. Míg azonban azoknak mind volt valami hivatala, foglalkozása, ami valamiképpen összefüggött e gyűjtőmunkával, Kallós Zoltán csak a gyűjtésnek, a népköltési kincs továbbéltetésének, megismertetésének élt. Csak a legnagyobbakat említve: Kriza János a XIX. század első felében unitárius pap, majd püspök és tanár, Bartók Béla zeneszerző, zongoraművész, tanár, Kodály Zoltán zenetudós, pedagógus, zeneszerző, tanár. E legnagyobbak, és a nem sokkal kisebb hírességek, mint Domokos Pál Péter és Lükő Gábor mindösszesen nem gyűjtöttek, jegyezték le és közölték annyi balladát dallamostul, mint Kallós Zoltán egymaga. A népballadákat tekinthetjük a népköltészet legtokéletesebb alkotásainak Európában, így ez kétségtelenül egyedülálló teljesítmény nemzetközi viszonylatban is. Ha nem lenne már nevetséges, méltó helye lenne a Guinness-ben... Hozzátehetjük: ebben a gyűjteményben sok eddig ismeretlen típus is található, és olyan tájakról, falvakból, ahol eddig ilyen gyűjtés nem történt: Moldva, Észak-Mezőség. Mindezt a XX. század végén, amikor a népköltészetet már mindenki eltemette, mert elsodorta az írásbeliség, az iskolákon keresztül közvetített polgári kultúra és a rádió, a televízió hamis értékű kultúrája. Pedig folkloristáink már az 1930-as években a gyűjtési lehetőségek huszonnegyedik óráját emlegették.

De nem csak népballada-gyűjteménye felbecsülhetetlen jelentőségű. Hasonlóan értékes népdal és népzene anyaga, melyet már korszerű segédeszközökkel rögzített. Lényegében 1964-ig csak a ceruza és a papír volt a munkaeszköze, ekkor sikerült átcsempésznünk számára Kodály Zoltán személyes ajándékát, egy kis hangfelvételt.

Nehezen számszerűsíthető az a felbecsülhetetlen segítség, melyet egyedülálló terep- és emberismerete révén mindig önzetlenül bocsátott a kutatók rendelkezésére. A második világháború utáni erdélyi néptánc-filmezés nélküle elképzelhetetlen. Különösen a gyimesi és a mezősegi, de a kalotaszegi filmek nagyobb és értékesebb része is az ő közvetlen közreműködésével készülhetett csak el. Különösen szoros volt együttműködése Martin György és Pesovár Ferenc kutatókkal. Martinnal közös könyvet is adtak ki *Tegnap a Gyimesben jártam* címmel. Pesovár Ferenc tanulmányainak anyagát nagyrészt Kallóstól kapta. Ő maga aránylag kevés önálló tanulmányt írt, de azok annál jelentősebbek, például az, amely a gyimesi keservesekről szól.

Akkor érezte magát igazán elemében, ha fiatalokat csodálkoztatathatott rá a népköltészet szépségeire. Ezért vállalt beszélgetést, utazást fáradhatatlanul, s a hozzá fordulókat, fiatal gyűjtőket ellátta nemcsak jótanáccsal, hanem szállással, címekkel is, és gyakran elkísérte,

hozzáségítette őket az eredményes gyűjtőmunkához. Segítségével a budapesti Néprajzi Múzeum és a Pécsi Múzeum egyedülálló népművészeti, népviseleti anyagot kapott ajándékba, illetve közvetített ilyen célú vásárlásokat. Hatása és fáradozása nélkül nehezen képzelhető el akár az erdélyi, akár a magyarországi táncház-mozgalom. Nem egy művészt és költőt ihletett meg a vele való személyes találkozás vagy gyűjteményeinek szépsége: Nagy Lászlót, az ifjú Szervátiuszt; és Mözsi Szabó István neve álljon itt sok más helyett is.

Én személyesen attól a perctől kezdve, hogy 1956 augusztusában egy este betoppantam a moldvai lézpedi szállására, még ismeretlenül, csak hírért hallva, életem és tudományos pályám számos felismerését és nagy élményét köszönhetem neki.

Ma újra Válaszúton él, ősei visszaperlett fundusán. A házban múzeum és az évenként itt rendezett tánc- és népművészeti tábor irodája működik. A szilvásban hatalmas csűrök állnak, s Erdély legkiválóbb muzsikusai és táncosai tanítanak magyart, román és külhonit egyaránt. Telve van tervekkel, s ezek sem szólnak másról, mint amire ezelőtt hatvan évvel tette az életét: a magyar népművészet és népköltészet megmentése, éltetése, megismertetése; magyarságunk megtartása.

Ezek a tervek nem légvárac, több támogatást és megértést érdemelnek. Ezek mögött egy rendkívüli élet záloga áll.

A nemzet adója Kallós Zoltánnak...

Andrásfalvy Bertalan

KALLÓS Zoltán folklorista (Válaszút [Románia], 1926). Tanítóképzőt végez Kolozsvárott 1946-ban, majd 1951–55-ig Zeneművészeti Főiskolára jár ugyanott. 1946–50-ig Magyarvistán, Kalotaszegen, 1955-től Moldvában (Lészpeden) és a Gyimes völgyében tanít. 1958-ban börtönbüntetést kap, majd tisztviselő, s 1969-től szabadfoglalkozású. A zenefolklor és a népköltészet (különösen a ballada) és a díszítőművészet kérdéseivel foglalkozik. A Magyar Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagja.

Kitüntetései: Életfa-díj (1990), Magyar Művészetért Díj (1993), Kossuth-díj (1996), Kisebbségeért Díj (1977), a Tőkés László Alapítvány díja (1999).

Nyolc népzenei hanglemeze jelent meg Magyarországon, egy Amerikában. Róla készült film: *Balladák filmje I–IV.* (1972–91).

Főbb művei: *Balladák könyve* (Szabó T. Attilával, 1969), *Új guzsalyam mellett* (1973), *Mikor Csikból elindultam* (Martin Györggyel, 1989), *Ez az utazólevelem* (versek, 1996).

Műveiből árad... „a lélek látomása”, a lenyűgöző művészi intuíció, a szépség.

CSAPODY VERA

művészetében

a magyar növényvilág ihletett megjelenítése

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Csodálatos tehetség, végtelen szerénység, mélységes hit és szeretet – nagyon egyszerűen ezekkel a szavakkal lehet jellemezni Csapody Verát. A tudós botanikus, a nagyszerű növényfestő és illusztrátor élete és életműve másfél évtizeddel halála után egyre jobban kiteljesedve szolgál valamennyiünk számára példaként.

Csapody Vera 1890-ben Budapesten született orvos-tanár apa és művészi képességekkel megáldott anya első gyermekeként. 1908-ban kitűnő rendű érettségi vizsgát tett. Családi kapcsolatai alapján felmerült a művészpálya lehetősége is, ő azonban inkább a matematikát és a fizikát választotta. Egyike volt az első hallgatónőknek a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen. Diplomáját is kiváló minősítéssel szerezte meg. Édesapja hirtelen halála miatt feladta tudományos karrierjét, és tanárként helyezkedett el. 1916-ban a Sacré-Coeur rend Sophianum leánynevelő intézetének lett tanára. Negyedszázados tanári működésének elismeréseképpen 1938-ban kinevezték a Sophianum igazgatójává. Édes gyermekének tartotta valamennyi tanítványát, mindig büszkén mondta: neki „legkevesebb kétszáz gyermeke van”. Ezt a feladatot 1948-ig végezte, amikor az intézmény államosítását követően távoznia kellett szeretett iskolájából. Miután világossá vált számára, hogy pedagógusként nem dolgozhat tovább, megoldást keresve régi ismerőiséhez, Jávorka Sándorhoz fordult, aki abban az időben a Természettudományi Múzeum Növénytárának igazgatója volt. Ő alkalmazta Csapody Verát a tárban növényillusztrátorként. A múzeum és a szakterület nemcsak befogadta őt, hanem rendkívül elismert kollégaként tartotta számon. De hogyan került egy matematika–fizika szakos tanár kapcsolatba a botanikával, hogyan lett belőle nemzetközileg elismert növényfestő művész?

Már gyakorló tanárként a hosszabb nyári szüneteket gyűjtőutakkal töltötte, járta a vidéket, hogy lefesse a virágokat és természetes környezetüket. Művészi tehetségét munkahelyén, a Sophianumban is elismeréssel fogadták, így történhetett az, hogy az intézmény igazgatója a munkáiból házon belül kis kiállítást szervezett. Ennek a kiállításnak a megnyitóját kereste fel Jávorka Sándor, a XX. század talán legkiválóbb hazai botanikusa, akit a szakma később „a hazai fűvészet pápája” címmel ruházott fel. Jávorka éppen illusztrátort keresett a kéziratban elkészült, korszakalkotó jelentőségű monográfiájához, amely a magyar flóra valamennyi faját teljes körűen tárgyalta és mutatta be. A Sophianum-beli kiállításon történt megismerkedésük után rögtön felismerte a matematika-tanárnő páratlan tehetségét, és ott, helyben felkérte őt, hogy vegyen részt nagy vállalkozásában. Megismerkedésük azonnal szoros együttműködéssé és közel negyven éves mély, emberi barátsággá alakult. Közös tevékenységük eredménye több mint húsz közös könyv kiadása volt, beleértve legnagyobb munkájukat, amely 1929–34 között jelent meg *A magyar flóra képekben (Iconographia Florae Hungaricae)* címen. Ez a mű 40 színes táblát és 4017 rajzot tartalmaz. A szakmai körökben világszerte röviden csak *Iconographia* néven emlegetett könyv máig utolérhetetlen, meghatározó alapmű a világ valamennyi botanikusa számára.

A művészi tevékenység mellett Csapody Vera botanikai tudományos munkássága is egyre jobban kibontakozott. Az egyetem elvégzését követően kényszerűségből elmaradt doktori fokozatot 1932-ben szerezte meg, de értekezését akkor már a botanika tárgykörében írta meg. Mindenkinek segített, rajzolt és festett mohákat, cserjéket, fákat, dísz-, gyógy- és kerti növényeket. Évtizedeken keresztül szinte nem jelent meg olyan magyar botanikai mű, amelyet ne az ő illusztrációi tettek volna teljessé.

Nemcsak a kutatást szolgálta, hanem a tudományos ismeretterjesztést is. Jávorka Sándorral közösen adták ki először 1950-ben minden idők legsikeresebb, legnagyobb hatású ismeretterjesztő botanikai művét, az *Erdő mező virágait*. Természetkedvelő felnőttek és diákok nemzedékei nőttek fel ennek a műnek az ismeretében. A könyv varázsát a Csapody Vera színes akvarelljei alapján készült képek adják, amelyek még az 1950-es évek szerény nyomdatechnikája mellett is ragyogóan érvényesülnek. Nem kevésbé varázslatos az 1966-tól folyamatosan újabb és újabb kiadásokban megjelenő *Kis növényhatározó*, mely az általános és középiskolai oktatás legnépszerűbb segédkönyve.

Világviszonylatban is egyedülálló tudományos műve az 1968-ban német nyelven megjelent *Csíránövény határozó*. A pedagógus ki-kibújt a tudományos kutató köpenyéből. Az ifjúság iránti szeretetét és figyelmét a kifejezetten gyerekek számára készített virágos könyvei (*Vadvirágok I–II.*) tükrözik. Tett egy érdekes „kirándulást” az etno-botanika és a

magyar nyelvtudomány területére is. Hosszú-hosszú időn keresztül gyűjtötte a növények népi elnevezéseit.

Élete során sok ezer napot töltött terepen, kint a természetben, gyakran nagyon egyszerű, sőt kemény körülmények között, hogy begyűjtse, vagy a helyszínen, élőhelyükön fesse meg a növényeket. Útjaira szívesen fogadott társakat, kollégákat, de a legszívesebben diákokkal ment. Összesen több mint hatvan könyvet illusztrált, és ma sem mondhatjuk, hogy lezárult volna műveinek publikálása, hiszen éppen az idén látott napvilágot egy újabb növénytani tankönyv, melynek színes ábrái Csapody Vera életművéből valók. Szelleme mindig nyitott volt az újra, így történt, hogy nyolcvan éves korában kezdte meg a Föld összes mérsékelt övi fafaját eredeti példányokról készített leírások és rajzok alapján bemutató atlasz illusztrálását. Az ezt követő tizennégy év alatt négyezer teljes tábla rajzait készítette el. Tudta, hogy ennek a műnek a befejezését már nem érheti meg, de meg volt győződve róla, hogy követői folytatni fogják művét. Csapody Vera valóban iskolaalapító egyéniség volt a növényillusztrálás területén. Becslések szerint mintegy húszezer ceruza- és tusrajzot és mintegy tizenkétezer akvarellt készített. Számos ifjú követője – akik őt mesterüknek tekintik – lett keresett illusztrátorrá itthon és külhonban is.

Isten adta tehetségén kívül mi tette őt felejtetlenné kortársai és követői számára? Idézzük ars poeticáját: „Az én hivatásom, hogy másoljam le a természet szépségeit. Mindegyiket, amennyire csak lehetséges.” Végtelen szerénységgel éppen ezért vallotta magát másolónak és nem művésznek. Művei azonban nem a közép-szerű másolót tükrözik. Árad belőlük „a lélek látomása”, a lenyűgöző művészi intuíció, a szépség.

Csapody Vera nevét így, teljes formájában legfeljebb könyveinek és publikációinak címlapja vagy a hivatalos iratok tartalmazzák. Ő „Vera néni” volt mindenkinek, tanítványnak, munkatársnak, kortárs hazai vagy külhoni tudósak egyaránt. Ez a szeretettel és tisztelettel teli megszólítás csak szerény viszonzás volt a belőle áradó szeretetért. Mélységes keresztény hit töltötte el, de erről szóban ritkán adott tanúságot, szóltak helyette művei, melyekben a tudomány objektív pontossága mögött mindig és mindenki számára éreztetni tudta az Örökkévalót.

Matskási István

CSAPODY Vera (Budapest, 1890 – Budapest, 1985) a Pázmány Péter Tudományegyetem matematika–fizika szakán szerzett diplomát. A Sacré-Coeur rend Sophianum intézetében oktatott matematikát, majd 1938 és 1948 között az intézmény igazgatója volt. 1948-ban – az iskola államosítása után – elbocsátják.

Tanárként – kedvtelésből – kezd foglalkozni a botanikával és a növények illusztrálásával. Doktori értekezését 1932-ben már a botanika tárgykörében védi meg. Elbocsátása után a Természettudományi Múzeum Növénytárának főmunkatársa lesz.

Közel negyven éven át dolgozott együtt Jávorka Sándorral, a XX. század legnagyobb magyar botanikusával. Kiemelkedő közös munkájuk *A magyar flóra képekben*.

Kitüntetése: Állami Díj (1980).

Életműve több mint hatvan növénytani könyv és közlemény illusztrálására, illetve írására terjed ki (*Magyar flóra, A magyar flóra képekben, Színes atlasz Magyarország kultúrflórájához, Erdő mező virágai, Erdő mező növényei, A magyar növényvilág kézikönyve, Kis növényhatározó, Keimlingsbestimmungsbuch der Dicotyledonen, Iconographia florae partis austroorientalis Europae Centralis (Közép-Európa délkeleti részének flórája képekben, I–III.)* stb. Utolsó munkája a *Dendrológiai atlasz* négyezer táblájának megrajzolása. Akvarelljeinek mintegy tízezer darab-ból álló gyűjteményét a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytárában őrzik.

...mindvégig a keresztény és a magyar örökség őrzője maradt. Sose mondott le arról, hogy egy tisztább jövő lehetőségeit keresse.

SÍK SÁNDOR

munkásságában

a keresztény és nemzeti értékek összekapcsolása

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Sík Sándor ahhoz a nemzedékhez tartozott, amely a millenniumi Magyarország biztonságosnak tetsző, bizakodást sugalló égboltja alatt nevelkedett. Művelt értelmiségi család gyermeke volt, szülei több nyelven beszélő, a szellemi élet s a társadalom kérdései iránt érdeklődő emberek. Zsidó származásúak, gyermekeik születése előtt mindketten a katolikus hitre tértek. A sokgyermekes, jómódú család élete Budapest és Gödöllő között oszlott meg. Sándor, a legidősebb fiú tizenegy éves volt, amikor apja meghalt. Özvegy édesanyja mély vallásosságában talált vigasztalást, míg anyagi gondjaiban a tágabb család segítségére támaszkodhatott.

Maga Sík Sándor akkor már piarista diák volt. Iskolájában második otthonra lelt, tanárai közt vonzó eszményképekre. Bontakozó, sokirányú tehetségével korán kiérdemelte nevelőinek és társainak figyelmét, szeretetét. Ötödik gimnazista volt, amikor első verse megjelent a *Zászlónk* „Fakadó rügyek” rovatában. Ugyanennek az iskolaévnak a végén felvételét kérte a rendbe. A hatodik gimnáziumot novíciusként már Vácott végezte, majd studens kispapként Kecskeméten fejezte be középiskolai tanulmányait. Ezekben az években egymás után nyert különböző irodalmi, történelmi, hittani díjakat, jutalmakat: nemcsak saját iskolájában, hanem városi pályázatokon is.

Érettségi után teológiai tanulmányait a rend hittudományi főiskoláján végezte, s ezzel párhuzamosan magyar–latin–görög szakosként tanult a pesti tudományegyetemen. A teológián Schütz Antal volt a mestere, az egyetemen legkedvesebb tanára Riedl Frigyes. Egész életét, tájékozódását meghatározó eszményképe még Prohászka Ottokár, akinek szónoklatai, könyvei a katolikus közgondolkodás megújulásának szükségességét s lehetőségét hirdették.

1910-ben tett tanári vizsgát. Gimnáziumi tanárként beosztást is kapott Vácra, ott szentelték pappá huszonkét éves korában, 1911-ben. Rendszeresen feljárt Pestre: az *Élet* színházi kritikusa volt, s bekapcsolódott a *Zászlónk* szerkesztőségének munkájába is. Egy év múlva már a pesti piarista gimnázium tanára lett, és egy éves megszakítással 1929-ig az is maradt. A megszakítás 1924–25-ben egy itáliai tanulmányi évet jelentett. Ez a húsz év pedagógiai örömekben és eredményekben gazdag időszak.

1912 és 1913 a cserkészlet magyarországi történetének kezdete. Sík Sándornak a magyar cserkészmozgalomban mindvégig meghatározó szerepe volt. Többek közt neki köszönhető, hogy ez az idegenből áthonosított mozgalom egészen a miénk lett, sajátosan magyar és mélyen keresztény jelleget öltött.

Ezekben az években ívelt magasra Sík Sándor költői pályája is: első verseskötete már 1910-ben megjelent. Ő maga elsősorban költőnek érezte magát, a magyar szellemi életben épp költői hivatástudata biztosított neki különleges helyet. A figyelemért nem kellett megküzdenie. Akik verseiért lelkesedtek, elsősorban talán őt magát szerették, s az eszményeket érezték magukénak, amelyeket tiszta szóval hirdetett. Líráján megérződött a prédikáció pátosza és a tanáros okosság. A katolikus megújulásnak mindenképpen jelentős alakja volt; azt a táborot, amely keresztény, katolikus elkötelezettsége miatt bizalmatlanul figyelte a modern ízlésformákat, eszmeáramlatokat, például a *Nyugat* törekvéseit, ő mozdította ki konzervativizmusából.

Schütz Antallal imakönyvet szerkesztett, bekapcsolódott a katolikus liturgikus élet megújításába. Költői erővel fordította le a zsoltáros könyvet, gazdag gyűjteményt adott ki a középkori latin liturgikus himnuszokból, részt vett a *Szent vagy, Uram!* énekeskönyv megalkotásában. Mindezzel szinte elébedolgozott a II. Vatikáni Zsinatnak. Tankönyveket is írt, egész sorozatot a nyolcosztályos gimnázium számára magyar irodalomból és nyelvtanból. Ezek ma is példaértékűek gondosságukkal, egyszerűségükkel és az irodalmi értékek iránti tiszteletükkel.

Életében új szakasz kezdődött akkor, amikor Klebelsberg Kunó személyes meghívására elvállalta a szegedi egyetemen az egyik magyar irodalomtörténeti tanszék vezetését. Egyetemi tanári ténykedése 1929-től 1944 októberéig tartott. Életének legtündöklőbb szakasza volt ez, bár utolsó éveire árnyékot vetettek a zsidótörvények. Egészen sajátos feladatának érezte, hogy fiatal professzorként és húsz éves középiskolai tapasztalattal a tarsolyában elsősorban jövődő tanári munkájukra készítse föl tanítványait. Vonzó előadó volt, a szokásos tananyagon túl kilátást nyitott az élő irodalomra is. Szemináriumaira pártállásuktól,

elkötelezettségüktől függetlenül meghívta a jelesebb fiatal költőket, sokukkal életre szóló barátságot kötött. Tanszékét tanítványainak szűkebb köre – Radnóti Miklóstól Bálint Sándorig – a magyar szellemi élet jelentős műhelyévé tette. Zrínyiről, Pázmányról írt monográfiát. Ezeknek az éveknek váratlan ajándéka háromkötetes *Esztétikája*. De fennmaradtak az előadásairól készült jegyzetek is, ezek tanúsítják figyelmének elevenségét, szellemének fiatalosságát.

A két háború közötti szellemi életnek országosan elismert vezető alakjai közé tartozott. Babits felkérésére tagja lett a Baumgarten alapítvány kuratóriumának. Versesköteteiről Rónay György és mások írtak elismerő kritikákat a *Nyugat*ba. Színdarabjait Szegeden és Pesten előkelő színházak adták elő.

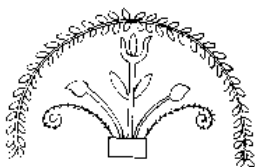
Életpályájának utolsó korszaka 1945 és 1963 közé esett. A háború után újjászerveződő Magyarországon még fontos közéleti szerepek vártak rá. A Köznevelési Tanács tagja, sőt ügyvezető alelnöke lett. 1946-ban meghívta tagjai közé a Magyar Tudományos Akadémia. Ugyanabban az évben főszerkesztője lett az újrainduló *Vigiliának*. 1947-től haláláig tartományfőnöke volt a magyar piarista rendtartománynak. 1948-ban az első Kossuth-díjasok egyike. A diktatúra azonban egykettőre megfosztotta majd' minden „rangjától”. 1948-ban egyetemi katedráját kellett formálisan is elhagynia: nyugdíjba küldték. 1949-ben törölték az akadémikusok névsorából. 1948-ban át kellett élnie az egyházi iskolák államosítását, köztük a piarista iskolákét is. 1950-ben két iskolát visszakapott a rend, viszont nyolc házat elveszítette, csak szigorúan meghatározott, szűk létszámkerettel működhetett tovább. 1953-ban a pesti piarista közösséggel együtt el kellett hagynia a dunaparti rendházat és iskolát, hogy a Sacré-Coeur apácák egykori épületébe költözzék. Ott is halt meg 1963-ban. Beszűkült a *Vigilia* mozgástere is, bár jelentősége annál nagyobb lett.

Nem a hősök életét élte, nem is a megalkuvókét. Sok éven át majd' minden adventben, nagyböjtben konferencia-beszédeket tartott: ezek voltak a keresztény értelmiség legfontosabb lelki táplálói. Vezette a rendet, összetartotta a *Vigilia* körét. Versei elhalkultak, valami Arany János-i tartózkodás költözött beléjük, sokszor a népdalok egyszerűségével szólal-tak meg. Nem némult el, nem vonult ki a világból, nem perelt, de mindvégig a keresztény és a magyar örökség őrzője maradt. Sosem mondott le arról, hogy egy tisztább jövő lehetőségeit keresse.

Jelenits István

SÍK Sándor író, költő (Budapest, 1889 – Budapest, 1963). A kecskeméti piarista főgimnáziumban érettségizett, majd Pesten végezte el a magyar–latin–görög szakot 1910-ben. Nagy hatással volt rá Beöthy Zsolt és Riedl Frigyes. Teológiát és filozófiát Schütz Antaltól

tanult, akivel hamarosan jó barátok lettek. 1913-ban együtt írták és szerkesztették az ifjúság számára *Imádságoskönyvüket*, a „Sík-Schützöt”, amelynek 1948-ig tizenkét kiadása jelent meg. 1908-ban rendjének folyóiratában jelent meg első tanulmánya Mindszenty Gedeonról. 1910-től a váci, majd a budapesti piarista gimnáziumban tanított. 1911-ben Münchenben ismerkedett meg a cserkészmozgalommal, s hazatérve a magyar cserkészlet egyik alapítója lett, a Magyar Cserkészszövetség elnöke. Az első világháborúban tábori lelkész volt Péterváradon. A Szent István Akadémia (1919), majd a Kisfaludy Társaság (1923) tagjává választotta. 1924-ben rendje római tanulmányútra küldte. Ott megnyílt előtte az egyházi karrier lehetősége is, ő azonban a hazatérést választotta. 1929. december 29-én tanárrá nevezték ki a szegedi egyetem akkor létesített második irodalmi tanszékére. 1932-ben az I. sz. irodalmi tanszék vezetőjének, Dézsi Lajosnak a halála után ő tanította a régi magyar irodalom történetét is. Népszerű rádióelőadó volt, magyar szentjeinkről tartott sorozata könyvben is megjelent (*Szent magyarság*, 1936). *Esztétikája* (1942) a kor magyar irodalomelméleti gondolkodásának egyik csúcspontja. 1949-ben a Kisfaludy Társaság másodelnöke, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság alelnöke. 1950-ben tagja volt annak a püspökkari bizottságnak, amely az állam és az egyház viszonyának rendezésén fáradozott. 1961-ben aranymiséjére írta Kodály Zoltán *Sík Sándor Te Deuma* című művét. 1989-ben visszaállították MTA tagságát. *Pázmány, az ember és az író* (1939) című monográfiája máig alapvető munka, *Zrínyi Miklós* (1940) című könyvének elsősorban stiláris megfigyelései maradandók.

Művei tartalmi és műfaji gazdagságukkal, sokféleségükkel új összefoglalását jelentik az európai zenei fejlődés barokk korszakától a huszadik századi modern törekvésekig ívelő – a nemzeti hagyományokat is megtartó – hangszeres polifóniáknak...

DURKÓ ZSOLT

magyar zeneművészet
megújításáért végzett munkássága
MAGYAR ÖRÖKSÉG

„Idő nem vala még,
csak végtelenje békességnek,
sem örök terei a végtelennek,
sem határa igaz szónak, hűségnek, jóságnak,
reménységnek,
sem határa igazságnak, szelídségnek,
hűségnek, jóságnak, békességnek, igaz szónak,
jóakaratnak, bátor szónak,
sem határa bátorságnak, jószándéknak,
szelídségnek, hűségnek, jóságnak. Idő nem vala még.”

Durkó Zsolt utolsó művének, a *Jelenések könyvének margójára* című oratóriumának kezdő sorai ezek, melyben a szavak fűgájának sajátos sodrása és jelentése van: a Teremtés előtti és a Teremtés utáni lét összekapcsolása, transzcendencia és valóság, valóság és transzcendencia: hitnek és tudásnak különös kanti asszociációja.

Durkó Zsolt Szegedről indul, ahol édesapja református hitoktató lelkész. Tizenhárom éves korában kezdi meg zenei tanulmányait a szegedi konzervatóriumban: zongorázni tanul, s nyomban zeneszerzést is Szathmári Gézánál, a kitűnő és neves szegedi tudós-tanárnál. Tizenhat évesen kerül Budapestre, ahol a Bartók Béla Zenegimnáziumban Sugár Rezső a zeneszerzés-tanára, majd huszonegy éves korában a Zeneakadémia zeneszerzés tanszakára, Farkas Ferenc osztályába. Tanárai között indexében többek között Kodály Zoltán, Bárdos Lajos, Ádám Jenő, Járdányi Pál, Szabolcsi Bence nevét olvashatjuk. „Farkas Ferenc a legkülönbözőbb stílusok iránti kivételes fogékonysággal, európai és Európán túli zenét egyaránt oktatott” – emlékezik az ötvenes évekre

Durkó Zsolt. „Tilalmi listák szűkítették kitekintésünk határait, ám Farkas tanár úr révén eljutott hozzánk Alban Berg, Schönberg és Webern művészete is. Amikor meghallgattam Webern *Hat zenekari darabját*, szinte egy új világ tárult fel előttem.”

A Zeneakadémia elvégzése után két éven át Rómában a Santa Cecilia Akadémián folytatja tanulmányait, ahol Goffredo Petrassi felszabadító zenei-szellemi sugárzása új távlatokat nyit számára. A zeneakadémiai évek és a római tanulmányok után érkezik el Durkó Zsolt számára a magáraeszmélés és magáratalálás pillanata. A kamarazenei műveket Rómában az *Epizódok a B-A-C-H témára* című, nagyzenekarra írt diplomamunkája követi, melynek bemutatója – az *Il Messaggero* című olasz lap kritikusa szerint – a reveláció erejével hat.

Magyarországra visszatérve egymást követik azok a művek, melyek a magyar zene világának új, szerves szintéziséhez vezetnek: az egyik oldalon a zenei univerzum törvényei, a másik oldalon az egyetemesbe beleágyazottan a magyar zenei világ lehetőségeinek kitágítása. Az 1964-ben írt *Organismi* az önmagát megújító szerves fejlődés, a kivirágzás gondolatának zenei megfogalmazása, az 1966-ban bemutatott *Magyar Rapszódia* pedig jelképesen és valóságosan is a zeneszerző visszatérése a zenében a hazához. Az 1970-es éveket az I. és a II. *Ady-kantáta*, a *Halotti beszéd* című oratóriuma és az Operaházban 1977-ben bemutatott *Mózes* című operája reprezentálja, melyeket a bibliai témaválasztás és a biblikus hang kapcsol össze. Ady Endre ószövetségi gondolatokat újrafogalmazó versei (*Az Illés szekéréen*, *Ézsaiás könyvének margójára*) és Madách Imre Mózes-drámájának mondanivalója találkozik össze ebben a periódusban Durkó zenéjében a *Halotti beszéd* Kyrie eleison-ával. S közben olyan jelentős művek születnek, mint a plein air sugárzást idéző *Turner-illusztrációk*, a két-zongorás *Kamarazene*, az *Ikonográfia No 2*.

Az 1980-as évek legkiemelkedőbb alkotása vélhetően a *Széchenyi-oratórium*, melynek szövegét a szerző Széchenyi István *Hitel*, *Világ*, *Stádium* és *Kelet Népe* című írásaiból veszi azzal a szándékkal, hogy a „legnagyobb magyar” messzehangzó kétségbeesése, hite, reménye, áldozatvállalása zenében, zenei gondolatok rendjében fejeződjék ki. Mintha Kodály *Zrínyi szózatának* „Ne bánts a magyart!” felszólítását kérészé szelídítené, amikor így fogalmaz: „Ti népek, roppant családja minden nemzeteknek, kérünk, kérünk titeket, a mi pusztulásunkat ne kívánjátok, a mi kárvallásunkra ne törekedjete, sőt inkább veletek együtt tündöklő csodáit míveljüek szabad emberségnek.” A nyolcvanas évek elején: új európai hang! Más művei – a *Zongoraverseny*, az *Ornamenti No 1.* és *No 2.*, a *Téli zene*, számos szólóműve hegedűre, orgonára, gitárra és kórusai (*Pillanatképek a Kalevalából*, *Ilmarinen*) – Durkó Zsolt sajátos egyéni útját példázzák a magyar zene történetében.

Az 1990-es évek alkotó folyamata a zenei intellektus és érzékenység olyan csúcsteljesítményeiben mutatkozik meg, mint Durkó „mikrokozmosza”, *A gömb története* (1989–1991), hatvan zongoradarabja mintegy kilencvenkét percben, a hatvanadik születésnapja alkalmából bemutatott *Hegedűverseny*, a *Három angol dal* Wordsworth, Blake és T. S. Eliot versére, és végül a zeneszerző utolsó műve, *A Jelenések könyvének margójára*, amely – minden túlzás nélkül állíthatjuk – szinte összefoglalása egész zeneszerzői munkásságának. A mű zenei architektóniájának mélyén és architektúrájának ívéen a „sugárzóan aktuális gondolatok” mögött – „Jaj néktek, ti kalmárok, minden árutok odavan, s ti mind, kik gonosz tanácsot adtok. Jaj néktek, ti hamis pénzzel gazdagodók, mind elenyésztek méltán...” – egy mindörökre érvényes üzenet fogalmazódik meg:

„Mintegy üvegtengeren át
a fény átragyog, kiárad.
Megzendül tág tere a végtelennek.
Nem lesz semmi más, csak öröm.
A’ hogy János Jelenések könyvében
írva vagyon.
Életnek titka felfedetik.”

Durkó Zsolt zeneszerzői tevékenysége mellett, különösen 1987 után, fontos szerepet vállalt a zenei közélet megújításában is, amikor megalapította a Magyar Zeneművészeti Társaságot, melynek éllete végéig elnöke volt. Kezdeményezője és spiritus rectora a Mini-fesztiválnak, amely talán mind a mai napig a hazai és a külföldi kortárs zene legszínvonalasabb rendezvénye Magyarországon. A rendszerváltozást minden lehetséges eszközzel és módon támogatta, ezért nemtelen támadások sokasága érte. Nem rajta múltott, hogy a hazai zenei élet infrastruktúrája (zeneműkiadás, hanglemezkidadás) nem a magyar érdekeknek megfelelően alakult. Ugyancsak jelentős szerepet játszott a Magyar Zenei Kamara, mai nevén Magyar Muzsikusz Fórum létrehozásában, amelynek elnökségi tagjává választották. A fentiekén kívül aktív szerepet vállalt a Magyar Ösztöndíj Bizottság és a Nemzeti Kulturális Alap munkájában.

Durkó Zsolt életműve a huszadik század második felében a magyar és európai zenei alkotóművészet egyik legkiemelkedőbb teljesítménye. Művei tartalmi és műfaji gazdagságukkal, sokféleségükkel új összefoglalását jelentik az európai zenei fejlődés barokk korszakától a huszadik századi modern törekvésekig ívelő – a nemzeti hagyományokat is megtartó – hangszeres polifóniáknak, ahol új értelmet nyernek a színekben és hangulatokban, fényekben és árnyékokban, csillagképekben és felhőhalmazokban, virágok kinyíló és becsukódó ellenpontjaiban, a természetben és az emberi lélekben, hitekben és kételyekben feltárulkozó esztétikum kiteljesedő harmóniái.

Tóthpál József

DURKÓ Zsolt zeneszerző (Szeged, 1934 – Budapest, 1997). Tanulmányait a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán és az Accademia di Santa Cecilia, Rómában végezte. 1972–77-ig a Zeneakadémia XX. századi zeneszerzés-tanára, 1982-től a Rádió vezető lektora. 1987-től a Magyar Zeneművészeti Társaság elnöke. 1993-tól a Magyar Zeneművészek és Táncművészek Világszövetségének elnöke. 1992-től a Magyar Művészeti Akadémia, 1993-tól a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia rendes tagja.

Kitüntetései: Premio d'Arti (Róma, 1993), Jeunesses Musicales, Montreal, III. díj (1967), Bartók Béla nemzetközi zeneszerzői verseny, II. díj (1971), Tribune Internationale des Compositeurs, Párizs, I. díj (1975), Erkel Ferenc-díj (1968, 1975), Kossuth-díj (1978), érdemes művész (1982), Bartók Béla–Pásztory Ditta-díj (1985), kiváló művész (1987).

Fő művei: *Psicogramma*, két vonósnégyes, *Fioriture*, *Altamira*, *Magyar rapszódia*, két angol dal, *Hegedűverseny*, *Kolloidok*, 2 *ikonográfia*, *Fire music*, két kantáta, *Kamarazene*, két oratórium: *Halotti beszéd*, *Széchenyi*, *Turner Illustrations*, *Mózes* (opera), *Refrains*, *Zongoraverseny*, 2 *Ornamenti*, *Suoni tenebrosi*, *Ludus stellaris*, *Sinfonietta*, *A gömb története*.

...az üveg anyaga önmagában nem drámaforrás. A téma, a megmunkálás és a hittel átitatott tehetség együtt teheti azzá.

BÁTHORY JÚLIA

monumentális üvegművészete

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Báthory Júlia a magyar üvegművészet modern úttörője, az európai üvegművészet számon tartott mestere. Az éppen most múlt évezred első évében született, és az utolsóban halt meg, néhány hónappal ezelőtt. Ez a kilencvenkilenc leélt év céltudatos, tehetséges, szorgalmas és eredményekben gazdag művészeti életművet értelt.

Debrecenben és Budapesten volt középiskolás. Művészetet – rajzolás, mintázás, művészettörténetet – Münchenben, a Stadt Schule Angewante Kunstban tanul, majd részt vesz Dessauban a Bauhaus kísérleteiben. Nyolc éven keresztül Párizsban dolgozik, innen utazza be Európát, s szerzi meg szakmai tájékozottságát. Miközben sokan a háború elől menekülnek, ő hazatér, és haláláig szerelmeta műfajának, az üveg alakításának él, annak határait korszakos jelentőséggel tágítva ki a monumentalitás irányába.

Hibátlan rajztudásával, az üveg nehezen megmunkálható anyagába való biztos transzponáló képességével gyorsan tanulta meg mindazt, amit elődei tudtak. Az ismert technikákat elsajátítva azok továbbfejlesztésére, új módok létrehozására is vállalkozott. Hamar túljutott az üveg anyagában rejlő természetes, nemritkán olcsó hatású artisztikumok kísértésein, a díszítgetéseken, a historizmus önisméltésein, és egy grafikailag és technikailag önálló képi világot és vizuális megjelenést fejlesztett ki. Felhasználta ugyan az akkor Európa-szerte divatos Art Deco eszközzeit, de a figurális ábrázolás szakrális és profán művelődéstörténeti változatainak gazdagságával, új technikai leleményeivel meg is haladta azokat. Ő volt az az első vérbeli tervezőművész, aki műveinek hatását nem bízta csupán a kivitelezés eszközeire, hanem szigorú, részletekbe el nem vesző komponálást választott munkamódszerül. Kitűnő monográfusa, Varga Vera művészettörténész erről a következő megállapítást teszi: „Báthory Júlia

nem művészkedő mesterember, hanem mesterként is a legminőségibb szinten is dolgozó művész.”

Elsősorban síküvegen való komponálással haladta meg kortársait. Gyönyörű figurális és természeti tanulmányok után kiérlelt tervrajzait az általa üvegen először alkalmazott homokfúvás technikájával vitte át az üvegre, annak egyik, vagy mindkét oldalára, a fénytörés egészen újszerű szerepét előidézve, s nagyléptékű építészeti méretekben. Ehhez új műszaki eszközöket szerkesztett. Mozgalmas, hullámzó ritmusú, sokalakos kompozíciók ezek, megszentelt és világi történetek elbeszélései az üveg színek nélküli, titokzatos fényekkel teli anyaga által. Egy-egy kereszten függő Krisztus-test szinte az űr hidegségében való lebegése gyakran sokkal drámaibban sugározza az örökkévalóságot, a halálfelettséget, mint más, látványosabb anyagok. Pedig az üveg anyaga önmagában nem drámaforrás. A téma, a megmunkálás és a hittel átítatott tehetség együtt teheti azzá. Amikor pedig a tervező kéz oldottabb lelkiállapotban mélyül bele az üvegbe – így a növény, a betű, a tárgy, az állat és az ember, mint száj szegletében a mosoly –, felcsillan az irónia, a derű és a pajzanság is. Ilyenkor a kompozíciók engedelmesen rácsavarodnak az öblösüvegek hajlékony testére, kiszínesednek, és ellentétes oldalaikon úgy tűnnek át a lebegő figurák, mintha mozgófilmen lejtenének.

Ugyanez a kéz vállal értéknövelő szerepet, amikor az enteriőr, benne a bútorkultúra szinte minden darabjára van üvegből ötlete. Asztalok, tükrök, képek, mellvédek, térelhatárolók, ajtók és ablakok, felületi burkolóelemek sokasága születik így, szerencsére nyomon követhetően, polgári lakásokban, hazai és külföldi múzeumokban. Jelentőségüket fontos nemzetközi és hazai díjak is jelzik. Az emlékező és tisztelgő lélek pedig alig néhány hónapja Dabason láthatja a Báthory Júlia Múzeumban az életmű sok-sok darabját művész fia és menyé áldozatos szeretetéből.

Nagyságának végső bizonyosságát nála is az iskolateremtés hétköznapi áldozata adja. Ahogy Kodály Zoltán a zenében, Barcsay Jenő a festészetben, Németh László az irodalomban vagy Kozma Lajos az építészetben, ő is továbbtanított. Nem véletlenül magyar örökség díjas közülük három. Az Iparművészeti Főiskola számára korszerű üvegtervező tantervet szerkesztett, melyet kellő fogadókészség hiányában a budapesti Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában valósított meg, odagyűjtve az összes fontos hideg- és melegmegmunkálási technikát, a tehetséges fiatalokat és továbbtanítókat. Itt élte saját életútjának második szakaszát. Tanítványaival és tanártársaival rekonstruálta szinte az egész üvegipar és üvegművészet teljes történetét, hogy a tervezés és megvalósítás skálája elejétől a végéig ismertté és felhasználhatóvá válhassék. Mert ő is tudta, hogy a kultúra – minden hangoskodó divatjelenségének

sikere ellenére – nem forradalmi természetű, hanem a tehetségesek hatalmas munkatömegében továbbélő, folyamatos építkezés. A csúcsok ugyan néha forradalomként magasodnak a falak fölé, feltételei mégis a biztos fundamentumok. Báthory Júlia biztos alap az üveghegyen innen, és harangtorony immár az üveghegyen túl.

Fekete György

BÁTHORY Júlia üvegtervező (Budapest, 1901 – Budapest, 2000). A müncheni Iparművészeti Főiskolán végezte tanulmányait 1924 és 1929 között. 1932–39-ig Párizsban önálló művész, 1952–70-ben a Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola alapítója, majd vezető tanára. 1933-tól önálló kiállító, 1993-ban az Iparművészeti Múzeumban életműkiállítást rendez. 1993-tól a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia rendes tagja.

Kitüntetései: a milánói triennále ezüstérme (1940), Munkácsy-díj (1957), Pro arte vitraria Díj (1990).

...névtelen hősről van itt szó, ... de az az emberi érték és tartás, amely ezekben a szívós hőstettekben jelen van, ... nevén nevezhető, s a magyar karakter egyik legszebb vonását képezi.

A MAGYAR ÁRVÍZVÉDEKEZŐK

összefogása és hősiek helytállása

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Az az állampolgári javaslat, amely a Magyar Örökség Díjra jelöli az elmúlt és a közelmúlt idők nagy árvízi védekezéseinek névtelen hőseit, tulajdonképpen a magyar népléleknek kíván emléket állítani. Ez a lelki-ség bír – egyébként átlagosnak tekinthető – embereket arra, hogy önmagukon felülemelkedve, egyéb gondjaikat vagy sérelmeiket feledve, szolidaritást tanúsítsanak a bajban, és összefogásra buzduljanak a veszedelemben.

Ez a néplélekben élő hajlam valójában a riadt magára eszmélés képessége, amelyről Ady némi szarkazmussal írja, hogy „nekünk Mohács kell”. Mohács: vereség, csapás, halálos rettegés, hogy újra emberek lehessünk, erkölcsi lények egy nemzet közösségében. Ez a lelki-ség nem-csak a természeti csapások során jelenti a nép rezisztenciáját és a benne szunnyadó jót, nemeset, áldozatkészt és nagylelkűt, hanem végighúzódik történelmünkön, s igazabb magyar jelenség, mint a szalmaláng: a túlélés képessége. A túlélésé, amely az élet és az újrakezdés vágyát is megteremti.

Bizony, hányszor, de hányszor kezdtük újból és előlről!

Úgy tartja a szólás, hogy a barát a bajban ismeri meg. Tegyük hozzá: bajban mutatkozik meg igazi voltában az ember. Az árvízi kataklizma ebből a szempontból hasonlatos minden más vészhez, azok-hoz is, amelyeket az emberiség maga teremt: háborúhoz, forradal-makhoz. Tegyük összevetést: miként 1956-ban az utcán összegyűlt sok ezer forintnyi adományokhoz senki sem nyúlt, a bezúzott kirakatokon át senki sem kezdte fosztogatni az üzleteket, nagy árvizeink idején az elhagyott házakban sem jelentek meg fosztogatók, a tömeg egy pillan-at-ra sem lett csőcselékké, nem váltak prédává a veszélyeztetett javak.

Ez is a lélekre tartozik. Miként az is, hogy az árvíz sújtotta vidékek küzdő és ellenálló lakosaihoz mindig csatlakozott az ország népe, sok ezren vállalták önként, egyéni érdek nélkül a heteken át tartó kemény munkát, a veszélyt, az éjszakázást, a nélkülözést. Az ország legkülönbözőbb vidékeiről jöttek segíteni, szabadidejüket feláldozva, tűzoltók, diákok, katonák, vízügyi szakemberek és civilek. 2000 tavaszán, a legnagyobb veszedelem perceiben, egymás mellett láthattuk a gátakon a környék polgármestereit, akik most a kitüntetést átveszik, a szabolcsi cigányt, az ártéri földjét féltő parasztot, a miniszterelnököt, a kormánybiztost, az országgyűlési képviselőt.

Mintha az árvíz mindenkit egy fejjel megnövelne... Ez is a néplélek sajátja: veszedelem idején a gyűlölet szunnyad, a szeretet növekszik.

Szólnom kell a vízügyesek különleges kasztjába tartozó emberekről. Róluk – politikai rendszerektől, gazdasági helyzettől függetlenül – minden nehéz helyzetben kiderül, hogy nem csupán a szakmájukat értik, hanem mélyen elkötelezettek hivatásuk és nemzetük iránt. Ennek az elkötelezettségnek legkonkrétabb formája az a hősie, mégis precíz erőfeszítés és kitartás, amelyet a gátortól az államtitkárig az elmúlt ötven esztendő nagy árvizeinek idején tanúsítottak.

Így történt ez 1956-ban, a hatvanas években, a hetvenes évek elején, s most, a XX. század végén, kétszer is egymásután. Minden esetben sikerült a lehető legkisebbre csökkenteni a kárt és megvédeni az emberi életet.

Hangsúlyozottan névtelen hősoőről van itt szó, legfeljebb szakmai csoportosulásokat nevezhetnénk meg, de az az emberi érték és tartás, amely ezekben a szívós hőstettekben jelen van, mint mondtam: nevén nevezhető, s a magyar karakter egyik legszebb vonását képezi.

Úgy gondolom, helyes tehát megörökíteni a Magyar Örökség Díjban ezt az életerőt és áldozatkészséget, a néplélek legnemesebb tulajdonságait, amelyek Magyarországot történelme során a legnagyobb bajokból is kimentették, s a legnagyobb mélységből is felemelték.

Javaslom megőrizni ezt azért is, hogy a túlélés és a veszedelem elhárításának képessége a jövőben élet- és sikerképességgé alakulhasson át, hogy nyugodt hétköznapijainkat se fenyegetse megosztottság, szűkkeblűség, egymás iránt táplált neheztelés és harag.

Ideje, hogy jól sáfarkodjunk ezzel az örökséggel, remélve, hogy egyszer majd ez a lelkeség a szürke hétköznapiakra is kiterjed.

Kristóf Attila

Mindezen változások közepette a Szent István Király Szimfonikus Zenekar megőrizte azt a fiatalos lendületet, a zene iránti szenvedélyes elkötelezettséget, amely a kezdetektől jellemezte.

ZÁBORSZKY JÓZSEF ÉS A SZENT ISTVÁN KIRÁLY SZIMFONIKUS ZENEKAR

az ifjúság zenei nevelése
és a nemes közművelődés érdekében végzett munkája

MAGYAR ÖRÖKSÉG

Záborszky József zenei tanulmányait Thomán Mária hegedűtanárnál kezdte. A változatos, sok gyümölcsöt termő életút a Zeneakadémián folytatódott, ahol hegedűt és zeneszerzést tanult Országgh Tivadar és Kókai Rezső professzoroknál.

Közel tíz éven át vezette a Vámigazgatóság Szimfonikus Zenekarát, ám érdeklődése fokozatosan az ifjúság zenei nevelése felé fordult.

1954-ben az I. István Gimnázium énektanáraként indította útjára a mára világhírűvé fejlődött Szent István Király Szimfonikus Zenekart.

A kezdetben tizenhat tagú együttes két év múlva nyolcvan fővel mutatkozott be a Zeneakadémián, és vált a hazai hangversenyélet meghatározó, kiemelkedő műhelyévé.

A fiatalokkal való együttes zenélés tapasztalatai alapján megérlelődött benne az egymásra épülő zenekari „iskola” gondolata, melyben a növendékek a hangszerstanulás első éveitől kezdve életkoruk és zenei tudásuk alapján vesznek részt a zenekari munkában.

Elgondolását segítette, hogy 1968-ban, a zeneiskolák átszervezésekor, a XIV. kerületi zeneiskola igazgatójává nevezték ki.

Számtalan, sokrétű munkája ellenére mindig maradt ideje és energiája a komponálásra is. A zenekar részére készített átiratokról, hangszerelésekről nem is téve említést, legjelentősebb művei: *A szarvassá változott fiú*, *Szoka*, *Fantázia két cimbalomra és szimfonikus zenekarra*, *Passió*, *Requiem Mátyás király emlékére*, *Tiszteletadás Henry Dunant-nak* – kantáta, *Virágvasárnapi passió*, *Válaszút* – kantáta, *Hóféhérke*, *Mátyás király jubásza*, *Hamupipőke*, *A három lány meg a három tulipán* – meseoperák,

Szent Erzsébet – opera. Művei a klasszikus hagyományokra épülve, népi-népies fordulatokkal ötvözve, korunk hangján szólalnak meg.

Szigorúan következetes, fáradságot nem ismerő művészi, pedagógiai és szervezőmunkája nyomán megalakult a zenekari játék „alapiskolája”, az úgynevezett Tücsökzenekar, majd a Zeneiskolai Szimfonikus Zenekar, illetve a Fuvola együttes és a Fúvószenekar.

Az iskola nagy létszáma, a sok-sok ígéretes tehetség szinte kikényszerítette az építkezés következő láncszemét, a zeneművészeti szak-középiskola létrehozását.

Az együttesek (zenekarok és kórusok) száma közben kilencre emelkedett.

A megnövekedett növendéklétszám és a színvonalas oktatás méltó elhelyezést nyert a XIV. kerület Kolumbusz utcai volt MSZMP székház épületében, melynek átadását az Antall-kormány rendelte el 1992-ben.

Mindezen változások közepette a Szent István Király Szimfonikus Zenekar megőrizte azt a fiatalos lendületet, a zene iránti szenvedélyes elkötelezettséget, amely a kezdetektől jellemezte. Tagjai ma is honorárium nélkül játszanak.

1958 óta minden évben bérletsorozatuk van a Zeneakadémián, melynek előadásai a színvonalas műsor és a kiemelkedő vendégművészek révén a hangversenyélet ünnepeivé váltak.

A legnagyobb karmesterek: Ferencsik János, Kórodi András és Brenton Langbein (a világhírű bázeli kamarazenekar koncertmestere) álltak az együttes mellé.

„Amikor egy alkalommal Ferencsik János a dán királyi zenekart vezényelte, a tiszteletére rendezett fogadáson megkérdezte tőle az uralkodó: »Mester, melyik zenekarral foglalkozik Ön a legszívesebben?« Ferencsik így válaszolt: »Felség! Van Magyarországon egy ifjúsági zenekar, kitűnően muzsikálnak. Velük.«” (Esti Hírlap, 1970. november 28. H.M.)

Az utóbbi években visszatérő vendégkarmesterük Vásáry Tamás, valamint Kobayashi Ken-Ichiro és Jurij Szimonov.

Számos kiemelkedő vendégművész áll rendszeres kapcsolatban a zenekarral, többek között Kovács Dénes, Banda Ede, Berczelly István, Molnár András, Onczay Csaba és Perényi Miklós.

Tévé- és rádiófelvételek, valamint CD lemezek őrzik az együttes legszebb előadásait.

A hazai fellépéseken túl tizenegy európai országban vett részt a zenekar rangos fesztiválokon, hangversenyeken.

A külföldi ifjúsági zenekarokkal kialakított élénk kapcsolat során megtanultak magyarként, Magyarország követeként méltósággal viselkedni más országokban, megismerkedtek hasonlóan élő, más

nemzetbeli családokkal, barátságok, ismeretségek szövődtek. Amikor pedig ők voltak a vendéglátók, megtanultak büszkének lenni nemzeti értékeinkre.

Tudomásunk szerint nincs olyan ifjúsági együttes, amely ilyen hosszú ideig működött volna folyamatosan.

Az eltelt negyvenhat év alatt a zenekar 1071 koncertet adott, tagjainak száma ezer fő fölött van. A zenekari zenész-utánpótlás egyik fő bázisa, hiszen minden mai vezető zenekarban – külföldön is! – szép számmal vannak hajdani István-zenekarosok.

A tagok egymáshoz való ragaszkodásának, összetartozásának szép jele, hogy az együttes negyvenedik évfordulóján, a régi, ma már családos tagokból megalakult a Jubileumi Zenekar, mely azóta is rendszeresen próbál és koncertezik.

Mi hát a titka ennek az együttesnek, amely emberileg is így összefogja tagjait, s a hivatásosokkal felérő művészi produkciókra teszi képessé? – Ennek nyitját elsősorban az alapító karnagy, Záborszky József személyében kell keresnünk, aki a negyvenhat év alatt fáradhatatlan, cél tudatos nevelő és művészi munkával fejlesztette az együttest mai magas színvonalára.

A tanár úr így emlékszik egy korábbi nyilatkozatában:

„A felnőtt zenekaroknál szerzett tapasztalataim után nagy felfedezés volt, hogy mennyi mindenre képesek a gyerekek, akik friss, tiszta aggyal s a zene iránti ösztönös vonzalommal ülnek le muzsikálni.

Benne volt ebben a kor szelleme is és a történelmi események sodrása. Valamit ők is hozzá akartak tenni a maguk módján a változásokhoz, hogy az ő saját tetteikkel tegyenek valami kiemelkedőt, figyelemre méltót. Nekem csupán az volt a dolgom, hogy ezt az energiát megfelelő irányítással kellő mederbe tereljem, és hozzásegítsem őket ahhoz, hogy a külvilág tudomást szerezzen erről.”

Az eredmény nem maradt el.

Devich János

ZÁBORSZKY József karmester, zenetanár (Tokaj, 1918). Tanulmányai: 1942-től hegedülni tanul Thomán Máriánál a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán, majd Országos Tivadarnál a Budapesti Pedagógiai Főiskolán, ének–zene szakon. 1945–54-ig a Vámigazgatóságnál ének- és zenekarvezető. 1954–62-ig az I. István Gimnáziumban ének- és zenetanár; 1962–68-ig a Gyöngyösi Állami Zeneiskola igazgatója; 1968–85-ig a Fővárosi XIV. kerületi Állami Zeneiskola igazgatója. 1954-től az I. István Gimnázium Szimfonikus Zenekarának karmestere, jelenleg zeneigazgatója.

Kitüntetései: Szocialista Kultúraért (1962), Karl Marx emlékérem, Kiváló pedagógus (1978), Munka Érdemrend arany fokozata (1985).

Művei: *Asoka* (opera három felvonásban, 1964), *Bornemisza Gergely* (opera három felvonásban, 1964), *Hármasverseny cimbalomra és két gordonkára, Tiszteletadás Henry Dunannak, Requiem Mátyás király emlékére, A szarvassá változott fiú* (oratórium Juhász Ferenc versére, 1984), *Lukács Passio* (1986).

